

2236

3K24

d-35

466

ԵՆԻՆԸ

ՅԵՎ

ԱՐՎԵՍՏԸ

ՅԵ 24

L-35

3K24
L-35

14 NOV 2009

03 JUN 2005

Լ Ե Ն Ի Ն Ը

ՅԵՎ

Ա Ր Վ Ե Ս Տ Ը

3-28

ԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԹԱՏՐՈՆ, ԿԻՆՈ

ԿԵՐՊՈՐԱԿԱՆ

=====

Կազմեց՝ Ս. Դ. ԴՐԵՑԻՆ

466

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1933 ՄՈՍԿՎԱ

Ռուս. քնդհանուր խմբագրություն՝ Վ. Ա. ԲԻՍՏՐՅԱՆՍԿԻ
 Սոաջաբան՝ Ա. Վ. ԼՈՒՆԱԶԱՐՍԿԻ
 Հայ. հրատ. պատ. խմբագիր՝ Յե. ՉԱՐԵՆՑ
 Թաղվմ. 1929 թ. 2-րդ վերամշակ. հրատ. Մ. ԱՂԱՅԱՆԻ
 Հայերեն թարգմ. խմբ. յեկ ծանոթ. Դ. ԱՐՈՂՅ
 Շապիկը՝ Ս. ԱՂԱՅԱՆՍԿԻ

3657-91

(21235)

Այն բոլորը, ինչ մնացել է մեծ դեկավարից, խոշոր հետաքրքրություն է ներկայացնում — նույնիսկ պատահական ու չլրացվածը:

Յերբ ժամանակը կգա, Վլադիմիր Իլյիչի անձնավորությունն ինքնին, Լենին — մարդը՝ կդառնա ուշագիտ և հաճելի ուսումնասիրության առարկա: Նրա կենսագրականը, նրա լնտիմ կյանքը նույնպես, խոշոր, համաժարդկային արժեք է պարունակում:

Այս գրքում նշված մի քանի գծերը, վորոնք վերաբերում են նրա կենցաղային առնչությունը դեպի արվեստը, լի յեն հետաքրքրությամբ: Լենինը յերգում էր: Յերգում էր ուրիշների հետ, խմբով: Յերգում էր մենակ, աշխատելիս, գրոսնելիս: Սիրում էր ութմերը, մեկուդիաները: Նրանց հետ միշտ խոսքեր էր միացնում: Խոսքերն ու յեղանակները շաղկապվում էյին նրա համար: Ամենից հաճախ և առավել բավականությամբ նա յերգում էր այնպիսի բաներ, վորոնց մեջ կարող էր պարունակել իր ամենանվիրականը — հեղափոխությունը:

Սակայն, վորքան էլ հետաքրքրական լինի մեզ համար այժմ էր, իր պարզությունը, ամբողջականությամբ և մոնումենտալությամբ Լենինի հմայիչ անձնավորությունը, մենք նրա թողած ժառանգության մեջ վորոնում ենք, — յերբեմն անհանգստությունը ենք վորոնում — մեր պայքարի, մեր շինարարության վերաբերյալ խորհուրդներ, ցուցմունքներ:

Մենք գիտենք (և լենինն ել այդ լավ գիտեր), վոր արվեստը մեր. պայքարի մեջ մեծ տեղ ե գրավում և մի ժամանակ նա հսկայական տեղ պետք ե գրավի մեր շինարարության մեջ:

Քանի հեռու յենք դնում, այնքան ավելի յենք զգում գեղարվեստական քաղաքականության վորոշակի սկզբունքների կարիքը:

Կուսակցության ծրագիրը բնականաբար այդ մասին խոսում ե ընդհանուր առմամբ և քիչ: Այդ ասպարիզում ամենահիմնական փաստաթուղթը Կենտկոմի բանաձևն ե գրականության մասին (1925 թ.): Բնորոշելի կերպով թատրոնի և կինոյի մասին յեղած կուսակցական խորհրդակցությունների վորոշումները Կենտկոմի վորոշումներ չդարձան:

Մինչդեռ իրեն կուսակցության մեջ գեղարվեստական քաղաքականության խնդիրների մասին տարաձայնություններ կան:

Այդ տարաձայնությունները, վոր գրականության մասին յեղած բանաձևից հետո վորոշ չափով մեղմացել եյին, այժմ նորից են ծագել:

Յերկյուղ կա, վոր կարող ե նորից առաջ գալ այն շտապողականությունը, վոր սպառնում եր իր ժամանակ ծայրահեղ նապոստովյիներից: Մատնանշելով մեր պարագայում մանր բուրժուական շրջապատի և վարակման միանգամայն ուսլ վտանգը, վումանք ընկնում են մի սխալի մեջ՝ ցանկանում են պաշտպանվել՝ իրենք իրենց չեզոքացնելով, փակվելով չորս պատերում, թշնամի հռչակելով նրանց, վորոնք աշակերտներ պետք ե լինեն:

Այս և գլխավոր սխալը, վոր կարող ե մեզ սպառնալ և վորն անկասկած կսահմանափակեր կոմունիստական ազդեցությունը հսկայական շրջանների գի-

տակցության վրա, և — փութացման վորձերով — կնանդադեցներ պրոլետարական, կոմունիստական արվեստի զարգացումը:

Սակայն կան և այլ շատ պրոբլեմներ:

Ո՞վ ե լուծելու նրանց: Վերտեղ ե այն բավականաչափ հեղինակությունը: Սուպոմ նրանք լուծվում են (կամ ավելի ճիշտ կշռադատվում են) կոմունիստների միջև տեղի ունեցող բանավոր և գրավոր վեճերում, գրեթե պայքարներում:

Հասել ե ժամանակը, յերբ այդ խնդիրները չափազանց լուրջ և հրամայողական են դարձել: Գեղարվեստական քաղաքականության գոնե ամենալուրջ խնդիրները պետք ե վճռվեն այն ցուցմունքների քննության միջոցով, վորոնք տրված են գրականության մասին, ավելի ճիշտ և ավելի բազմապարփակ ձևով վերարտադրելով այդ ցուցմունքները:

Լենինը արվեստի մասին քիչ եր գրում և խոսում: Բայց նրա ներդաշնակ հեղափոխական գիտակցության մեջ ամեն ինչ իր ճշգրիտ տեղն ուներ: Յեթե նա մի վորեն տեղում տար արվեստի և գեղարվեստական քաղաքականության մասին ունեցած իր հայացքների սխտեմավորված արտահայտությունը, այդ նույնպես հեղինակավոր և խորիմաստ կլիներ, ինչպես նրա բոլոր գրածները:

Սակայն ժամանակն այլ եր: Մասսաների գեղարվեստական դաստիարակության խնդիրները դեռ միայն շառագունվում եյին պատերազմի ծխի և ավերածության փոշե սյուների միջից: Այդ պատճառով մենք Լենինի մոտ ունենք միայն ուրվագծեր, հատվածներ: Նրանք թանգարժեք են: Պետք ե նրանց վրա խորհել, մեկնաբանել, կիրառել:

Դա չի նշանակում, թե համարյա ամբողջ արվես-

տագիտութիւնը, և գեղարվեստական քաղաքականութեան բոլոր հիմունքները պետք է, կամ կարող են դուրս բերվել ներկա գրքույկում խնամքով ժողովված լենինի վոչ մեծ դիտողութիւններէց: Այդ բնագավառում, ընդհակառակը, շատ կարևորագույն բաներ թողնված է մեզ, վորպես պրոբլեմ: Այստեղ խոր, ինքուրույն, վերջին հաշիւով կոլլեկտիվ միտք է հարկավոր: Սակայն այդ միտքը առանց այստեղ ժողովված նյութի չի կարող գործ տեսնել:

Սրանում է կայանում ընթերցողների ուշադրութեանն առաջարկվող գրքի հիմնական նշանակութիւնը:

Առաջաքանում յետ մտադիր չեմ մեկնաբանել այն: Վլադիմիր Իլյիչի այդ մասին թողած ժառանգութեան մեկնաբանմանը առիթ կլինի հաճախակի վերադառնալ: Այստեղ բավական է մատնանշել նրա արժեքավոր լինելը, ներկա մոմենտի համար¹

Ա. Լուսաչաքսի

«Վլադիմիր Իլյիչը շատ քիչ ժամանակ ուներ արվեստով զբաղվելու համար» — նշում են այս գրքի թեմային նվիրված հիշողութիւնների հեղինակները: Լենինը ինքը թե մասնավոր խոսակցութիւններում, թե հրապարակւորեն (տես էջ 124, 138, 167—168) մատնանշում էր, վոր նա գրեթե առիթ չի ունեցել արվեստով զբաղվելու, արվեստի բնագավառում ինքը կատարյալ դիլետանտ է: Ընթերցողը ստորեւ կգտնի մի շարք նման բնույթ ունեցող մատնանշումներ: Բայց և այնպէս, անշուշտ, Լենինը չէր կարող արվեստի կողքովն անցնել թե՛ վորպէս մարքսիստ տեսաբան, թե՛ վորպէս պետական գործիչ, թե՛ պարզապէս իբրեւ մարդ...

Վլադիմիր Իլյիչի արտահայտութիւնները արվեստի և գրականութեան հարցերի մասին ճիշտ է, շատ են անշատ իրարից: Վ. Իլյիչի անմիջական մասնակցութիւնը գեղարվեստական շինարարութեան գործին՝ ինչ սակավ մասնակցութիւն, որպէս նական փաստաթղթերի մեջ գրեթե չի արձանագրված: Բայց և այնպէս, յետ այդ բոլոր ցան ու ցին նյութերը ժողովվեն, յետքի լրացուցի վ. Ի. անմիջական արտահայտութիւնները՝ միացվեն նրա աշխատակիցներին հեղինակավոր հիշողութիւնները, ապա փաստական վկայումսների այդ ժողովածուն կհարկադրի նոր ձևով մոտենալ «Լենինն ու արվեստը» հարցին: Ներկա ժողովածուի մեջ նյութերի հենց նման համախմբման այդ փորձն է արված:

Ժողովածուի առաջին մասը՝ «Հեղափոխութիւնը և արվեստը» նվիրված է Վ. Իլյիչի սկզբունքային դիմելի բնութագրմանը և խորհրդային արվեստի շինարարութեան մեջ նրա ունեցած մասնակցութեանը: Առաջին գլխում՝ «Կուլտուրական շինարարութեան ուղիները» մտել են ձառերից հատվածներ և այլ նյութեր՝ բուրժուական կուլտուրայի ոգտագործման և պրոլետարական կուլտուրայի կուտակման մասին (մասնավորապէս՝ բանավեճը վաղահաս «կուլտուրաթիւման» կողմնակիցներին հետ), 1905 թվականի «Կուսակցական կազմակերպութիւնը և կու-

վեստին ունեցած վերաբերմունքին, մենք առաջ ենք բերում Ֆայն-տոյի մասին Վ. Իլյինի հոգիվածների ամենաբնորոշ համակարգը (արատապիտակ է այդ հոգիվածների տեքստերի մաս 2/3 մասը*)։ Կրճատումներն արված են գլխավորապես ի հաշիվ «վերադասման հերոսներին», այն բուրժուական հրապարակախոսների հետ ունեցած բանավեճի, վորոնք, «մեծ աստվածախնդրի (Богочеловек)» բնավորության ամբողջականության մասին արվող մեղքածոց զրույցները գերադասում էին հարցի ուղիղ դրվածքին՝ այդ հանձարեղ արվեստագետի մասին, վորի ստեղծագործության մեջ փայլուն կերպով նկարագրված են, իսկ փիլիսոփայության մեջ արտահայտված են, անցյալին անցած նախահեղափոխական Ռուսաստանի թուլությունն ու անզորությունը։ Վ. Իլյինի հայացքները սրող բանավեճի սկզբունքային մասը պահված է արտատպվող համակարգի մեջ։

Լենինյան անմիջական արտահայտումները լրացվում են նրա դեպի Տալստոյը և Գորկին ունեցած վերաբերմունքի մասին յեղած հիշողություններով, Նույն գլխին կցվում է նաև Վ. Ի. դիտողությունը «Ռուսաց լեզվի մաքրման մասին» — մի բնորոշ դոկումենտ Իլյինի այն անխոնջ պայքարի, վոր նա մղում էր հանուն զրական և լեզվի հստակության, հանուն միլիոններին համար հասկանալի լեզվի Սյոդ գլխի ծանոթության մեջ առաջ են բերված կազմողի դիտողությունները, թե ինչպես է Վ. Իլյինը ոգտագործում գեղարվեստական զրականության պատկերներն ու անձնավորություններն իր ամենորոյա աշխատանքում։

Յերբորդ մասի թեման է՝ «Արվեստը Վլադիմիր Իլյինի անձնական կենցաղում»։

Մենք, անշուշտ, փորձ չենք անում սպառնալու այդ թեման։ Մեր անելիքն ավելի համեստ է՝ այդ հարցի մասին դատելու փոքր ինչ նախնական նյութ տալ։

Հարկավոր է արդյոք վոր մասսայական ընթերցողն իմանա Լենինի գրական, թատրոնական, յերաժշտական ճաշակը. ունի՞ արդյոք դա մի վորևիցե նշանակություն նրա համար։ Կարծում ենք, վոր այո, ունի։ Լայն մասսաների հետաքրքրությունը դեպի Վլադիմիր Իլյինի անձնավորությունը այնքան մեծ է, վոր այժմ այդ հարցն անտես առնելը գրեթե անկարելի յե։ Ա. Վ. Լուսնաշարովին իր հիշողությունների մեջ նշում է՝ «Իր հետետիկ համակարաններին

և հակահարաններին Վլադիմիր Իլյինը յերբեք ղեկավար իդեաներ չեր կառուցում»։ Բայց դա չի խանգարում ընթերցողին, թեկուզ տեղեկանալու կարգով, գիտնալ, թե արվեստի ընագավառում վերն եր Վ. Իլյինի համակրելին և հակակրելին։

Յերբորդ մասում մենք համախմբել ենք այն հիշողությունները, վորոնք ընդգրկում են Վլադիմիր Իլյինի վերաբերմունքը դեպի արվեստն ամբողջությամբ վերցրած, — դեպի զրականությունը, նկար շուքությունը, յերաժշտությունը, թատրոնը, կինոն և եստրադան։

Ի վերջո — ժողովածուի կառուցման մեթոդն եր ինչպե՞ս էր Վլադիմիր Իլյինի մասին։ Այս ժողովածուն ամենից առաջ մի հանրամատչելի հրատարակություն է (և վոչ «ակադեմիական»)։ Վոր ի նկատի յե գտնված կուլտուրապես աճած մասսայական ընթերցողի համար Նյութերը նույնանման ժողովածուներին սովորական շտամպով դասավորելը (մի մասում լենինյան տեքստերը, մյուս մասում հիշողություններն ու մեկնաբանումները) աննպատակահարմար թվաց, վորովհետև անշատ են իրարից Լենինի արտահայտումներն արվեստի հարցերի շուրջը (իսկ առանձին ճյուղերի մասին, ինչպես որինակ կերպարվեստ, թատրոն, եստրադա — բնավ բացակայում են)։ Այս կամ այն թեմայի մասին Վ. Իլյինի ունեցած հայացքներն ավելի ճշգրտորեն բաց անելու համար հարկ եղավ նյութերը դասավորել ըստ մի շարք հիմնական բաժինների, հաջորդելով լենինյան տեքստերը և հիշողությունները։

Նկատի առնելով, վոր Վ. Իլյինի հայացքները պրոլետարական կուլտուրայի հարցերի և Պրոլետկուլտի մասին բավական լրիվ են ընդգրկված ժողովածուի մեջ մասնաշրջանով, մենք, տեղի սղություն հետևանքով, ստիպված յեղանք բաց թողնել Վ. Իլյինի արած դիտողությունները Պրոլետկուլտի «Իդեոլոգիական ֆունտում» հոգվածի լուսանցքներում, մի բան, վոր պահանջում եր հրապարակել բոլոր այն նյութերը, վորոնք կապված են դրանց հետ (Պրոլետկուլտ, Յակովլևի և ուրիշների հոգվածները)։ Այդ նյութերով հետաքրքրվող ընկերներին կմատնանշենք «Вопросы культуры при диктатуре пролетариата» ժողովածուն (Ռուսպետհրատ, 1925 թ.) վորտեղ նրանք լիովին վերաբաղակցած են։

Վորպեսզի ընթերցողն ավելի պարզ կերպով կողմորոշվի նյութերում, հիշողություններից շատերը բաժանված են մի շարք առանձին հատվածների, վորոնք գետնդված են ժողովածուի գաղափար մասերում։ Այսպիսի մասնահատումը պարզ է, վոր գործադրվել է այն դեպքում միայն, յեթե պահպանված են հիշողություն-

ների յուրաքանչյուր մասի մտքի միասնականութունը և շարահյուսութեան ընդլայնումը:

Լենինի մասին յեղած հիշողութիւնները պարտելու ընթացքում մենք աչքի ենք անցրել, հավանորեն, դրեթե ամբողջ Լենինգրադի և Մոսկվայի (և մասամբ զավառական) մեմուարային գրականութիւնը Լենինի մասին (ամսագրեր, թերթեր, ժողովածուներ, ատանձին գրքեր), վոր լույս է տեսել մինչև 1929 թվի մարտ ամիսը: Տպագիր հիշողութիւններէց չեն ոգտագործվել այնպիսիները, վորոնց որդեկալիվութիւնը և պատմական վավերականութիւնը կարող է վիճելի լինել, կամ փաստական նյութի անշան (կամ նախկին հրատարակվածին հարանման) լինելու հետեանքով՝ լայն հետաքրքրութիւն չեն ներկայացնում: Այն դեպքերում՝ յերբ հրապարակվող հիշողութիւնների ատանձին մանրամասնութիւններ կարող են վիճելի լինել — կազմողը վերադասումներ է անում այդ մասին ծանոթութիւններում: Ստորեւ տպագրվող հիշողութիւններէ մեծամասնութիւնը հանդիսանում են ընդհանուր ընդլայն ունեցող հիշողութիւնների հատվածներ: Յուրաքանչյուր հատվածից հետո մատնանշվում է այն հոգվածի անունը, վորտեղից նա առնված է: Լենինյան տեքստերի և հիշողութիւնների մանրամասն բերլիոգրաֆիան առաջ ենք բերում ժողովածվի վերջում:

Ինչպես վերը մատնանշված է, հիշողութիւնները մեզ հետաքրքրող հարցի փոքր մասն են միայն լուսաբանում: Լենինի մասին յեղած գրեթե բոլոր հիշողութիւններէ հեղինակները «Լենինը և արվեստը» հարցի կողքով են անցնում: Յեւ զա հասկանալի յեւ Չափազանց փոքր է այդ հարցն ընդհանուր մասշտաբում: Պետք է հուսալ, վոր մեր ժողովածուի անխուսափելի և ակնհայտ բացերը վորոշ իթան կհանդիսանան Վլադիմիր Իլյիչի դեպի արվեստն ունեցած վերաբերմունքի մասին մանրամասն հիշողութիւններ հայտնաբերելուն:

Ս ի մ. Դ ր ե յ դ ե ն

P.S. Այս ժողովածուի հիմքն է կազմել համանուն գիրքը, վոր մենք կազմել ենք և լույս ընծայել Կ ու Ր ու Ն լ -ի* հրատարակութեամբ 1925 թվին: Նյութերը վերստին վերանայված են, մեծ չափով լրացված և վերականգնված:

Ս. Դր.

Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն Ի Ր Ա Ս

ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱՐՎԵՍՏԸ

...— Արդարեւ, մեր բանվորներն ու գյուղացիներն արժանի յեն վորեւե ավելի մեծ բանի, քան թե տեսարանների: Նրանք իրավունք են ստացել իսկական մեծ արվեստի համար:

...Հեղափոխութիւնը արձակում է մինչ այդ կաշկանդված բոլոր ույժերը և նրանց մղում է խորքերից դեպի կյանքի մակերեսը.... Սակայն, հասկանալի յեւ, մենք կոմունիստներ ենք: Մենք չենք կարող ձեռքներս ծալած կանգնել և թույլ տալ, վոր քառուր դարդանա դեպի ուր կամենա: Մենք պարտավոր ենք կատարյալ պլանաչափ կերպով ղեկավարել այդ պրոցեսը և ձևավորել նրա արդունքները:

Վ. Ի. Լենինը — ԿԼԱՐԱ ՅԵՏԿԻՆԻՆ

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ

ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

I

3657-9
...Այն բոլորը, ինչ ստեղծել եր մարդկային հասա-
րակությունը, նա (Մարքսը) քննադատորեն վերամշա-
կեց, անուշադիր չթողնելով վոչ մի կետ: Այն բոլորը,
ինչ ստեղծել եր մարդկային միտքը, նա վերամշակեց,
քննադատության յենթարկեց, ստուգելով բանվորա-
կան շարժման վրա, և արավ այն հետևումները, վոր
չեյին կարող անել բուրժուական շրջանակներով սահ-
մանափակված կամ բուրժուական նախապաշարումնե-
րով կապված մարդիկ:

Այս պետք է ի նկատի ունենալ, յերբ մենք, որի-
նակ, խոսում ենք պրոլետարական կուլտուրայի մասին:
Առանց պարզ հասկանալու այն, վոր մարդկության
ամբողջ զարգացումով ստեղծված կուլտուրայի ճիշտ
ըմբռնմամբ միայն, նրա վերամշակմամբ միայն կարելի
յե կառուցել պրոլետարական կուլտուրան — առանց
այս հասկանալու, մենք այդ խնդիրը չենք լուծի:

Պրոլետարական կուլտուրան չի հանդիսանում ան-
հայտ տեղից դուրս պրծած, չի հանդիսանում այն
մարդկանց հնարած մի բանը, վորոնք իրենց պրոլե-
տարական կուլտուրայի մասնագետներ են անվանում:
Այդ բոլորը ցնդաբանություն է: Պրոլետարական կուլ-

տուրան պետք է հանդիսանա որինչափ զարգացումը գիտելիքի այն պաշարների, վոր մարդկութունը մշակել է կապիտալիստական հասարակության, կալվածատիրական հասարակության, չինոյնիկական հասարակության լծի տակ:

Այս բոլոր ուղիներն ու շավիղները բերում, հասցնում եյին, հասցնում են և շարունակում են հասցնել պրոլետարական կուլտուրային այնպես, ինչպես Մարքսի վերամշակած քաղաքատնտեսութունը ցույց է տվել մեզ այն, ինչին պետք է հասնի մարդկային հասարակութունը, մատնանշել և անցումը դեպի դասակարգային կռիւի, դեպի պրոլետարական հեղափոխության սկիզբը:

ՌԿՅԵՄ 3-րդ համագումարում արտասանած ճառից (1920 թ. հոկտ. 4):

II

... Այն միջոցին, յերբ մենք շատախոսում եյինք պրոլետարական կուլտուրայի մասին և բուրժուական կուլտուրայի հետ նրա ունեցած փոխհարաբերության մասին, փաստերը մեզ հրամցնում են թվեր, վորոնք ցույց են տալիս, վոր բուրժուական կուլտուրայի վերաբերմամբ ել մեր գործերը թույլ են: Բանից դուրս է յեկել, վոր ինչպես և պետք եր սպասել, ընդհանուր գրագիտությունից մենք դեռ շատ յետ ենք մնացել և նուրիսի մեր առաջադիմությունը՝ համեմատած ցարական ժամանակների հետ (97 թվականի), շատ դանդաղ է յեղել: Այս մի սպառնալից նախազգուշացում ու կշտամբանք է նրանց հասցելին, վորոնք սավառնում եյին և սավառնում են «պրոլետարական կուլտուրայի» բարձունքներում: Սա ցույց է տալիս, թե մեզ ինչքան համառ, ու աշխատանք է մուռն անել՝ Արևմտյան Յեվ-

րոպայի սովորական քաղաքակիրթ պետության մակարդակին հասնելու համար: Սա ցույց է տալիս այնուհետեւ, թե ինչ հսկայական աշխատանք կա կատարելու մեր առաջ այժմ, վորպեսզի մեր պրոլետարական նվաճումների հողի վրա՝ հասնենք իսկապես քիչ թե շատ կուլտուրական բարձրության:

«Մի և՛ հուշատետրից», (հունվար 1923 թ.):

III

... Սկզբի համար մեզ թերեւս բավական լինի իսկական բուրժուական կուլտուրա, սկզբի համար մենք թերեւս յուր դնանք՝ առանց նախաբուրժուական կարգի հատկապես թունդ տիպի կուլտուրաների, այսինքն չինոյնիկական կամ ճորտատիրական և այլ կուլտուրաների: Կուլտուրայի խնդիրներում շտապողականությունը և արագաթափությունը ամենից վնասակար բանն է: Հարկավոր է, վոր մեր ջանքերը գրականագետներից և կոմմունիստներից շատերը սա լավ միտները պահեն:

«Լավ է քիչ, բայց — լավ՝ հողվածից, 1923 թ.

IV

... Խորհրդային ապարատ — նշանակում է, թե աշխատավորները այնպես են համախմբված, վորպեսզի իրենց մասսայական համախմբվածության կշռով ջախջախեն կապիտալիզմը: Նրանք ել ջախջախեցին նրան: Բայց ջախջախված կապիտալիզմից կուշտ չես լինի: Պետք է վերցնել ամբողջ կուլտուրան, վոր կապիտալիզմը թողել է և նրանից կառուցել սոցիալիզմ: Պետք է վերցնել ամբողջ գիտությունը, տեխնիկան, բոլոր գիտելիքները, արվեստը: Առանց դրան մենք կոմմունիստական հասարակության կյանքը չենք կարող կա-

ռուցել: Իսկ այդ գիտությունը, տեխնիկան, արվեստը մասնագետների ձեռքումն է ու նրանց գլխում:

Այսպես է դրված խնդիրը բոլոր ասպարիզներում — խնդիրը հակասական է, ինչպես հակառակն է ամբողջ կապիտալիզմը, շատ դժվարին է, բայց՝ իրագործելի: Վոչ թե այն պատճառով, վոր մենք մի քսան տարուց հետո կդաստիարակենք մաքուր կոմմունիստական մասնագետներ — աներկյուղ ու անպախարակելի կոմմունիստների առաջին սերունդը, — վոչ, ներեցե՛ք, մեզ հակավոր է ամեն ինչ սարքել հիմա, վոչ քսան տարուց հետո, այլ յերկու ամսից հետո՝ պայքարելու համար ամբողջ աշխարհի բուրժուազիայի դեմ, բուրժուական գիտության և տեխնիկայի դեմ: Այստեղ մենք պետք է հաղթենք: Մեր մասսայական կռուվ ստիպել բուրժուական մասնագետներին, վոր մեզ ծառայեն, դա դժվար է, բայց կարելի յե. յեթե մենք այդ անենք, մենք կհաղթենք:

1919 թ. մարտի 13-ին միտինգում արտասանած ճառից:

ՊՐՈԼԵՏԱՐԱԿԱՆ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

Բաճաճելի նախագիծ

1. Խորհրդային Բանվորա-Գյուղացիական Հանրապետության մեջ լուսավորության գործի ամբողջ դրվածքն ինչպես քաղաքական-լուսավորական ասպարիզում առհասարակ, նույնպես և հատկապես արվեստի ասպարիզում պետք է թափանցված լինի պրոլետարիատի դասակարգային պայքարի վոգով՝ հանուն նրա դիկտատուրայի նպատակների հաջող իրականացման, այսինքն՝ հանուն բուրժուազիայի տապալման, հանուն դասակարգերի վոչնչացման, հանուն մարդու նկատմամբ մարդու կողմից տեղի ունեցող ամեն տեսակի շահագործման վերացման:

2. Ուստի պրոլետարիատը, թե՛ ի դեմս իր ավանգարդի — կոմմունիստական կուսակցության, և թե՛ ի դեմս ընդհանրապես ամեն տեսակի պրոլետարական կազմակերպությունների ամբողջ մասսայի՝ պետք է ամենաակտիվ և ամենազլխավոր մասնակցությունն ունենա ամբողջ ժողովրդական լուսավորության գործում:

3. Նորագույն պատմության ամբողջ փորձը և մասնավանդ աշխարհի բոլոր յերկրների պրոլետարիատի ավելի քան կիսադարյան հեղափոխական կռիվը՝ «կոմմունիստական Մանիֆեստի» յերևան դալու որից — անվիճելիորեն ապացուցեցին, վոր միմիայն մարքսիզմի աշխարհայացքն է հանդիսանում հեղափոխական պրոլետարիատի շահերի, տեսակետի և կուլտուրայի ճշգրիտ արտահայտությունը:

4. Մարքսիզմը, վորպես հեղափոխական պրոլետարիատի իդեոլոգիա՝ նվաճել է իր համաշխարհային պատմական նշանակությունը այն բանով, վոր նա, մարքսիզմը, ամենին դեն չի նետել բուրժուական եպոխայի ամենաարժեքավոր նվաճումները, այլ ընդհակառակը, յուրացրել է և վերամշակել այն բոլորը, ինչ արժեքավոր է յեղել մարդկային մտքի և կուլտուրայի ավելի քան յերկու հազարամյա զարգացման մեջ: Միայն հետագա աշխատանքն այս հիմքերի վրա և նույն այս ուղղությամբ, ներշնչված պրոլետարիատի դիկտատուրայի (գործնական) փորձով, վորպես նրա վերջին կռիվը ընդդեմ ամեն անսակ շահագործության, կարող է ճանաչվել վորպես իսկապես պրոլետարական կուլտուրայի զարգացում:

5. Անշեղորեն կանգնած լինելով այս սկզբունքային տեսակետի վրա, Պրոլետկուլտի* Համառուսական հա-

* Պրոլետկուլտը — զգասակարգային պրոլետարական հասարակական կազմակերպություն, վոր հետապնդում է կուլտուր-ստեղ-

մագուճմարը ամենավճռական կերպով մերժում է՝ վոր-
պես տեսականորեն սխալ և գործնականորեն վնասա-
կար, ամեն տեսակի փորձերը՝ հնարելու իր հատուկ
կուլտուրան, պարփակվելու իրենց առանձնացած կազ-
մակերպութիւններում, անջրպետելու Լուսժողովմատի
և Պրոլետկուլտի աշխատանքի ասպարեզները, և այլն,
կամ սահմանելու Պրոլետկուլտի «ավտոնոմիա» Լուս-
ժողովմատի հիմնարկի ներսում, և այլն: Ընդհակա-
ռակը, համագումարը անպայման սլարտականութեան
և դնում Պրոլետկուլտի բոլոր կազմակերպութիւններին

ծագործական նպատակներ» — կազմվել է 1918 թ. Իր գոյութեան
առաջին պահին Պրոլետկուլտը հայտնաբերում էր «ուլտրա-ձախ»
թեքում կուլտուրայի խնդիրներում: Մանրամասն՝ Պրոլետկուլտի
մասին տես 43—46 էջերում: Բանաձևի ներկա նախագիծը գրված
է Վ. Իլյինի կողմից, Պրոլետկուլտի I Համագումարին համա-
գումարում Ա. Վ. Լուսնաչարսկու ունեցած յետլիցիտ առնչութեամբ:
Համագումարը տեղի ունեցավ Մոսկվայում 1920 թվի հոկտեմբերի
2-ից մինչև 12-ը: Դեռ համագումարից առաջ, Վ. Իլյինը վնա-
սակար էր համարում Պրոլետկուլտի խզումը Լուսժողովմատից:
Ա. Վ. Լուսնաչարսկուն նա կանչել էր իր մոտ համադումարի նախը-
թաց որը և նրա հետ ունեցած զրույցի ժամանակ Վ. Իլյինը
հանձնարարել էր նրան հանդես գալ մի ճառով, մատնանշելով, վոր
Պրոլետկուլտը իրեն համարում և վորպես մի ինչ վոր պետութիւն՝
պետութեան մեջ և իր աշխատանքը հակադրում և Լուսժողովմատի
աշխատանքին և դրանով արատավորում և նրան վորպես մի մար-
մնի, վոր պետութեան անունից վարում և կուլտուրական գործը:
Այս տեսակ հակադրութիւնը Վ. Իլյինը բացարձակապես անթյու-
լատելի յեր համարում: Լուսժողովմատի քաղաքականութեանը
պետք է ամբողջապես արտացոլի կուսակցութեան ղեկավարող գիծը
և վո՞չ մի այլ, «գուտ պրոլետարական» գիծ լինել չի կարող: Ձեռա-
գրում նախագիծը ուղեկցված է Վ. Ի. հետեյակ դիտողութիւններով.
«Իզվեստայի» 8/IX համարից յերևում է, վոր ընկ. Լուսնաչարսկին
Պրոլետկուլտի համագումարում ուղղակի հակադրում էր և ասել էր ասել
այն բանի, ինչի մասին վոր մենք նրա հետ յերեկ պայմանավորվել
ենք: Անհրաժեշտ է արտակարգ արագութեամբ պատրաստել բա-
նաձևի նախագիծը (Պրոլետկուլտի համագումարի) անցկացնել

վրա՝ դիտել իրենց ամբողջապես, վորպես Լուսժողով-
մատի հիմնարկութեան հիմնքի ցանցի ոժանդակ մարմին-
ներ և իրականացնել խորհրդային իշխանութեան (հատ-
կապես Լուսժողովմատի) և Ռուսաստանի Կոմմունիս-
տական Կուսակցութեան ընդհանուր ղեկավարութեան
տակ՝ իր խնդիրները, վորպես պրոլետարական դի-
տաւորայի խնդիրների մի մասը:

1920 հոկտեմբերի 8. (Ձեռագիր: Սմբողջութեամբ
ստված է Յերերի ժողովածուի XXV-րդ հ. 2-րդ հրատ.):

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ *

(1905 թ.)

Սոցիալ-դեմոկրատական աշխատանքի նոր պայման-
ները, վոր ստեղծվեցին Ռուսաստանում Հոկտեմբերյան

Կենտ. Կոմ-ում և հասցնել՝ անցկացնելու Պրոլետկուլտի հենց այս
նստաշրջանում: Պետք է այսօր և էթ անցկացնել Կենտ. Կոմ-ի անու-
նից նաև Լուսժողովմատի կուլեգիայում և Պրոլետկուլտի համագու-
մարում, վորովհետև համագումարն այսօր վերջանում է Ընկ. Լուսնա-
չարսկին ասում է, թե իրեն աղավաղել են: Բայց առավել ևս
բանաձևը հույժ անհրաժեշտ է»:

Նույն օրը Ռիկ (ը) Կի էր կանչված Պրոլետկուլտի համագու-
մարի նախագահ Պ. Ի. Լեբեդև-Պոլյանսկին և այստեղ, նրա մաս-
նակցութեամբ, համագումարի համար՝ կազմակերպական խնդրի
վերաբերմամբ մշակվել էր մի բանաձև այն դերեկուլիները վորով,
վոր մատնանշել էր Վ. Ի. Լենինն՝ իր բանաձևի նախագիծում: Նրա
քննարկումը զբաղեցրել էր 2 նիստ: Տաք վիճաբանութիւններէց
հետո բանաձևն ընդունված էր միաձայն (բանաձևի տեկստը տես
«Пролетарская Культа», ի № 17-19, 1920 թ. ոգոստոս-դեկտեմ-
բերի, էջ 83. Ծանոթ. յերկերի. ժողով.):

* Վ. Իլյինի հոգովածը գրվում էր այն շրջանում, յերբ կու-
սակցութեան առաջ ծառացել էր կուսակցական գրականութեանը
(առավելապես ագիտացիոն-պրոպագանդիստական)
լեզու զրութեանը փոխադրելու հարցը: Հինց նոր ելին հայտարար-

հեղափոխութիւնից հետո, հերթի դրին կուսակցական գրականութեան հարցը: Անլեզալ և լեզալ մամուլի միջև յեղած տարբերութիւնը՝ Ռուսաստանի ինքնակալական և ճորտատիրական եպոխայի այդ տխուր ժառանգութիւնը, սկսում է անհետանալ: Նա դեռևս չի մահացել: Մեր միջխտր-պրեմիերի կեղծավոր կառավարութիւնը դեռ անկարգութիւն է անում մինչ այն աստիճան, վոր «Известия совета рабочих депутатов»^{4*} թերթը տպագրվում է անլեզալ, սակայն բացի կառավարութիւնը խայտառակելուց, բացի իրեն հասցվող նոր բարոյական հարվածներից, վոչինչ չեն տալիս այդ հիմար փորձերը՝ «արգելելու» այն, ինչին խանդարելու ուժ չունեն կառավարութիւնը:

Անլեզալ և լեզալ մամուլի միջև յեղած տարբերութիւնը 1905 թվի «հոկտեմբերյան» ազատութիւնները, Կարծես մի վորոշ մասում անցել էր յեղոպոսյան ճառերի, գրական ստորաբարդութեան, ստրկական լեզվի, գաղափարական ճորտացման անխճ-յալ շրջանը: Սակայն... «պրոլետարիատը նվաճել էր դեռ ազատութեան կեսը միայն: Հեղափոխութեան գրութիւնը ստիպում է անհապաղ ձեռնարկել գործի նոր կարգավորմանը: Մատնանշելով, վոր մինչ այդ «լեզալ մամուլը անկուսակցական է յիղել — վորովհետև կուսակցականութիւնը արգելքի տակ էր» Վ. Իլյինը ընդգծում է նոր լույս ընծայվող ամբողջ գրականութեան վառ կուսակցական գունավորման անհրաժեշտութիւնը: Դրա հետ միասին հոգիւմը բարձրացնում է մի շարք կարևորագույն սկզբունքային՝ ցայտը ակտուալ խնդիրներ, վորոնք հարակցվում են վոչ միայն հատուկ-պրոպագանդային գրականութեան, այլ և գեղարվեստական ստեղծագործութեան (հիմնական պրոբլեմների հետ) (Ռուսներենում հոգիւմը արտատպել է կրճատումներով՝ ի հաշիվ ընդհանուր բնույթ կրող ներածական մասի և նկատողութիւնների, իսկ հայերեն թարգմանութեան մեջ տրվում է ամբողջութեամբ: Հ. խմբ.) Ս. Դ.

* Պետերբուրգի Բանվորական պատգամավորների խորհրդի պաշտոնական ուղղանը, վոր լույս է տեսնում 1905 թվի հոկտեմբեր 30 — դեկտեմբեր 27-ը և վորի № 11-ը գրավեց տպագրութեան ընթացքում:

Ման. յիւր. Ժող.

թեան գոյութեան ժամանակ կուսակցական և անկուսակցական մամուլի հարցը լուծվում էր չափազանց պարզ, չափազանց կեղծ ու ալանդակ: Ամբողջ անլեզալ մամուլը կուսակցական էր, հրատարակվում էր կազմակերպութիւնների կողմից, դեկավարվում էր խմբակների կողմից, վորոնք այսպես կամ այնպես կապված էին կուսակցութեան պրակտիկ աշխատողների խմբակների հետ: Ամբողջ լեզալ մամուլը կուսակցական չէր, — վորովհետև կուսակցականութիւնն արգելված էր, — բայց «ձգտում էր» այս կամ այն կուսակցութեան: Անխուսափելի էին ալանդակ միութիւնները, աննորմալ «համակեցութիւնները», կեղծավոր ծածկոցները. կուսակցական հայացքներ արտահայտել ցանկացող մարդկանց հարկադրված թերասութիւններին խառնվում էր այն մարդկանց թերամտութիւնը և մտքի վախկոտութիւնը, ովքեր չէին հասունացել այդ հայացքների համար, ովքեր եյութեամբ կուսակցութեան մարդ չէին:

Անխճալ ժամանակ — յեղոպոսյան ճառերի, գրադպարութեան, ստրկական լեզվի և գաղափարական ստրկատիրութեան: Պրոլետարիատը վերջ դրեց այդ ստորութեան, վորից Ռուսաստանում խեղդվում էր ամեն մի կենդանութիւն ու թարմութիւն: Բայց պրոլետարիատը Ռուսաստանի համար նվաճել է դեռ ևս ազատութեան կեսը:

Հեղափոխութիւնը դեռ չի ավարտվել: Յեթե ցարիզմն արդեն ուժ չունի՝ հեղափոխութեանը հաղթելու, ապա հեղափոխութիւնը դեռ ուժ չունի՝ հաղթելու ցարիզմին: Յեւ մենք ապրում ենք մի այնպիսի ժամանակ, յերբ ամեն տեղ և ամեն ինչի վրա արտահայտվում է բաց, ազնիվ, ուղղակի, հետևողական կուսակցականութեան հակաբնական համակերպումը՝ ընդհատակյա, ծածկված «գիպլոմատական», խուսափողա-

կան, «լեզալու թյան» հետ: Այդ հակաբնական համակերպումը արտահայտվում է նաև մեր լրագրի նկատմամբ. ինչքան ել այ. Գուշկովը սրամտություններ անի սոցիալ-դեմոկրատական տրագիկայի նկատմամբ, վոր արգելում է լիբերալ-բուրժուական և չափավոր լրագրեր տպագրել, — փաստը մնում է փաստ՝ Ռուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցություն կենտրոնական օրգան «Պրոլետարի»-ն այնուամենայնիվ մնում է ինքնակալ-վոստիկանական Ռուսաստանի դուռն հետևում:

Ինչպես և լինի, հեղափոխություն կեսը բոլորին ստիպում է անհապաղ ձեռնարկել գործի նոր կարգավորման: Գրականությունը կարող է այժմ, մինչև իսկ «լեզալ» կերպով, ^{9/10}-ով լինել կուսակցական: Գրականությունը պետք է դառնա կուսակցական: Ի հակադրումն բուրժուական կարգերի, ի հակադրումն բուրժուական ձեռնարկողական, չարչիական մամուլի, ի հակադրումն բուրժուական գրական կարյերիզմին և ինդիվիդուալիզմին, «աղայական անարխիզմին» և շահի հետապնդման — սոցիալիստական պրոլետարիատը պետք է առաջ քաշի կուսակցական գրականության սկզբունքը, պետք է զարգացնի այդ սկզբունքը և կիրառի այն կյանքում, հնարավորին չափ լիակատար և ամբողջական ձևով:

Ինչպես և կայանում ուրիմ կուսակցական գրականության այդ սկզբունքը: Վնչ միայն նրանում, վոր սոցիալիստական պրոլետարիատի համար գրականություն գործը չի կարող լինել անձնավորությունների կամ խմբակների հարստացման մի գործիք. նա չի կարող լինել առհասարակ անհատական գործ՝ անկախ ընդհանուր պրոլետարական գործից: Կորչեն անկուսակցական գրականագետները: Կորչեն գերմարդ

գրականագետները: Գրականություն գործը պետք է դառնա հանուր պրոլետարական գործի մի մասը, մեկ միասնական, մեծ սոցիալ-դեմոկրատական միասնիզմի «անիվը և պտուտակը», վոր շարժման մեջ է գցվում ամբողջ բանվոր դասակարգի վողջ գիտակից ավանդարդի ձեռքով: Գրականության գործը պետք դառնա կազմակերպված, պլանաչափ, համախմբված սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցական աշխատանքի բաղկացուցիչ մասը:

«Ամեն համեմատություն կաղում է», ասում է գերմանական առածը: Կաղում է և իմ համեմատությունը — գրականությունը՝ պտուտակի հետ, կենդանի շարժումը՝ մեխանիզմի հետ: Թերևս, գտնվեն նույնիսկ հիսթերիկ ինտելիգենտներ, վորոնք վողբ կբարձրացնեն նման համեմատություն առթիվ, վոր իջեցնում, մեղցնում, «բյուրոկրատիզացիայի յե յենթարկում» ազատ գաղափարական պայքարը, քննադատություն ազատությունը, գրական ստեղծագործություն ազատությունը և այլն, և այլն: Ըստ գործի եյություն, նման վողբերը կլինեն յին միմիայն բուրժուական-ինտելիգենտական ինդիվիդուալիզմի արտահայտություն: Վեճ չկա, գրական գործը ամենից ավելի քիչ է յենթակա մեխանիզմական հավասարման, նիդեկերովկայի, մեծամասնություն տիրապետությունը փոքրամասնություն նկատմամբ: Վեճ չկա, այդ գործում անպայման անհրաժեշտ է ապահովել մեծ հրապարակ՝ մտքի և ֆանտազիայի, ձևի և բովանդակության յամար: Այս ամենն անվիճելի յե, սակայն այս ամենն ապացուցում է միմիայն այն, վոր պրոլետարիատի կուսակցական գործի գրական մասը չի կարող շարունակել կերպով նույնացվել պրոլետարիատի կարող շարունակել կերպով: Այս ամենն ամեկուսակցական գործի այլ մասերի հետ: Այս ամենն ամեններին չի ժխտում բուրժուազիայի և բուրժուական դե-

մոկրատիայի համար ոտար ու տարորինակ այն գրու-
թյունը, թե գրական գործը անպայման և պարտա-
դիր կերպով պետք է դառնա սոցիալ-դեմոկրատական
կուսակցական աշխատանքի այլ մասերի հետ անբաժա-
նորեն կապված մի մասը: Թերթերը պետք է անպատ-
ճառ մտնեն կուսակցական կազմակերպությունների
մեջ: Հրատարակչությունները և պահեստները, խանութ-
ներն ու ընթերցարանները, գրադարանները և գրքի
զանազան վաճառքը — այս բոլորը պետք է դառնա
կուսակցական, հաշվետվական: Այս ամբողջ աշխատանք-
ներին պետք է հսկի կազմակերպված սոցիալիստական
պրոլետարիատը, պետք է նրան ամբողջովին վերա-
հսկի, այս ամբողջ աշխատանքում, առանց մի բացա-
ռություն, պետք է մտցնի կենդանի պրոլետարական
գործի կենդանի հոսանք, խլելով այդպիսով ամեն տե-
սակի հողը վաղեմի, կիսաաբլոմովյան, կիսաչարչիա-
կան ուսաստանյան այն սկզբունքի տակից, թե գրողը
գրոտում է՝ ընթերցողը կարդում:

Հասկանալի չե, վոր մենք չենք խոսի այն մասին,
թե ասիական ցենզուրայից ու յեվրոպական բուրժուա-
զիայի ձեռքից ապականված գրականություն գործի
այդ վերակազմությունը կարող եր տեղի ունենալ միան-
գամից: Մենք հեռու չենք վորևե միակերպ սիստեմ,
կամ միջանի վորոշումներով խնդրի լուծում քարոզելու
մտքից: Վոչ, այս բնագավառում սխեմատիզմի մասին
ամենից քիչ կարող ե խոսք լինել: Բանն այն է, վոր
մեր վողջ կուսակցությունը, վոր ամբողջ գիտակից
սոց. - դեմ. պրոլետարիատը համայն Ռուսաստանում
ըմբռնի այս նոր խնդիրը, պարզորեն դնի այն և ամե-
նուրեք ձեռնարկի նրա լուծմանը: Դուրս գալով ճոր-
տատիրական ցենզուրայի գերությունից, մենք չենք
ցանկանում գերի գնալ և գերի չենք գնա բուրժուական-

չարչիական գրական հարաբերություններին: Մենք
ուզում ենք ստեղծել և կստեղծենք ազատ մամուլ, վոչ
լուկ վոստիկականական իմաստով, այլ նաև կապիտալից
ազատ լինելու, կարյերիզմից ազատ լինելու իմաս-
տով, — դա դեռ քիչ է՝ այլև բուրժուական-անիշխա-
նական ինդիվիդուալիզմից ազատ լինելու իմաստով:

Այս վերջին խոսքերը կարող են պարագրքս թվալ
կամ նշավակում՝ ընթերցողի վերաբերմամբ: Ինչպե՞ս,
կաղաղակի թերևս վորևե մի ինտելիգենտ, ազատու-
թյան կրակոտ կողմնակիցը: Ինչպե՞ս: Դուք ուզում
եք կոլլեկտիվություն յենթարկել մի այնպիսի նուրբ,
անհատական գործ, վորպիսին և գրական ստեղծա-
գործությունը: Դուք ուզում եք, վոր բանվորները
ձայների մեծամասնություն մեզ վճռեն գիտություն, փի-
փիլիսոփայություն, եստետիկայի խնդիրները: Դուք
բացասում եք բացարձակ-ինդիվիդուալ գաղափարական
ստեղծագործություն արտոյուտ ազատությունը:

Հանգստացեք, պարոններ: Նախ և առաջ խոսքը
կուսակցական գրականության և նրան կուսակցական
կոնտրոլի յենթարկելու մասին է: Յուրաքանչյուրն
ազատ է գրելու և խոսելու այն, ինչ իր քեֆն է
ուզում, առանց ամենափոքր սահմանափակումների:
Սակայն ամեն մի ազատ միություն (այդ թվում և կու-
սակցությունը) ազատ է նաև վճռել այնպիսի անդամ-
ներին, վորոնք ոգտվում են կուսակցություն Փիրմա-
յից՝ հակակուսակցական հայացքներ քարոզելու համար:
Խոսքի և մամուլի ազատությունը պետք է կատարյալ
լինի: Յես պարտավոր եմ հանուն խոսքի ազատության
քեզ լիակատար իրավունք տալ գոռալու, ստելու և
գրելու, — ինչ ուզես: Բայց դու պարտավոր ես՝ հանուն
միությունների ազատության՝ ինձ իրավունք տալ՝
դաշն կնքելու կամ լուծելու այն մարդկանց հետ, վոր-

բոնք ասում են այսինչ-այսինչ բաները: Կուսակցութեանը կամավոր միութեանն է, վորն անխուսափելիորեն կլուծվեր, նախ զաղափարապես, այնուհետև նաև նյութապես, յեթե նա իրեն չմաքրեր այն անդամներից, վորոնք հակակուսակցական հայացքներ են քարոզում:

Կուսակցականի և հակակուսակցականի միջև յեղած սահմանը վորոշելու համար ծառայում է կուսակցական ծրագիրը, ծառայում են կուսակցության տակտիքական բանաձևերն ու կանոնադրութեանը, ծառայում է, վերջապես, միջազգային սոցիալ-դեմոկրատիայի, պրոլետարիատի միջազգային կամավոր միութեանների ամբողջ վորձը — պրոլետարիատի, վորը իր կուսակցութեանների մեջ շարունակ ընդունում է վոչ բոլորովին հետևողական, վոչ բոլորովին մաքուր մարքսիստական, վոչ բոլորովին ուղիղ առանձին ելեմենտներ ու հոսանքներ, բայց և նույնպես շարունակ ձեռնարկում է իր կուսակցության պարբերական «մաքրումին»: Այդպես կլինի նաև մեզ մոտ, պարոնայք բուրժուական «ազատ քննադատության» կողմնակիցների, կուսակցության ներսում. այժմ ձեզ մոտ կուսակցութեանը միանգամից դառնում է մասսայական, այժմ մենք կտրուկ անցում ենք կատարում դեպի բաց կադմակերպութեանը, այժմ անխուսափելի կերպով մեր կուսակցության մեջ կմտնեն բազմաթիվ անհետևողական (մարքսիստական տեսակետից) մարդիկ, գուցե և, մինչևիսկ մի քանի միատիկներ: Մեր ստամոքսներն ամուր են, մենք ամրաքարեղեն մարքսիստներ ենք: Մենք կմարսենք այդ անհետևողական մարդկանց: Մտքի ազատութեանն ու քննադատության ազատութեանը կուսակցության ներսում մեզ չեն ստիպի մոռանալ մարդկանց ազատ խմբավորումների մասին՝ կա-

մավոր միութեաններում, վոր կոչվում են կուսակցութեաններ:

Յերկրորդը՝ պարոնայք բուրժուական ինքիվիդուալիստներ, մենք պետք է ձեզ ասենք, վոր արտուլուտ ազատութեան մասին ձեր ճառերը սոսկ կեղծավորութեան են: Փողի իշխանութեան վրա հիմնված հասարակութեան մեջ, այն հասարակութեան մեջ, վորտեղ աշխատավորական մասսաները մուրացկանութեան են մատնված և մի բուռը հարուստներ պորտաբուծութեամբ են զրազված, չի կարող լինել իրական և իսկական «ազատութեան»: Ազատ եք դուք արդյոք ձեր բուրժուական հրատարակչից, պարոն գրող, ձեր բուրժուական հասարակութեանից, վորը պահանջում է ձեզանից պոռնոգրաֆիա՝ շրջանակներով և նկարներով, պրոստիտուցիա՝ վորպես «լրացում» բեմական «սրբադան» արվեստի: Չե՞ վոր այդ բացարձակ ազատութեանը բուրժուական կամ անարխիստական մի ֆրադյե (վորովհետև, վորպես աշխարհայացք, անարխիզմը յերեսը շրջված բուրժուականութեանն է): Ապրել հասարակութեան մեջ և հասարակութեանից ազատ լինել չի կարելի: Բուրժուական գրողի, նկարչի, դերասանուհու ազատութեանը լուկ դիմակավորված (կամ կեղծավորաբար դիմակավորվող) կախումն է փողի քսակից, կաշառքից, ապրուստից:

Յեվ մենք՝ սոցիալիստներս, գիմակազերծ ենք անում այդ յերեսապաշտութեանը, պատուում ենք կեղծ ցուցանակները վոչ թե նրա համար, վոր ստանանք արտադասակարգային գրականութեան և արվեստ (այդ հնարավոր կլինի միայն սոցիալիստական արտադասակարգային հասարակութեան մեջ), այլ նրա համար, վոր յերեսապաշտական — ազատ, իսկ իրականում բուրժուադիայի հետ կապված գրականութեանը հակադրենք իս-

կապեա ազատ, պրոլետարիատի հետ բացօրոշ կապ-
ված գրականութիւնը:

Դա կլինի ազատ գրականութիւնը, վորովհետեւ վոչ
թե շահասիրութիւնը և կարելիքն, այլ սոցիալիզմի
գաղափարները և աշխատավորների համակրանքը կենե-
րաւուն նրա շարքերում նոր և նոր ուժեր: Դա կլինի
ազատ գրականութիւնը, վորովհետեւ նա սպասար-
կելու յե վոչ թե հղիացած հերոսունուն, վոչ թե ճար-
պակալութիւնից ձանձրացող և տառապող «վերին մի
տասնյակ հազարին», այլ միլիոնավոր և տասնյակ մի-
լիոնավոր աշխատավորներին, վորոնք կազմում են
յերկրի ծաղիկը, նրա ուժը, նրա ապագան: Դա կլինի
ազատ գրականութիւնը, վորը բեղմնավորում է մարդ-
կութեան հեղափոխական մտքի վերջին խոսքը՝ սոցիա-
լիստական պրոլետարիատի փորձով և կենդանի աշխա-
տանքով, գրականութիւնը, վոր հարատեւ փոխադարձ
ներգործութիւն և ստեղծում անցյալի փորձի (գի-
տական սոցիալիզմ, վոր ավարտել է սոցիալիզմի դար-
գացումը՝ սկսած նրա պրիմիտիւ, ուտոպիական ձեւ-
երից) և ներկայի փորձի (բանվոր ընկերների ներկա
պայքարի) միջև:

Ուրեմն, դեպի աշխատանք, ընկերներ: Մեր առաջ
կա մի դժուարին և նոր, հսկայական և վեհ խնդիր —
կազմակերպել լայնածավալ, բազմակողմանի, բազմա-
զան գրական գործը՝ սերտ և անխզելիորեն կապված
սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական շարժման հետ:

Ամբողջ սոցիալ-դեմոկրատական գրականութիւնը
պետք է դառնա կուսակցական: Բոլոր թերթերը, ամսա-
գրերը, հրատարակչութիւնները և այլն անհապաղ
պետք է ձեռնամուխ լինեն վերակազմութեան աշխա-
տանքին, այնպիսի մի գրութեան նախապատրաստման,
վորով նրանք ամբողջովին, այս կամ այն հիմունքնե-

րով, մոտեն կուսակցական այս կամ այն կազմակեր-
պութիւնների մեջ: Այն ժամանակ միայն «սոցիալ-
դեմոկրատական» գրականութիւնը կդառնա իրոք այդ-
պիսին, այն ժամանակ միայն նա կարող կլինի կա-
տարել իր պարտքը, այն ժամանակ միայն նա կկարո-
ղանա բուրժուական հասարակութեան շրջանակներում
ևս դուրս պրծնել բուրժուազիային ստրկանալուց և
ձուլվել իսկական առաջավոր և մինչև վերջը հեղա-
փոխական դասակարգի շարժման հետ:

«Новая Жизнь» № 12, 1905 թ. նոյեմբերի 13.

* * *

...Մենք միայն ուզում ենք ցույց տալ, վոր առա-
ջավոր մարտիկի դերը կարող է կատարել միայն
առաջավոր թեորիայով դեկավարվող կուսակցութիւնը:
Իսկ վորպեսզի գոնե քիչ թե շատ կոնկրետ կերպով
ներկայացվի, թե դա լինի և նշանակում, թող ընթեր-
ցողը վերհիշի ուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի այն-
պիսի նախակարգապետների մասին՝ ինչպես Հերցենը,
Բելինսկին, Չերնիշևսկին և 70-ական թվականների
հեղափոխականների փայլուն պիեդադան. թող մտածի
այն համաշխարհային նշանակութեան մասին, վորը
ստանում և այժմ ուսաց գրականութիւնը. թող... դե,
այդ ել բաւական է:

«Ինչ անել» (1901—1902)

* * *

...Ամեն մի թերթում* ամեն ոք կարելի յեր ժո-
ղովրդին տալ լուրջ և արժեքավոր գրական նյութեր,

* Գրված է թերթերի ձրի բաշխման շրջանում, յերբ տիրաժների
նշանավոր մասը հափշտակվում էր սովորութային կողմից, զուր
ցրվում էր այս ու այն կողմը, ցիգարկաների համար և այլն: Նա-
խագծելով այս յերևույթի դեմ պայքարելու միջոցները, Վ. Ի. մատնա-
նշում է, վոր գործը կանոնավոր հիմքերի վրա դնելով «մենք անտե-
սած կլինելին» յերկու ամենուրա թերթ՝ 125.000 օրինակով: Ս. Դ.

լավագուրն կլասսիկ բելլետրիստիկա, դասագրքեր, գյուղատնտեսութեան հանրակրթական դասագրքեր, արդյունաբերութեան դասագրքեր: Յեթե Ֆրանսիական բուրժուաները դեռ մինչև պատերազմը սովորել են, փող շահելու նպատակով, ժողովրդի համար վեպեր հրատարակել վոյ թե 3¹/₂ Ֆրանկով՝ մեծատան վայել գրքույկի ձևով, այլ 10-ական սանտիմով (այսինքն 35 անգամ եօան, 4 կոպ. նախպատերազմյան կուրսով), պրոլետարական լրագրի ձևով, ապա ինչո՞ւ մենք — կապիտալիզմից դեպի կոմմունիզմ անցնելու յերկրորդ քայլափոխում — չսովորենք նույն ձևով վարվել:

«Լուսժողովրդատի աշխատանքի մասին»
(1921 թ. փետրվարի 7)

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑՆԵՐԸ ՊԱՏԻՄ ՆՆ

— «Նոր ույժերի արթնանալը, նրանց աշխատանքը խորհրդային Ռուսաստանում՝ նոր արվեստ և կուլտուրա ստեղծելու համար» — ասաց նա (Վ. Ի.) — «այդ լավ է, շատ լավ է: Նրանց զարգացման բուռն տեմպը հասկանալի չե և ոգտակար: Մենք պետք է հասնենք այն ամենին, ինչ վոր բաց է թողնված յեղել դարերի ընթացքում, և մենք այդ ուզում ենք: Քառասային խժուրումը, նոր լոգոնգների տենդագին վորոնումը, լոգոնգներ, վորոնք այսօր «ովսանա» յեն ձոնում արվեստի և մտքի ասպարիզում վորոշ հոսանքների հասցեյին, իսկ վաղը աղաղակում «խնչ հանիր նրան» — այս ամենն անխուսափելի յ:

«Հեղափոխությունն արձակում է մինչ այդ կաշկանդված բոլոր ույժերը և խորքերից նրանց մղում է դեպի կյանքի մակերեսը: Ահա ձեզ չատերից մի ուրինակ: Մտածեցի՞ք այն ազդեցութեան մասին, վոր գործում եյին մեր նկարչության, քանդակագործության

և ճարտարապետութեան զարգացման վրա ցարական արքունիքի մարդիկն ու նրա քմահաճոյքները, ինչպես նաև արխատողրատ տերերի և բուրժուազիայի ճաշակն ու տարրինակությունները: Մասնավոր սեփականութեան վրա հիմնված հասարակութեան մեջ արվեստագետը արտադրում է ապրանքները շուկայի համար, նա գնողների կարիք է դրում: Մեր հեղափոխությունն ազատել է արվեստագետներին այդ չափազանց պրոզայիկ պայմանների լծից: Հեղափոխությունը խորհրդային պետութեանը դարձրել է նրանց պաշտպանն ու պատվեր տվողը: Ամեն մի արվեստագետ, ամեն մեկը, ով իրեն համարում է այդպիսին, ունի ազատորեն ստեղծագործելու իրավունք, համաձայն իր իդեալի, ամեն բանից անկախ:

«Սակայն պարզ է, մենք կոմմունիստներ ենք: Մենք չենք կարող ձեռքներս ծալած կանգնել և թույլ տալ, վոր քառսը զարգանա դեպի ուր կամենաս: Մենք պարտավոր ենք կատարյալ պլանաչափ կերպով ղեկավարել այդ պրոցեսը և ձևավորել նրա արդյունքները: Մենք դեռ դրանից հեռու յենք, շատ ենք հեռու... Արվեստի մասին կարևորը մեր կարծիքը չե: Կարևորը նույնպես այն չե, ինչ արվեստը տալիս է միլիոներով հաշվվող ազգաբնակչության ընդհանուր քանակից վերցրած մի քանի հարյուրներին, նույնիսկ մի քանի հազարներին: Արվեստը պատկանում է ժողովրդին: Նա իր խորագույն արժատներով պետք է գնա աշխատավոր լայն մասսաների ստվար զանգվածների մեջ: Նա պետք է հասկացվի այդ մասսաներից և սիրված լինի նրանցից: Նա պետք է միացնի այդ մասսաների զգացմունքը, միտքը և կամքը, բարձրացնի նրանց: Նա պետք է զարթեցնի նրանց մեջ արվեստագետներ և զարգացնի նրանց: Պէտք է արդյոք մենք՝ սակավ

փոքրամասնութիւնը հրամցենք քաղցր, նուրբ բնականութենէր, մինչդեռ բանվորական ու գյուղացիական մասսաները սև հացի կարոտ են: Յետ այդ հասկանում եմ, ինքնին հասկանալի յե, իհարկե, վոչ միայն բառացի մտքով, այլ և այլաբանորեն. մենք միշտ պետք է մեր աչքի առաջ ունենանք բանվորներին ու գյուղացիներին: Նրանց համար մենք պետք է սովորենք տնտեսավարել, հաշիւել: Այս վերաբերում ե նաև արվեստի և կուլտուրայի բնագավառին:

«Վորպեսդի արվեստը կարողանա մոտենալ ժողովրդին և ժողովուրդը՝ արվեստին, մենք պետք է նախ բարձրացնենք կրթական և կուլտուրական մակարդակը: Ի՞նչպէս և դրված մեզ մոտ գործն այդ տեսակետից: Դուք հիանում եք այն հսկայական կուլտուրական գործի առթիւ, վոր մենք կատարել ենք մեր իշխանութեան գլուխ անցնելու որից: Անշուշտ, առանց պարծենկոտութեան մենք կարող ենք ասել, վոր այդ տեսակետից մենք շատ, շատ բան ենք արել: Մենք վոչ միայն «գլխներ եյինք կտրում», ինչպէս դրանում մեզ մեղադրում են բոլոր յերկրներէ մենշխիկները և ձեր հայրենիքում Կառուկին, այլ մենք գլուխներ եյինք լուսավորում, մենք շատ գլուխներ ենք լուսավորել: Սակայն «շատ»-ը լոկ անցյալի համեմատութեամբ ե, այն ժամանակվա տիրող դասակարգերի և կլիկաների մեղքերի համեմատութեամբ: Անսահման մեծ ե բանվորների և գյուղացիների մեջ մեր կողմից արթնացրած և բորբոքված ծարավը կրթութեան և կուլտուրայի հանդեպ վոչ միայն Պիտերում և Մոսկվայում, արդյունաբերական կենտրոններում, այլ այդ սահմաններից հեռու, մինչև իսկ գյուղերում: Բայց դեռևս մենք աղքատ, շատ աղքատ ժողովուրդ ենք: Յեւ այդ պատճառով ուղենք, չուղենք, — ծերերի մեծամասնութեանը

կուլտուրայի վերաբերմամբ պետք է զոհաբերվի: Իհարկե, մենք իսկական համառ պատերազմ ենք մղում անգրագիտութեան դեմ: Շինում ենք գրադարաններ, «Խրճիթ ընթերցարաններ» խոշոր և փոքր քաղաքներում ու գյուղերում: Կազմակերպում ենք ամենաբազմազան տեսակի դասընթացներ: Կազմակերպում ենք լավ ներկայացումներ և համերգներ, յերկրի բոլոր կողմերն ուղարկում ենք «շարժական ցուցահանդեսներ» և «լուսավորական զնացքներ»: Բայց յետ կրկնում եմ. ի՞նչ կարող ե տալ դա այն բազմամիլիոն ազգաբնակչութեանը, վորին պակասում ե ամենատարրական գիտութեանը, ամենապրիմիտիւ կուլտուրան: Մինչդեռ այսօր Մոսկվայում, յենթադրենք, մի տաս հազար մարդ և վաղն ելի, դարձյալ մի նոր տաս հազար մարդ կգալվեն, բավականութեան ստանալով թատրոնում տրվող հիանալի ներկայացումից — միլիոնավոր մարդիկ ձգտում են այն բանին, վոր սովորեն վանկերով գրել իրենց անունը և հաշիւել, ձգտում են հաղորդակից լինել կուլտուրային, վորը սովորացնի նրանց, թե յերկրի գնդաձև ե և վոչ թե տափակ, և վոր աշխարհը կառավարում են բնութեան որենքները և վոչ թե կախարհներն ու վհուկները «յերկնային հոր» հետ միատեղ»...

...«Վորո՞նք են հապա մեր ապագայի հեռանկարները: Մենք ստեղծեցինք փառավոր հիմնարկներ և իսկապես լավ միջոցառումներ անցկացրինք այն նպատակով, վոր պրոլետարական և գյուղացի յերիտասարդութեանը կարողանա սովորել, սերտել և յուրացնել կուլտուրան: Սակայն այստեղ ես մեր առաջ ծառանում ե դարձյալ նույն տանջող հարցը՝ ի՞նչ կնշանակի այս ամենը այնպիսի մի ահագին ազգաբնակչութեան համար, ինչպիսին մերն ե: Դեռ ավելի վատը՝ մենք դեռ չունենք բավականաչափ մանկապարտեղներ, ապառ-

տաքաններ և տարրական դպրոցներ: Միլիոնավոր
 յերեխաներ մեծանում են առանց դաստիարակութեան
 և կրթութեան: Նրանք մնում են նույնպես ազգիս և
 անկուլտուրական, — ինչպես իրենց հայրերն ու պա-
 պերն են: Ինչքան տաղանդներ են կորչում այդ պատ-
 ճառով, ինչքան լուսի ձգտումներ են խորտակված:
 Դա սոսկալի հանցագործութիւնն է աճող սերնդի բախ-
 տավորութեան տեսակետից, վոր հավասարազոր է խոր-
 հրգային պետութեան հարստութիւնների հափշտակ-
 մանը, այն պետութեան, վոր պետք է վերածվի կոմ-
 մունիստական հասարակութեան: Սրա մեջ անհղ վտանգ
 է թագնված: — Լենինի սովորաբար այնքան հանգիստ
 ձայնի մեջ հնչվեց զսպված մի զայրույթ:

«Վորքան նրա սրտին մոտ է կաշու՞մ այս հարցը» —
 մտածեցի յես — «յեթե նա մեզ՝ յերեքիս * առջև ազի-
 տացիոն ճառ է արտասանում»:

Մեզանից մեկը, յես չեմ հիշում թե ով, — խոսեց
 մի քանի, առանձնապես աչքի դարձող յերևույթների
 մասին՝ արվեստի և կուլտուրայի բնագավառից, բա-
 ցատրելով նրանց ծագումը «մոմենտի պայմաններով»:
 Լենինը դրան առարկեց՝ «Յես լավ գիտեմ: Շատերը
 անկեղծորեն համոզված են նրանում, վոր panem et
 circenses («հացով և տեսարաններով») կարելի չե
 հաղթահարել ներկա շրջանի դժվարութիւններն ու
 վտանգները: Հացով՝ անշուշտ: Ինչ վերաբերում է տե-
 սարաններին — թող լինի — չեմ առարկում: Սակայն
 թող դրա հետ միաժամանակ չմոռանան, վոր տեսա-
 րանները — դա իսկական մեծ արվեստ չե, այլ ավելի
 շուտ՝ քիչ թե շատ գեղեցիկ զվարճութիւնն է: Յե՛վ
 ապա չպետք է մոռանալ, վոր մեր բանվորներն ու

գյուղացիները բնավ չեն հիշեցնում հոռմեյական լուս-
 պեն-պրոլետարիատը: Նրանք չեն պահում պետու-
 թեան հաշվով, այլ իրենց աշխատանքով պահում են
 պետութիւնը: Նրանք «կատարել են» հեղափոխու-
 թիւնը և պաշտպանել են վերջինի գործը, թափելով
 արքան դետեր և տալով անթիվ զոհեր: Արդարեւ, մեր
 բանվորներն ու գյուղացիները արժանի յեն մի ավելի
 մեծ բանի, քան տեսարանների: Նրանք իրավունք են
 ստացել իսկական մեծ արվեստի համար: Այդ պատ-
 ճառով մենք առաջին հերթին առաջ ենք քաշում ամե-
 նալայն ժողովրդական կրթութիւնը և դաստիարակու-
 թիւնը: Դա հող է ստեղծում կուլտուրայի համար, պայ-
 մանով, ի հարկե, վոր հացի հարցը լուծված է: Այս
 հողի վրա պետք է աճի իսկապես նոր մեծ կոմմունիս-
 տական արվեստը, վոր կստեղծի իր բովանդակութեան
 համապատասխան ձևը: Այս ճանապարհին մեր «ինտելի-
 գենտներին» վիճակված է լուծել հսկայական կարևորու-
 թիւն ունեցող և վեհ խնդիրներ: Ըմբռնելով և լուծե-
 լով այդ խնդիրները, նրանք կծածկեյին իրենց պարտքը
 պրոլետարական հեղափոխութեան առաջ, վորը նրանց
 առաջ ևս լայն բացել է այն դռները, վորոնք նրանց կեն-
 սական ստորացնող պայմաններից, վոր այնպես վար-
 պետորեն բնութագրված են «կոմմունիստական Մա-
 նիֆեստում»՝ տանում են դեպի լայնատարածները:

«Հիշողութիւններ Լենինի մասին»
 ԿԼ. Յետկինի, գերմաներենից թարգմ. Շուլը:

* * *

Տեսսինսկի գյուղում (Սիբիր, 1899 թ. ամառը)
 Լենինի հետ անցկացրած ամբողջ յերեք օրն անցավ
 կենդանի վիճաբանութիւններով մի կողմից Լենինի
 և մյուս կողմից՝ ընկ. ընկ. Յե. Վ. Բարամզինի և
 Ֆ. Վ. Լեգնիկի միջև: Ի դեմս Յե. Վ. Բարամզինի

Նարոդնիկությունը հրաժարվում էր իրեն վերջնականապես պարտված ճանաչելուց և, դեռ կառչում էր կյանքից: Բարամզինը հարձակվեց մարքսիզմի կողմից թույլ մշակված արվեստի և գեղարվեստական գրականութան հարցի վրա, վորոնց վրա մարքսիզմին դեռ չէր հաջողվել իր կնիքը դնել, ինչպես այդ հաջողվել էր անել Նարոդնիկությանը... Վորջան յես հիշում եմ, Լենինը արժարժում էր այն միտքը, թե դժվար թե կարելի չե սպասել, վոր ճնշված բանվորը, վոր մինչ բթացումը հոգնած վերադառնում է ֆաբրիկայից, կարողանա րառնց բուրժուական միջավայրից դուրս յեկած ինտելլիգենցիայի ոգնության, ստեղծել իր արվեստն ու գրականությունը: Ամենագլխավորը բանվոր դասակարգի կռիվն է, վոր նա սկսել է և վորը, ինչպես ապացուցում է հեղափոխական մարքսիզմի թեորիան, կբերի կհասցնի սոցիալիզմի կատարյալ հաղթանակին: Արվեստը վոչ թե նպատակ, այլ միջոց է այդ պայքարում: Նարոդնիկական արվեստը չփրկեց Նարոդնիկությունը, վորպես հեղափոխական թեորիա՝ հեղափոխական մարքսիզմի հետ ընդհարվելիս՝ յիրը Նարոդնիկությունն անկարող դառնալից գիտական ուսումնասիրության լույսի ներքո: Վորջանի դարգանա բանվոր դասակարգի պայքարը, դրան համապատասխան, արվեստը՝ դուրս գալով իրենց՝ բանվորների միջավայրից կամ ստեղծված լինելով ինտելլիգենցիայի կողմից, կանգնելով պրոլետարիատի հեղափոխական թեորիայի տեսակետի վրա՝ ոգնության կգա բանվորներին: Այսպես, մոտավորապես, վորջան յես այժմ հիշում եմ միայն ընդհանուր գծերով, ինձ թվում է, այսպես էր ասում Լենինը, ընկ. Բարամզինին առարկելիս:

«Հիշողություններ Վ. Ի. հանդիպումների մասին»
Ս. Շապովալովի:

* * *

...Ստեղծագործական աշխատանքով զբաղված մարդու վրա գործարանն անջնջելի տպավորություն է թողնում: Խորը լիցք ես ստանում հետագա աշխատանքների համար: Այստեղ ընդհուպ տեսնում ես իրագործված կամքը: Այստեղ զգացվում է կոլեկտիվի կյանքի բաբախումը... Մտաբերում եմ Վլադիմիր Իլյիչին ինձ ասած խոսքերը:

— «Դուք, նկարիչներդ, — փուչ ինդիվիդուալիստներ, գնացե՛ք մասսաների մոտ, ֆաբրիկաներն ու գործարանները և այնտեղ դուք կգտնե՛ք ստեղծագործության իմպուլսներ: Դուք այնտեղ կգտնե՛ք այն, ինչ վոր այժմ անհրաժեշտ է պրոլետարիատի համար»:

«Ապագայի ճանապարհին» Ս. Մերկուլովի:

* * *

Վ. Իլյիչն իր «Խորհրդային լիշանության հաջողություններն ու դժվարությունները» ճառի մեջ արվեստը գիտության և տեխնիկայի հետ մի շարքի յե դասում և ասում է, վոր մենք չենք կարող կառուցել նոր կուլտուրան, չտիրապետելով ամբողջ հին կուլտուրային, այսինքն ամբողջ տեխնիկային, գիտությանն ու արվեստին: Չգիտեմ ինքն անձամբ է գրել արդյոք այս պարագրաֆը, թե նրա հավանությամբ, սակայն համենայն դեպս Վ. Ի. ինչպես և կուսակցության ամբողջ 8-րդ համագումարը, անհրաժեշտ էր համարում կուսակցության ծրագրում հիշատակել արվեստի ասպարիզի մեր խնդիրների մասին:

Ծրագրում ասված է, «հավասարապես անհրաժեշտ է բացել և մատչելի դարձնել աշխատավորների համար արվեստի բոլոր գանձերը, վորոնք ստեղծվել են նրանց

* Հիշողություններ հեղինակի՝ Վ. Ի. կիսանդրու վրա աշխատելիս:

աշխատանքի շահագործման հիման վրա և մինչև այժմ դանդաղ են շահագործողների բացառիկ տրամադրություն տակ: Ահա ինչ և ասված անողորմաբար քսիտական վորոշումով. արվեստը առաջացել և բանվորների շահագործման հողի վրա, նա ծառայում էր շահագործողներին և, ուրեմն, հարմարվում էր՝ նրանց ծառայելու համար: Այսպիսին էր նախահեղափոխական, կալվածատիրական, կապիտալիստական արվեստը: Ի՞նչ պետք է անել այն: Նրան պետք է դարձնել ժողովրդի սեփականություն: Դա կարող է հակասություն թվալ, բայց դա հակասություն չէ, դա Վլադիմիր Իլյիչի մտքի հենց խորությունն է: Սա բղխում է նրանից, վոր նա հաշվի չէ առնում այն արվեստը, վոր մեզ մոտ կա: Այժմ մենք արդեն ունենք նաև մեր արվեստից մի ինչ վոր բան, նա գուցե չի դուրս յեկել տնայնագործությունից շրջանից, գտնվում է աճման պրոցեսում և մենք ծրագրեր կազմելիս չեյինք կարող վորոշակի խոսել նրա մասին: Այն ժամանակ մեզ մոտ կար այսպես ասած բոհեմական արվեստ, վորն ամենաշեշտակի և վորոշակի կերպով հայտարարել էր, թե նա հենց ինքն է պրոլետարական արվեստը: Վլադիմիր Իլյիչն այդ արվեստը համարում է անհիմն, խախուտ, զրկված վորևե արժեքից, ինքը նրան չէր սիրում, չէր զգում: Ուստի պետք էր հաշվի առնել արվեստը այնպես, վորպես նա կար: Իսկ այդ արվեստը գոյություն ունեւր:

Ա. Վ. Լուսնաշարսկու հեշողություններից (1925 թ.):

* * *

Վ. Իլյիչի տեսակետը Պրոլետկուլտի բռնած սխալ դիրքի մասին՝ իր բնորոշ արտահայտությունը գտավ Ռեկի (բ) ԿԿ-ի նամակում՝ «Պրոլետկուլտների մասին», վոր հրապարակվեց «Պրավդայում», 1920 թ. դեկտեմբերի

1-ին: Ինչպես հիշատակում է Ա. Վ. Լուսնաշարսկին, «այստեղ (նամակում) իր՝ Վլադիմիր Իլյիչի մեղրի մեծ կաթիլը կար»: Կտրուկ կերպով դատապարտելով Պրոլետկուլտների թեքումները, նամակը մատնանշում է. «բանվորներին «պրոլետարական կուլտուրայի» արտաքին տակ հրամցնում էյին փիլիսոփայություն մեջ բուրժուական հայացքներ (մախիզմ), իսկ արվեստի ասպարիզում բանվորների մեջ պատվաստում էյին անհեթեթ, այլանդակված ճաշակներ... Նույն այն հակամարքսիստական հայացքները, վորոնք այնպես փարթամորեն ծաղկեցին 1905 թ. պարտությունից հետո և մի քանի տարի (1907—12 թ.թ.) զբաղեցնում էյին «սոցիալ-դեմոկրատական» ինտելիգենցիայի մտքերը, վորը ռեակցիայի տարիներին զբաղվում էր «աստվածաբարություն» («богостроительство») և իդեալիստական փիլիսոփայության գանաղան տեսակներով— այդ նույն հայացքները, քողարկված ձևով, ինտելիգենցիայի հակամարքսիստական խմբակները այժմ փորձում էյին պատվաստել պրոլետկուլտներին»: Միաժամանակ «Ռեկի (բ) ԿԿ-ն ցուցմունք է տալիս Լուսնաշարսկին՝ ստեղծել և պահպանել այնպիսի պայմաններ, վորոնք ապահովեն պրոլետարների համար ազատ ստեղծագործական աշխատանքն իրենց հիմնարկներում»:

* * *

Յա. Յակովլև. Յես կուղենայի կարճ ձևակերպել այն, թե ինչպես էր Լենինը վերաբերվում պրոլետարական կուլտուրայի հարցերին: Սրանից մեկ ու կես տարի առաջ յես առիթ ունեցա մի հինգ անգամ խոսել նրա հետ այդ խնդիրների մասին:

Այն հիմնական բանը, վոր այն ժամանակ առաջադրում էր Իլյիչը, ամենից առաջ հանգում էր պայ-

քարի՝ ընդդեմ պրոլետարական կուլտուրայի այնպիսի պատկերացման, բայտ վորի պրոլետարական կուլտուրան կարող է բանել այս կամ այն ջերմոցային հիմնարկի միջից: Լենինը մեծ վտանգ էր համարում հենց այն միտքը, թե ջերմոցում կարելի չէ աճեցնել պրոլետարական կուլտուրա: Այդպիսի մի ջերմոց էր Պրոլետկուլտը: *

Պրոլետարական կուլտուրան կարող է աճել ընդհանուր գրագիրտության հողի վրա՝ խորհրդային իշխանության պայմաններում: Յերբ պրոլետարական իշխանության գոյությունը մեղանում կը արձարանան միլիոնավոր կուլտուրական մարդիկ, վոր մեղանում այժմ այնքան սակավ են, այն ժամանակ իսկապես կաճի կուլտուրայի մի նոր տիպ և գրականության մի այլ տիպար:

Խնդրի «ուղն ու ծուծը» նրանումն է, վոր պրոլետարական իշխանության պայմաններում բուրժուական կուլտուրայի լավագույն նվաճումները դառնան մասսաների սեփականություն: Միլիոնավոր մարդկանց կողմից այս լավագույն նվաճումները յուրացնելը պրոլետարական իշխանության պայմաններում՝ բազա կստեղծի այն բանի համար, վորպեսզի սկսի ծնունդ առնել իսկական կուլտուրան, բայց վնչ բուրժուական տիպի:

Այդ պատճառով Լենինը, դիմելով բանվորներին, ասում էր.

* Նույն այդ խորհրդակցությունը Կ. Ռադեկը մեջ էր բերել Վ. Ի. խոսքերը, վոր նա ասել էր Կ. Ռադեկին, պրոլետարական գրողների մասին տեղի ունեցած խոսակցության ժամանակ — «Լավ բանվորին, վորը գուցե անմահական մեծ կայծ ունի, կփչացնեն: Մարդը մի պատմվածք է գրում անցյալ ապրումներին, իսկ նրա մաղերից քաշում են»: Նա նույնիսկ ավելի ցայտուն կերպով արտահայտվեց. «Տասը պտուղ աղջիկներ փչում են յերեսին, նրան հանճար շինելու համար: Յեւ փչացնում են բանվորներին»:

«Սովորեցեք, վերցրե՛ք բուրժուական կուլտուրան, ձեզ խաբել միք տա այն հեքիաթներով, թե մի ինչ վոր կամերայից, ինչպես էլ նա կոչվելիս լինի, արդեն աճել է պրոլետարական կուլտուրան: Պրոլետարական կուլտուրայի ծնունդ առնելը պետք է հասկանալ դիալեկտիկորեն: Այդ պրոցեսի եյությունը կայանում է նրանում, վոր միլիոնավոր մարդիկ յուրացնում են բուրժուական կուլտուրայի նվաճումները՝ խորհրդային պետություն պայմաններում»:

Ա. Լուենաչարսկի: Վլադիմիր Իլյիչը մեծ յերկյուղ էր տածում, վորպես թե տրամաբանական թվացող մի դատողության հանդեպ, այն է. կացությամբ է վորոշվում գիտակցությունը, ուրեմն և բուրժուական փգեղություն վորոշվում է բուրժուական կացությամբ, և ուրեմն՝ կորչի բուրժուազիայի ամբողջ ժառանգությունը: Այստեղից յեկնելով, պետք էր դեն ձգել նաև մեր ամբողջ տեխնիկան: Կատարելապես պարզ է, վոր այստեղ արմատացած է մի խոշոր սխալ: Բուրժուական կենցաղն իր մեջ ամփոփում էր մի շարք պրոբլեմներ, վորոնք կանգնած են նաև մեր առջև և վորոնք լուծված էյին բուրժուազիայի կողմից շատ թե քիչ բավարարվեցողով, և վորոնց լուծման համար մենք այս րոպեյիս ավելի բավարար միջոցներ չունենք: Վլադիմիր Իլյիչը հափազանց վախենում էր, վոր մենք կմոռանանք այդ բանը և դեն չպրտելով բուրժուական ժառանգության արժեքավորը, կսկսենք հնարել մերը: Այս տեսակետից էլ նա յերկյուղ էր կրում Պրոլետկուլտից:

Նա յերկյուղ էր կրում բողջանովականությունից, նրանից, վոր Պրոլետկուլտում կարող են ծագել զանազան տեսակ փիլիսոփայական, գիտական և փվերջո, նաև քաղաքական թեքումներ: Նա չէր ուզում, վոր կուսակցության կողքին ստեղծվեր մրցող բանվորա-

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆԻ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Լուսժողովի նախկ. տեղակալ ընկ. Լիտկենսին *

«Լուսժողովատուր պետք է կազմակերպի բոլոր ներկայացուցիչների հսկողությունը և կանոնավորի այդ գործը:

Բոլոր ժապավենները, վորոնք ցուցադրվում են ՌՍՖՆՀ-ում, պետք է ցուցակագրված լինեն Լուսժողովատուր: Յուրաքանչյուր կինո-նկարայացման ծրագրի համար պետք է սահմանված լինի վորոշ պրոպագանդայի ա) զվարճալի նկարներ, հատուկ՝ ռեկլամի և յեկամուտի համար (անշուշտ առանց ցուխաբանության, հակահեղափոխության և բ) բոլոր յերկրների ժողովրդների կյանքից» — Ֆիրմայով, հատկապես պրոպագանդային բովանդակությամբ նկարներ, ինչպես՝ Անգլիայի և Հնդկաստանի գաղութային քաղաքականությունը, Ազգերի Լիգայի աշխատանքը, «քաղցածները Բեռլինում» և այլն:

Հարկավոր է ցույց տալ վոչ միայն կինո-նկարներ, այլ և պրոպագանդայի համար հետաքրքրական լուսանկարներ՝ համապատասխան վերտառություններով: Աշխատել, վորպեսզի մասնավոր ձեռքբրում գտնվող կինո-թատրոնները բավականաչափ յեկամուտ տան պետությունը՝ արենդի ձևով: Իրավունք տալ ձեռնարկատե-

* Սույն գրությունը 1922 թվի հունվարի 22-ից, ուղարկվել էր ընկ. Լիտկենսին՝ ի ղեկավարություն: Գրության տեղատեղի էր Ն. Պ. Գորբուշովը Վ. Ի. Թելադրովյամբ (մանրամասն տես՝ «Ленин и кино» Գ. Բուխյանսկու):

կան կազմակերպություն: Այդ վտանգից նա նախազգուշացնում էր: Այդ մտքով նա ինձ անձնական դիրեկտիվներ էր տալիս՝ Պրոլետկուլտն ավելի մոտ քաշել պետությունը, յենթարկել նրա կոնտրոլին: Սակայն միևնույն ժամանակ նա ընդգծում էր, վոր Պրոլետկուլտի գեղարվեստական ծրագրերին պետք է վորոշ ընդլայնում ընձեռել: Նա ինձ ուղղակի ասում էր, թե շատ հասկանալի յե համարում Պրոլետկուլտի ձգտումը՝ առաջ քաշել սեփական նկարիչներին: Պրոլետարական կուլտուրայի գլխավոր դատապարտությունն չկար Վլադիմիր Իլյիչի կողմից: *

* Կուսակցության քաղաքականությունը գեղարվեստական գրականության մեջ խորհրդակցության սղագր. մայիսի 9, 1924 թ., Նույն բանի մասին էր ասում նաև Ն. Կ. Կրուպսկայան ՌՍՖՆՀ Գլխավորության նախագահությանը արտասանած իր ձառում (1927 թ. աշնանը). «Ինչո՞ւ յե Պրոլետկուլտը հայտնական խոսք դարձել: Իլյիչը կոչվում էր վոչ թե նրա կուլտուրական գործերի (թատերական արհեստանոցներ, Իզո և այլն), այլ նրա փիլիսոփայության դեմ — փիլիսոփայության, վորը զարգացնում էին բողջանության աշակերտները — հին կուլտուրայի ժառանգության բացասման, և ջերմոցայնության դեմ»։ Վ. Ի. ուշադիր վերաբերմունքը դեպի բանվորական արվեստի յերիտասարդ բողջոջները հաստատվում է ինչպես նրա Գորկու հետ ունեցած նամակագրության մեջ (տես ստորև, էջ 115), այնպես և թեկուզ հետևյալ տոմսից, վոր Վ. Իլյիչն ուղարկել էր գրադարան՝ Գորկու այցելություններից մեկից հետո (1921 թ. հունվ. 28). «Միջբեմ գտնե՞ր ի՞վ. Վոդնեսենսկում տպվող «Рабочий край»-ի կոմպլեկտը (իսկական պրոլետարական պոետների խմբակը): Գովում է Գորկին. Ժիլին, Արտամոնով, Սեմենովսկիյ»։ («Записки Ил-та Ленина»: 3-րդ հատ. 1928) «Իսկական» բառն ընդգծված է Վ. Ի. ձեռքով:

Ս. Դ.

ընդհանուր, ավելացնել համարների թիվը և մտցնել նորերը, բայց Լուսժողովմատի անպայման ցենզուրայով, և պայմանով, վոր պահպանվի համաչափություն՝ զվարճալի նկարների և պրոպագանդիստական բնույթով՝ «բոլոր յերկրների ժողովրդների կյանքից» խորագրով, նկարների միջև և այնպես, վոր արդյունաբերողները շահագրգռված լինեն նոր նկարների ստեղծման և արտադրության մեջ: Այդ շրջանակներում նրանց պետք և լայն նախաձեռնություն տրվի: Պրոպագանդիստական բնույթ կրող նկարները պետք և ստուգման տալ հին մարքսիստներին և գրականագետներին, վորպեսզի մեղանում չկրկնվեն քանիցս տեղի ունեցած անախուժ գեպքերը, յերբ պրոպագանդան հակառակ նպատակի յե հասնում:

Հատկապես ուշադրություն դարցնել կինո-թատրոններ կազմակերպելուն գյուղերում և Արևելքում, վորտեղ նրանք նորություն են ներկայացնում և վորտեղ այդ պատճառով մեր պրոպագանդան հատկապես հաջողակ կլինի»:

„Кино-Арк.“ 1925 թ. № 1.

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑՆԵՐԸ ՊԱՏԻՄՈՒՄ ԵՆ

«Իլլիչի հետ ունեցած իմ մեծ զրույցը կինոյի մասին առաջ յեկավ նրա այն հետաքրքրությունից դեպի կինո գործը, վորն արտահայտվել եր նաև ընկ. Լիտկենսին հունվարին գրած նրա հայտնի նամակում: Մոտավորապես փետրվարի մեջերին, գուցե և վերջին՝ Վլադիմիր Իլլիչն ինձ առաջարկեց անցնել իր մոտ՝ խոսակցության: Վորքան հիշում եմ, խոսքը վերաբերում եր Լուսժողովմատի կյանքի մի քանի ընթացիկ խնդիրներին: Նա ինձ հարցնում եր նաև այն մասին, թե ի՞նչ և արված Լիտկենսին ուղարկած իր թղթի

կատարման համար: Ի պատասխան, յես բավականին մանրամասնորեն նկարագրեցի այն բոլորն, ինչ վոր գիտեյի Սորերդային Հանրապետության կինոյի դրություն մասին և այն հսկայական զվարուկությունների մասին, վորին հանդիպում ե այդ գործի դարգացումը: Յես հատկապես մասնանշեցի կինո-արտադրության լայն զբաղմունքի համար, Լուսժողովմատի անհրաժեշտ միջոցների բացակայության վրա՝ նաև այդ գործի դեկալարներին, կամ ավելի ճիշտ ասած՝ կոմունիստական վարչարարների բացակայության վրա, վորոնց կարելի լիներ լիովին վստահել: Դրան ի պատասխան՝ Լենինն ինձ ասաց, թե կաշխատի վորևե բան անել Ֆոտո-կինո բաժնի միջոցների ավելացման համար, սակայն վոր նա ունի ներքին համոզում այդ գործի մեծ արգելափակության մեջ, յեթե նա կանոնավոր լինի գրված: Նա դարձյալ ընդգծեց զվարճալի և գիտական կինո-նկարների միջև վորոշ համաչափություն սահմանելու անհրաժեշտությունը: Դժբախտաբար այդ բանը, մինչև այսօր ել շատ թույլ և գրված: Վլադիմիր Իլլիչն ասաց ինձ, վոր կոմունիստական դադափարներով թափանցված, խորհրդային իրականությունն արտացոլող կինոֆիլմերի արտադրությունը պետք և սկսել խրոնիկայից, վոր իր կարծիքով նման ֆիլմերի արտադրության ժամանակը գուցե դեռ չի յեկել:

«Յեթե դուք ունենաք լավ խրոնիկա, լուրջ և լուսավորող նկարներ, ապա կարևոր չե, թե ժողովրդին գրավելու համար դրա հետ միասին կգնա մի վորևե անուգուտ, քիչ թե շատ սովորական ձևի մի լենտ: Անշուշտ, ցենզուրան դարձյալ հարկավոր և հակահեղափոխական և անբարոյական լենտերը տեղ չպետք և ունենան»:

Դրան Վլադիմիր Իլլիչն ավելացրեց. «Յերբ դուք վորքի կկանգնեք, աստիճանաբար, շնորհիվ կանոնա-

վոր տնտեսավարութեան, գուցե, յերկրի դրութեան ընդհանուր բարելավման դեպքում, կստանաք այդ գործի համար վորոշ ոժանդակութեան, դուք պետք ե պիտի լայն ծավալեք արտադրութեանը, մանավանդ պետք ե առաջ տանեք առողջ կինոն մասսաների մեջ՝ քաղաքում, ևս առավել գյուղում»:

Այնուհետև, ժպտալով, Վլադիմիր Իլյիչն ավելացրեց:

«Դուք մեզանում համարվում եք վորպես արվեստի հովանավորող, ուրեմն դուք պետք ե լավ միտներդ պահեք, վոր մեզ համար բոլոր արվեստներից կարևորագույնը հանդիսանում ե կինոն»:

Սրանով, վորքան հիշում եմ, մեր զրույցն ավարտվեց:

Դժբախտաբար, պետք ե արձանագրեմ, վոր Լիտվենսին դրած նամակը, բացի այս գործի իրավական և տնտեսական կողմի մասին հանգամանորեն տրված պատասխանից, իրական արդյունքներ չունեցավ: Վլադիմիր Իլյիչի իդեան՝ յուրաքանչյուր ծրագրի պրոպոզիցիոնալ կազմի մասին, չի իրականացված մինչև այժմ եր Դրա փոխարեն, կինո-արտադրութեան տեսակետից անշուշտ մենք առաջ ենք գնացել:

Ա. Վ. Լուսնաչարսկու հիշողություններից
(«Ленин и кино»)

* * *

Մենք, 1920 թ. սկսած, ունենք Վ. Ի. Լենինի մըտքերի, ցուցմունքների և վերաբերմունքի գրավոր հետքերը՝ կինո-աշխատանքի և նրա առաջ դրված խնդիրների մասին: Նման հետքերից առաջինը հանդիսանում ե ընկ. Լենինի 1920 թ. հունվարի 25-ին հայտնած կարծիքը՝ Համառուսական ԿԳԿ ագիտավզնացքների

աշխատանքի գրվածքի մասին Լենինի գրավոր ցուցմունքներն այդ առթիվ: *

Այդ ցուցմունքների 8 կետից, վոր վերաբերում են ագիտավզնացքների աշխատանքի բոլոր խնդիրներին՝ ի պատասխան Յա. Բուրովի զեկուցման, չորս կետը շոշափում են կինոյի խնդրը:

Առաջին իսկ կետում, վորտեղ խոսվում ե ագիտանավզնացքների տնտեսական և գործնական աշխատանքների ուժեղացման մասին, Վ. Իլյիչը ուղադրութեան ե դարձնում «համապատասխան բովանդակութեան» կինո-լենտերի ընտրութեան վրա: 2-րդ, 5-րդ և 7-րդ կետերը ամբողջապես նվիրված են կինոյին.

«2. Կինո-կոմիտեյի միջոցով պատրաստել արտադրական (արտադրութեան զանազան ճյուղերը ցույց տվող) գյուղատնտեսական, արդյունաբերական, հակակրոնական և գիտական կինո-ժապավեններ:

5. Ուշք դարձնել ժապավենները խնամքով ընտրելու անհրաժեշտութեան, և ցուցադրման ժամանակ ազգաբնակչութեան վրա յուրաքանչյուր կինո-ժապավենի ունեցած ներգործութեանը հաշվառելու վրա:

7. Կազմակերպել արտասահմանում ներկայացուցչութեան՝ կինո ժապավենների, պլյոնկաների և ամեն տեսակ կինեմատոգրաֆիական նյութերի գնման և փոխադրման համար»:

Այս կետերը վոչ միայն պատմական հետաքրքրութեան ունեն, այլ նրանց նշանակութեանը, վորպես զրեկտիվներ, ակառալ են նաև այս բոլորիս: Այդ կետերով կինոկենցաղի այսորվա բոլոր կարևորագույն խնդիրների կարճ և հստակ ընդգրկումը պարզ կդառնա

* Տես «Агитпарпоезда ВЦИК. Их история, аппарат, методы и формы работы» գրքի 60-րդ էջը: Հոգիվածների ժողովածու, Վ. Կապլինսկու խմբագրութեամբ. 1920 թ.:

մեղ համար, յետե մենք հիշենք, Վոր կինո-վագոնը կամ ագիտանավգնացքների կինո-ապարատը 1919—20 թվականներին խաղում եր ներկայիս շարժական կինոյի կանոններին խաղում եր ներկայիս շարժական կինոյի հերքը, Վոր աշխատում ե գյուղում գյուղացիության մեջ:

Վլադիմիր Իլյիչը 1922 թ. հունվարի 17-ին գրի առած մտքերի մեջ հատուկ տեղ են գրավում կինո-գործի կազմակերպչական կարգի հարցեր — Վլ. Իլյիչը հարցապնդումը, թե ով ե վարում կինո-գործը, ի՞նչ դեր ունի ԼԺԿ, ժապավենների հաշվառման անհրաժեշտությունը (Վոր, ի դեպ, իրականացված ե Գլխագրառնավարի կինո-սեկցիայի կազմակերպմամբ) և այլն:

Սակայն մինչև 1922 թիցը ել Վլադիմիր Իլյիչը մեծ նշանակություն տալով կինոյին, չափազանց հետաքրքրվում եր կազմակերպչական հարցերով. թե ի՞նչպես ե դրված գործը, ով ե տնօրինում այն, և ի՞նչպես պետք ե վերակազմել կինո-գործը: Կինոյի թուլությունը, նրա սակավ նկատելի լինելը, կինոյի, Վորը կարող եր հսկայական դեր խաղալ ռազմական կոմունիզմի շրջանում, բնական ե, խոսում եր այն մասին, Վոր աշխատանքի կազմակերպչական ձևերը և գործի գլուխ կանգնած ղեկավարներն անբավարար են: Ա. Վ. Լուսաշարսկու հետ ունեցած զրույցներում և ցուցմունքներում Վլադիմիր Իլյիչը բազմիցս անդադառնում եր կինոյի խնդրին, ընդգծելով, Վոր բուրժուազիան իմանում ե կինոն ոգտագործել և Վոր մեղանում կինոն կարող ե և պետք ե թափանցի մասսաների խորքերը: Սակայն, ինչպես վկայում ե ինքը Ա. Վ. Լուսաշարսկին, ամեն անգամ Վլադիմիր Իլյիչը ցուցմունքի աղընչությունը՝ արվում եյին այս ու այն ցուցմունքի աղընչությունը՝ արվում եյին խորհրդակցություններ, քայլերը, հրավերվում եյին խորհրդակցություններ, սակայն Վ. Ի. Լուսաշարսկու (Լուսաշարսկու համառոտական ֆոտոկինո-բաժինը) դրանից դենը չեղ գնում:

Վ. Ի. Լուսաշարսկու, 1921 թ. Պ. Ի. Վոր յեվողինը մի քանի անգամ կինոյի ընդհանուր կազմակերպչական խնդիրներով դիմել ե և միջնորդել անմիջական կերպով Վ. Ի. Լուսաշարսկին, Վորպես Ա. Պ. և Ժ. Կ. Նախագահին:

Թե վերջապի Վ. Իլյիչը հետաքրքրվում և անմիջականորեն միջամուխ եր լինում կինոյի խնդիրներում, յերևում ե նրանից, Վոր Վոյեվոդինի դիմումները դարձան զրգապատճառ Լենինի յերկու նամակի: Վոյեվոդինի 1921 թ. 15/9 նախագծին ի պատասխան (շարժական կինո-ցանցի կազմակերպման և այդ ձեռնարկություն շահավետություն և ոգտակարություն հաշվառման մասին, Վորոնք սակայն մեծ վարկավորում եյին պահանջում), Վ. Ի. 19/IX նամակով (Ժ. Կ. № 12701), այսինքն և որից հետո, հարցապնդում ե անում Վոյեվոդինի նախագծի մասին Լուսաշարսկու տեղակալ ընկ. Լիտկենսին:

Վոյեվոդինի նախագիծն ըստ եյուր յան ներկայացնում եր՝ ազգաբնակչության և հատկապես գյուղացիության համար՝ կինոյի ոգնությունը՝ մասսայական աշխատանքի կազմակերպումը: Իսկ այն հարցերից մեկն եր, Վոր հուշում եյին լավագույն խորհրդային կինո-աշխատողներին և չեյին կարող չզբաղեցնել Լուսաշարսկու-ղեկավարի միտքը: Վլադիմիր Իլյիչին ևս զբաղեցնում եր այդ հարցը (մենք այդ տեսանք նրա զիտողություններից և ցուցմունքներից) և բնականաբար նա անհապաղ արձագանքեց Վոյեվոդինի նամակին:

1921 թ. արդեն Նեպի նորամուտ շրջանն եր: Հիմնարկությունները պետամատակարարումից տնտեսական հաշվարկին եյին անցնում և դրա առնչությունը՝ տարվա կիսին սուր կերպով ծառացել եր Վ. Ի. Լուսաշարսկին — Վորպես ԼԺԿ տնտեսական ձեռնարկություն — վիճակի հարցը: Վոր մի տնտեսական հաշվարկային ներքին ռեֆորմներ

չոգնեցին և 1921 թվի վերջում արդեն մեկը մյուսի
յետեկից առաջ են քաշվում, Վֆյոն-յի վերակազմու-
թյան նախագծեր:

Նման յերկու նախագծերի առթիվ (ընկ. Լեժավայի
և ընկ. Վոյեվոդինի) Վլադիմիր Իլյիչը հանգում է այն
մտքին, Վոր անհրաժեշտ է և ժամանակն է Ռուսաս-
տանի կինո-գործի կազմակերպման հարցը դնել իր
ամբողջ ծավալով: Վ. Ի. Լենինի խորաթափանց պե-
տական միտքը պարզ տեսնում էր, Վոր նոր տնտե-
սական քաղաքականության շրջանում կինո-գործի
կազմակերպման առողջ սկզբունքներից են կախված
թե՛ իրեն՝ կինո-գործի հաջողությունը և թե՛ կինոյի
հսկայական նշանակությունը՝ պրոլետարական պետու-
թյան համար:

1921 թ. դեկտեմբերի 16-ին (№ 1201|ց 12) նա
գրում է՝

«Ընկ. Լիտկենսին:

Պատճենները՝ ընկ. Բոգդանովին և ընկ. Լեժավային:

Ընկ. Վոյեվոդինի և ընկ. Լեժավայի առաջադը-
րած նախագծերի առնչությամբ հանձնարարում եմ
ձեզ կազմել հանձնաժողով, ձեր նախագահությամբ,
կազմը՝ ընկ. Բոգդանով, փոխարինելու իրավունքով,
ընկ. Լեժավա, փոխարինելու իրավունքով և ընկ. Վո-
յեվոդին — Ռուսաստանի կինո-գործի կազմակերպ-
ման հարցի քննության համար:

Նախագահ Վ. Ուլյանով (Լենին)»:

Այդ մոմենտից սկսվում է ԽՍՀՄ կինո-գործի յեր-
կարատե վերակազմակերպչական շրջանը, Վորը փաս-
տորեն հասնում է մինչև մեր օրերը...

...Վլադիմիր Իլյիչը վոչ միայն արժեքավոր ցույց-
մունքներ էր տալիս կինո-աշխատանքի ընդհանուր

բովանդակության և նրա անելիքների մասին, Վոչ
միայն ցավում էր և հուզվում 1922 թ. վերջերում
կինո-գործի տեղական անկարգ վիճակի առթիվ, այլ և
անմիջապես, առանձին դեպքերում հետամուտ էր լի-
նում այդ աշխատանքի գործնական խնդիրներին:

Այսպես, 1920 թվին, ընկ. Գոյխբարգի Ոսկից դա-
լուց անմիջապես հետո, Վորտեզ նա հանդես էր յեկել
կոլչակյան միևիպտերի դատավարությանը, Վորպես
մեղադրող, Վլադիմիր Իլյիչը, զեկուցման միջոցին ծա-
նոթանալով ընկ. Գոյխբարգի բերած նյութերին (դա-
տավարության լուսանկարներին և փաստաթղթերին),
1920 թ. հունիսի 12-ին հետևյալ նամակն է գրում
այն ժամանակվա համառուսական ֆոտո-կինոքաժնի
նախագահ ընկ. Լեշենկոյին:

«Ի նկատի ունենալով, Վոր ընկ. Գոյխբարգի բերած
լուսանկարները և փաստաթղթերը Կոլչակի միևիպտե-
րի դատավարության վերաբերմամբ չափազանց կա-
րևոր են և հրատապ, առաջարկում եմ.

այդ լուսանկարներից և դոկումենտներից անհա-
պաղ պատրաստել նկարահանումներ, ընկ. Գոյխբարգի
համառոտ բացատրություններով՝ կինեմատոգրաֆների
համար մի շարք նկարներ պատրաստել՝ ամենալայն
տարածման համար:

Կատարման մասին տեղեկացնել ինձ շաբաթական
2 անգամ:

Ժկիս Նախ. Վ. Ուլյանով (Լենին)»:

Համառուսական ֆոտո-կինո-քաժինը համարյա վո-
չինչ չեր արել Վլադիմիր Իլյիչի այս առաջարկի ծրա-
գրով...

«Լենինը և կինո» Գ. Բոլոյանովու.

«Կինեմատոգրաֆն ի սպաս աշխատավորութեան» — այսպիսի վերատառութեամբ՝ «Պետրոգրադսկայա Պրավդա» թերթի 1920 թ. սեպտեմբերի 8-ի № 199-ում տպագրված եր հետևյալ տեղեկությունը։

«Մի քանի ամիս առաջ ժողովուրդին նախագահ Վ. Ի. Լենինը ֆոտո-կինո-բաժնի վարիչ Դ. Ի. Լեշչենկոյի հետ ունեցած զրույցի մեջ, ի միջի այլոց նկատել եր, վոր շատ նպատակահարմար կլիներ կինեմատոգրաֆիական ֆիլմերի միջոցով ծանոթացնել լայն մաս-սաներին Արևմուտքի և Ամերիկայի յերկրագործու-թյան և ֆաբրիկաների ու գործարանների բանվորա-կան կյանքին, ցուցադրել հողի մշակումը ժամանա-կակից տեխնիկական կատարելագործությունների ոգ-նությունը, այլ և բանվորական մասսայի առաջ լայնու-րեն ցուցադրել Յեվրոպայի և Ամերիկայի խոշոր գոր-ծարանների և ֆաբրիկաների ինտենսիվ զիսցիպլինայի յենթարկված աշխատանքը։

Լենինի այդ ցանկությունը հայտնի դարձավ ար-տասահմանում։ Արդյունաբերողների, այսպես կոչված «Ռուս-Ասիական» խումբը, համաձայնություն մեջ մտա-նելով ֆիլմերի խոշոր գործարանների հետ, նրանց ոգնությունը ձեռք բերեց Յեվրոպայի և Ամերիկայի խոշոր գործարանների նկարահանման մենաշնորհի իրա-վունքը, այլ և Կանադայի խոշորագույն պլանտացիա-ների նկարահանման իրավունքը։ Ֆիլմերի մեջ տպա-վորվում են հատիկի ցանքի, բերքահավաքի, կալսե-լու, բերքի բարձեկու, թափելու և ելեվատորներում լցնելու աշխատանքները։

Ավարտված են Կրուպպի, Վուլկան, Սիմենս-Շուկ-կերտ և այլ գործարանների նկարահանումները։

Հայտնի չի, վոր Վլադիմիր Իլյիչը հսկայական նշա-նակություն եր տալիս կինեմատոգրաֆիային։ Այդ մա-սին հիշատակեց նաև ընկ. Լուսնաշարսկին՝ մեր վերջին համագումարում։

Կարող եմ ավելացնել, վոր դեռ 5 տարի սրանից առաջ (1921 թ.) Վլադիմիր Իլյիչը Լ. Բ. Կրասնին առաջարկել եր մտցնել տոգերիս գրողին՝ վորպես կի-նոյի ներկայացուցչի, Անգլիայի առաջին խորհրդային պատգամավորություն կազմի մեջ։ Յեվ այսպիսով կի-նեմատոգրաֆիան ներկայացված կլիներ Լոնդոնյան առաջին պատվիրակության մեջ իշարս մեր արդյու-նաբերության յերկու-յերեք ամենաշահագրգռված և կարևոր ճյուղերի (մեքենաշինարարություն, առա-ռային գործ, վուշի մշակություն)։ Բայց — ճակատա-գրական բայց — գրեթե մեկնելու նախորդակին հան-կարծակի ամեն բան խանգարվեց։ Մեծ բրիտանական կառավարության հետ համաձայնեցնելիս ցուցակը հա-մարյա կիսով չափ կրճատվեց և կինոն մնաց կրճատ-ված կիսում։

Պետք ե նկատել, վոր Վլադիմիր Իլյիչը հատկապես հետաքրքրվում եր ռուսական արտադրության ֆիլմե-րով և հատուկ ուշադրություն եր հայտնաբերում դեպի տեխնիկական բովանդակություն ունեցող նկարները։

«Կինոն» վորպես տեխնիկային սպասարկող — խոշոր բան ե» — ասաց Վլադիմիր Իլյիչը «Գիդրոտորֆի» առթիվ։ *

«Մի քանի տող նրա մասին» Բ. Կոցինի.

* Դ. Բուլտանսկու «Լենինը և կինոն» գրքում առաջ են բերված մի շարք նյութեր, կապված տորֆի հանման զանազան ձևերի նկարահանման պատմության հետ։ Այդ նկարներից մեկը, վոր ցուցադրվել եր Սովետական 1920 թ. հոկտ. 27-ի նիստում՝

Քաղաքական, հասարակական կամ պետական կարևոր տեղեկությունները լայն մասսաներին հասցնելու մշտական ձգտումը, ամենալայն մասսաները լուսավորելու, նրանց վորքան կարելի յե ավելի շատ գիտելիքներ տալու մշտական ցանկությունը՝ Վլադիմիր Իլյիչի կողմից պարզում ե մեզ համար, թե ինչու Վ. Իլյիչը մեր Միություն ամենածանր տարիներին, յերբ կարծես, վոչ հաց եր ճարվում, վոչ շոր, վոչ վառելիք, շարունակ պնդում եր թատրոնների գոյություն անհրաժեշտությունը և պահանջում, վոր թատրոնները գոյություն ունենան, վորպեսզի նրանք հնար յեղածին չափ շատ ոգտակար սնունդ տան բանվոր, գյուղացի և կարմիր բանակային մասսաներին: Դրանով իսկ կարելի յե բացատրել այն ուշադրությունը, վոր Վ. Ի. նվիրում եր և կինեմատոգրաֆին:

Հեղափոխությունից դեռ շատ առաջ, արտասահմանում յեղած ժամանակ Վ. Ի. ստեպ հաճախում եր կինո: Յես մտաբերում եմ նրա խոսակցությունը Ա. Ա. Բոգ-

վճռական նշանակություն ունեցավ իմեներ Կլասոնի նոր, հիգրավիկ յեղանակի ոգտին: Նիստի արդյունքները հանրագումարի բերելով Վ. Ի. հատուկ նամակում (1920 թ. հոկտեմբերի 28-ին) մատնանշում եր Կլասոնի գյուտի շուտավույթ իրացման մի շարք միջոցներ: Նամակի նախավերջին (7) կետը անմիջապես վերաբերվում ե՝ «արտադրական պրոպագանդայի» նպատակով, կինոյի ոգտագործման առաջարկանքներին՝ «7 հանձնարարել կինո-բաժնին (Լժկոմի) ամենալայն կերպով դնել (հատկապես պետրոգրադում, Իվանովո-Վոզնեսենսկում, Մոսկվայում և տորֆահանման վայրերում) այդ ձևի վերաբերյալ կինեմատոգրաֆիական պատկերը, այնպես վոր այդ միջոցին կարողացվի հանրամատչելի գեղարվեստական (ինդրել ընկ. Սասնովսկուն՝ իմբագրել), բացատրելով տորֆահանման մեխանիզացիայի և ելեկտրիֆիկացիայի հսկայական նշանակությունը: Ս.

դանովի հետ Կուռկալոյում, յերբ նա ապրում եր Ֆինլանդիայում, Բոգդանովի հետ մի ամառանոցում: Ա. Ա. Բոգդանովը շատ եր տարվում կինոյով և հսկայական նշանակություն եր տալիս նրան՝ մասսաների լուսավորություն համար տարվող կուլտուրական աշխատանքում: Յեվ ահա, մի անգամ, Պետերբուրգից վերադառնալով, չեմ հիշում, ինչ առթիվ, Ա. Ա. Բոգդանովը հրապուրիչ կերպով սկսեց պատմել, թե ինչ հսկայական նշանակություն ունի արդեն այժմ և առավել ևս պիտի ունենա, կինոն գիտական-լուսավորական իդեաների պրոպագանդայի ասպարիզում, մասսաների այլ և այլ նախապաշարունների դեմ կռվելու, նրանց կըրթելու և դաստիարակելու համար:

Վ. Իլյիչն ուշադիր լսում եր խոսակցությունը, արագ միացավ նրան և սկսեց անցկացնել այն միտքը, թե քանի դեռ կինոն գտնվում ե գոեհիկ սպեկուլյանտների ձեռքում, ավելի շատ չարիք ե պատճառում, քան ոգուտ, հաճախ անբարոյականացնելով մասսան՝ պիյեսաների զգվելի բովանդակությամբ: Յեվ վոր, ի հարկե, յերբ մասսաները կտիրեն կինոյին և յերբ նա կգտնվի սոցիալիստական կուլտուրայի իսկական գործիչների ձեռքում, այն ժամանակ ահա նա կհանդիսանա մասսաների լուսավորության հզորագույն միջոցներից մեկը:

Այս խոսակցությունը տեղի ուներ 1907 թվին, յերբ Ռուսաստանի հեղափոխությունը նվազում եր և բոլոր մեր լավագույն ցանկությունները մնում եյին ապարդյուն: Բայց ահա, յերբ վորոտաց նոր հեղափոխությունը և Վ. Իլյիչը փետրվարից հետո արդեն Ռուսաստանում եր, հաճախ, Հոկտեմբերից առաջ ել, իր զրույցներում վերադառնում եր այդ թեմային:

Յես մտաբերում եմ նրա զրույցները Ֆինլանդիայում, յերբ նա հանգստանում եր ինձ մոտ, ամառանո-

ցում: Հարց բարձրացավ գյուղատնտեսութեան մասին և Վ. Ի. սկսեց մանրամասն պատմել, թե ինքն արտա-սահմանում հրաշալի ֆիլմեր և տեսել, վորտեղ նկար-ված է Արեւմտեան Յեւրոպայի և մանավանդ Ամերիկայի այլ և այլ տեղերի կյանքը, վորտեղ խոշոր ֆիրմաները, վորոնք արտադրում են գյուղատնտեսական գործիք-ներ, գյուղատնտեսական գործիքները ունկլամի յեն-թարկելու և շահագրիտական նպատակով խոշոր միջոց-ներ չեն խնայում կազմակերպելու և ջուլացրելու համար գյուղատնտեսական արտադրութեանը՝ ուժեղ տրակտորներով, լավագույն յերկրագործական մեքե-նաներով՝ Հյուսիսային Ամերիկայի և Կանադայի գյուղ-ատնտեսական լատիֆունդիաներում: Վ. Ի. պատմեց նույնպէս, թե ինքը տեսել և հաշալի դրված ֆիլ-մեր՝ բնագիտութեան մասին, որինակ՝ նկարներ, վո-րոնք խնամքով ծանոթացնում են վայրի գազանների և թռչունների բնական կյանքի հետ և վերարտադրում են այն բոլոր բնական հարուստ գույները, վորոնցով առատ են վայրի բնութեան տեսարանները: Սյուպիսի ֆիլմերը, ըստ Վ. Իլյիչի դիտողութեան, մեծ տպավո-րութեւն եյին թողնում հանգիստաւանների վրա: Այս բոլոր ֆիլմերը՝ դասախոսութեւնների հետ՝ վերին աս-տիճանի ոգտավետ և ուշագրավ կարող եյին լինել թերապատրաստ ընթերցողի և նրա դարգացման համար: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեւնից հետո յես հա-ճախ առիթ եմ ունեցել ներկա լինելու Վ. Ի. կինոյի մասին ունեցած խոսակցութեւններին: Յեւ նա միշտ արտահայտվում եր այն մասին, վոր մեր կինեմատո-գրաֆներն իսպառ պետք և ռեպերտուարից վտարեն այն գոնհկութեւնը, վոր առատորեն սկսել եր անց-նել մեզ մոտ արտասահմանից, վորտեղ գերակշռում են մեղչանական ճաշակները, վորտեղ ամեն մի սան-

տիմենտալ գարշանք հանգստացնում և հանդիսականին և հեռու յի պահում յերկրի հրատապ, քաղաքական կյանքից:

— Միթե մենք անկարող ենք նկարագրել մեր ներկայի հեղափոխական պայքարը և ուրիշ այլ պատ-մական մոմենտներ, կամ՝ կրոնի դեմ պայքարելու հա-մար մշակել բազմատեսակ սյուժետներ, վորտեղ հար-կավոր չե վոչ մի ծաղր, այլ հարկավոր և միայն ճիշտ, բնագիտական մոտեցում:

Վ. Ի. միշտ հարցնում եր. — Նկարահանվում են արդոք կինո-լենտեր, զանազան սրբերի աճյունները բացելիս:

— Յույց տալ այն, ինչով լցված եյին տերտերների կողմից այդ խրտվիլակները, ցույց տալ, թե այդ շքեղ տապաններում ի՞նչ և հանգչում, ի՞նչ տեսակ «սրբու-թեւններ» են յեղել, վորոնց այդքան դարեր ակնա-ծութեամբ և վերաբերվել ժողովուրդը, և վորի համար այսպէս վարպետորեն խուզում եյին ռամիկ ժողովրդի բուրդը տաճարի բեմի սգաստվորները — դա միայն բավական և, կրոնից հարցուր հազարավոր մարդկանց յետ վանելու համար, — հաճախ ասում եր Վ. Իլյիչը:

Վ. Ի. պահանջում եր տալ իրեն այդ լուսանկար-ները և նա նրանցից շատ գոհ եր մնում: Յես անձամբ ցույց տվի նրան կինոլենտի նկարները, վորոնք հան-ված եյին Տրոյցկո-Սերգեյևսկի տաճարի աճյունների բացման ժամանակ:

«Լենինը և կինոն» Վ. Բոնչ-Բրույեիչի:

Հիշում եմ, հինգ տարի առաջ եր այդ Յես Վլադիմիր Իլյինի տանն եյի և այնտեղ մենք խոսում եյինք այն մասին, թե ինչով փոխարինել կրոնը։ Վլադիմիր Իլյինը մտածում եր, վոր թերևս բացի թատրոնից չկա վոչ մի հիմնարկ, վոչ մի որգան, վորով մենք կարողանայինք փոխարինել կրոնը։ Չե վոր բավական չե վոչնչացնել կրոնը և այդպիսով իսպառ աղատագրել մարդկությունը կրոնամոլության սոսկալի կապանքներից, հարկավոր ե այդ կրոնը մի վորեիցե բանով փոխարինել, և ընկ։ Լենինը ասում եր, վոր կրոնի տեղը պետք ե բռնի թատրոնը։ Այստեղից յերևում ե թե ինչ հսկայական նշանակություն եր տալիս թատրոնին Վլադիմիր Իլյինը։

Մ. Ի. Կալինինի՝ զեղարկեսաի աշխատավորների Համալուծիկական 5-րդ համագումարում արտասանած ճառից (1925 թ. մայիսի 25-ին)։

* * *

Վլադիմիր Իլյինը շատ նյարդային վերաբերմունք եր ցույց տալիս դեպի Մեծ Թատրոնը։ Յես մի քանի անգամ առիթ եյի ունեցել մատնանշելու նրան, վոր Մեծ Թատրոնը համեմատաբար եժան ե նստում մեզ, սակայն և այնպես, նրա պնդումով, թատրոնին տրվող նպաստը կրճատվել եր։ Վլադիմիր Իլյինը ղեկավարում եր յերկու նկատառումով։ Նրանցից մեկը նա

իսկույն մատնանշեց. «Անհարմար ե, — ասում եր նա, — մեծ գումարներով պահել այդպիսի մի շքեղ թատրոն, յերբ մենք միջոցներ չունենք գյուղերում ամենահասարակ դպրոցներ պահելու համար»։ * Մի այլ նկատում ել առաջ եր բերված, յերբ յես նիստերից մեկում առարկում եյի նրա հարձակումներին Մեծ Թատրոնի դեմ։ Յես մատնանշում եյի նրա անկասկած կուլտուրական նշանակությունը։ Այն ժամանակ Վլադիմիր Իլյինը խորամանկությամբ աչքերը կկոցեց և ասեց. «Բայց և այնպես դա զուտ պամեջլիկյան կուլտուրայի մի կտոր ե և դրա դեմ վոչ վոք չի կարող վիճել»։

Սրանից չի հետևում, վոր Վլադիմիր Իլյինը առհասարակ թշնամի յեր անցյալի կուլտուրային։ Նրան սպեցիֆիկ պամեջլիկական եր թվում ոպերայի ամբողջ պալատական-հանդիսավոր տոնը։ Իսկ ընդհանրապես անցյալի արվեստը, մանավանդ ողեսական ռեալիզմը

* Համեմատել Վ. Ի. ընկ. Սլավինսկու առաջարկի առթիվ տրված ռեալիկային՝ Գլխավեսաի կազմակերպման մասին (ԺՊՆՈՐՀԻ հանձնաժողովում, 1921 թ.) — «Գուք ուզում եք արվեստները կոմիսարիատ Բայց դա վաղաժամ ե։ Նախ պետք ե վորոշվի դպրոցները վերականգնման հարցը» (Բ. Կոցին, «Մի քանի տող նրա մասին»)։ Վ. Իլյինի նույնչափ բնորոշ արտահայտությունը առաջ ե բերում Ա. Վարոնսկին, հաղորդելով Վ. Ի. զրույցը Գորկու հետ, վորը Գրեյսերի հետ միասին Բեռլինում խորհրդային Կառավարության աջակցությամբ մի շարք զրբեր եր հրատարակում։ Վ. Ի. Թուրցիկ կերպով դիտեց ուղարկված զրբերը, հավանություն տվեց շոգեմեքենաների վերաբերյալ զրբին, հետո ձեռքն առավ հնադարյան հնդկական հեքիաթների ժողովածուն։ Նա թերթեց դիբբը, ասա հարցրեց Գորկուն։ — «Իմ կարծիքով, — ասաց նա, — սա վաղաժամ ե։ Գորկին պատասխանեց. — «Սրանք շատ լավ հեքիաթներ են»։ Վ. Ի. նկատեց. — «Սրա վրա փող ե ծախսվում»։ Գորկին առարկեց Վ. Ի. յլլինին. — «Զի՞ վոր սա շատ եժան բան ե»։ «Այո — պատասխանեց Վ. Ի. — բայց սրան մենք վոսկե վալյուտայով ենք վճարել։ Եյս տարի մեզ մոտ սով ե լինելու» (Ա. Վարոնսկի «Անցյալից»)։

(նրանց թվում նաև, որինակ, պերեգրիֆնիկներին),
Վլադիմիր Իլյինը բարձր եր գնահատում:

«Լենինը և արվեստը» Ա. Վ. Լուճաչարով:

* * *

Սողալով մոտեցավ 1919 թվականի անիծյալ ձմեռը:
Մոսկվայում ամենուրեք ասեկոսեններ եյին լինում վա-
ռելանյութի ճգնաժամի, բծավոր տիֆի մասին... Ան-
հանգստությունը սրտամաշ յերկյուղը պատում է վոչ
միայն քաղքենու հոգուն, այլ և թափանցում է Կրեմլի
սրահները: Մեծ Ժողովոստոյի դահլիճում մոայլ տրա-
մադրություն և տիրում: Ընդհանուր ընկճված լու-
թյան մեջ Փոքր Ժողովոստոյի ներկայացուցիչ ընկ-
Գալկինը զեկուցում է Պետական թատրոնները ջեր-
մացման վիճելի հարցի մասին, վորը Փոքր Ժողովոստոյ-
հում միաձայն համերաշխություն չեր գտել: Հարցը
ինքնըստինքյան շատ փոքր եր, սակայն նա հուզում
եր զեկուցողին և նրա ձայնը դողալուն մոտ եր: Նա
չի խնայում կոշտ ու խիստ խոսքեր՝ «բնորոշելով Մոս-
կվայի բեմական արվեստի կենտրոնները վորպես այս
բոսկիս բանվորա-գյուղացիական հանրապետության
համար անկարևոր մի բան: Ո՞ւմ եստետիքական շա-
հերն են մինչև որս ել սպասարկում մեր թատրոնները:
Համենայն դեպս վոչ աշխատավոր Ժողովրդի: Ո՞ւմն
են նրանք մատչելի: Բուրժուազիային և սպեկուլյանտ-
ներին: Ի՞նչպիսի բովանդակություն ունեն ժամանա-
կակից պլեսները: Դարձյալ նույն բուրժուական ոպե-
րաները՝ «Կարմեն», «Տրավիատա», «Յեվգենի Ունե-
դին» և այլ նման բաներ: Չկա վոչինչ՝ վոչ Ժողովրդի
համար, վոչ բանվորների համար, վոչ կարմիր բանա-
կայինների համար: Ավելի լավ կլիներ Մեծ Թատրոնի
բեմը ոգտագործված լինել պրոպագանդայի նպատակ-
ներով: Իսկ մինչ այդ (և այստեղ հետորի ձայնը բար-

ձրանում է մինչև մոայլ պաֆոսի) մոտենում է և մեր
դռներն է թակում սարսափելի հյուրը... Բծավոր տի-
ֆից մահանալը մեր կենցաղային յերևույթն է դառ-
նում... Պատրաստ ենք մենք արդյոք այդ սարսափելի
հյուրին դիմավորելու համար: Շատ բաղնիքներ ունենք,
վորոնք տիֆի համաճարակի ժամանակ գլխավոր պրո-
ֆիլակտիկ միջոցն են հանդիսանում: Յեվ կուսենանք
արդյոք բավական վճռականություն, թույլ տալ թան-
կագին վառելիքը ձգելու մոսկովյան պետական թատ-
րոնների անկուշտ վառարանների մեջ՝ աղամանդներով
զարդարված բուրժուական տիրուհիների նյարդերը
խտտացնելու համար այն ժամանակ, յերբ այդ փայ-
տով տաքացվող մի ավելորդ բաղնիք, գուցե հարյուրա-
վոր բանվորներին փրկի մահից և հիվանդությունից...

— Ե՛հ, թատրոնները փակելու յեն, մտածեցի և
սիրտս ճնշվեց: Ընկ. Գալկինը լռեց: Ա. Վ. Լուճաչար-
սկին չկար դահլիճում (նա, անշուշտ ջերմորեն պաշտ-
պան կկանգներ իր խնամյալին) և պատասխանի խոսք
ե առնում թատրոնների ներկայացուցիչը, վորը վոչ
վոքի չի շարժում իր անգույն, կաղոնի ճառով: Թատ-
րոնների ճակատագիրն ըստ յերևույթին վորոշված է:

Վլադիմիր Իլյինը հարցը քվեարկություն է դնում: Յեվ
միայն կարծես կողքանց, փոքրիկ նոտաբենեյի ձևով,
քվեարկությունից առաջ մի քանի ֆրազներ ե նետում:

— Ինձ թվում է միայն, — ասում է նա, իր ծիծաղ-
կոտ աչքերը փայլեցնելով, — վոր ընկ. Գալկինը փոքր
ինչ միամիտ դադափար ունի թատրոնների դերի և նշա-
նակություն մասին: Թատրոնը հարկավոր է վոչ այն-
քան պրոպագանդայի, վորքան աշխատողների հանգստի
համար՝ առորյա աշխատանքից հետո: * Յեվ մեղ համար

* Լենինյան խոսքերի ձևակերպումն ըստ յերևույթին լի-
վին ճիշտ չե: Թատրոնի «առավելապես հանգստի համար» ոգտա-

դեռ վաղ ե ըստ ժողովրդական արվեստի ժառանգությունն արխիվ հանձնելը... Այսպես, ով ե կողմնակից ընկ. Գալ-կինի առաջարկին, խնդրում եմ ձեռք բարձրացնի:

Խնքսին հասկանալի յե, վոր Իլյիչի «իմիջի այլոց» խոսքերից հետո ընկ. Գալկինին չհաջողվեց մեծամասնություն հավաքել: Թատրոնները ազատվել եյին: «Երջագարձում» Զ. Ն. Լեպեշինսկու:

* * *

Նման տեսակետից («Մոսկվայի գեղարվեստական թատրոնը հնություն մեռած բեկորն ե, ուրիշ վոչինչ») մենք արմատապես տարածայնվում ենք: Կարող եմ ասել, վոր այդ տեսակետի հետ համաձայն չեր նաև Վլադիմիր Իլյիչը: Յես շատ լավ հիշում եմ այն որն ու ժամը, յերբ համոզվեցի, վոր ՄԽՍՏ-ը, վորպես մասնավոր ձեռնարկ, չի կարող իր գոյությունը պահպանել ե վոր նա պետք ե դառնա պետական թատրոն: Անշուշտ, առանց հատուկ ղեկուցման ե Վլադիմիր Իլյիչի հատուկ հավանություն, յես այդ անել չեյի կարող: Յես դիմեցի նրան մի հայտարարություն՝ ՄԽՍՏ-ին ողնելու անհրաժեշտություն մասին, նրան պահպանելու, մտցնելու նրան համեմատաբար ավելի հանգիստ այն հանգրվանը, վորպիսին այն ժամանակ Լուսժողովրդատին կից ակադեմիկ հիմնարկներն եյին: Յեվ Վլադիմիր Իլյիչը, թեպետ նրա համար չպետք ե զարմանալի լիներ այն, վոր յես խնդրում եյի նրա գիրեկտիվը, պարզապես զարմացավ. «Ո՛յլ կերպ լինչպես կա-

դրձելու մասին յեղած խոսքերը վերաբերվում են այն «անցյալի արվեստի ժառանգությանը», վոր այլ պրոպագանդիստական ուղղությամբ 1919 թ. պայմաններում դժվար եր ոգտագործել: Վ. Ի. Թատրոնի դերի ե հնարավորության սկզբունքային գնահատականը տես Կ. Յեռլինի, Ա. Լուսաչարսկու, Մ. Կալինինի ե այլոց հիշողությունների մեջ:

Ս. Գ.

րող ե լինել: Յեթե կա մի թատրոն, վորն անցյալից մենք ինչպես ել լինի, պետք ե փրկենք ե պահպանենք, դա իհարկե ՄԽՍՏ-ն ե»:

Մոսկվ. Գեղ. Թատրոնի 30-ամյակին նվիրված նիստում Ա. Վ. Լուսաչարսկու արտասանած ճառից:

* * *

Մի քանի խոսք հեղափոխական թատրոններին ոժանդակելու մասին:

Սկզբում, յերբ այդ թատրոններն սկսեցին յերևան գալ, — կարծեմ 1918 թվին եր այդ, — յես առաջարկ մտցրի այդ տիպի թատրոններին նյութապես ոժանդակելու մասին: Վ. Ի. Լենինն այն ժամանակ ինձ ասեց. «Յես շատ լավ հասկանում եմ, վոր այդ թատրոնները հեղափոխական վոգով եքսպերիմենտներ են կատարելու ե ոժանդակության արժանի յեն, սակայն մենք այս բոլորից դրա համար միջոցներ չունենք: Ուստի հարկավոր ե, վոր նրանց ոժանդակեն տեղական խորհուրդները, պրոֆմիությունները, ընդհանրապես մեր հասարակայնությունը: Յերբ նրանցից մի քանիսը կկոփվեն ե իրենցից մի զգալի բան կներկայացնեն, այն ժամանակ կարելի յե նորոգել խոսակցությունը»:

Ա. Վ. Լուսաչարսկու ճառից՝ թատրոնական կուսխորհրդակցության ժամանակ, 1927 թ. մայիսին:

* «Դասակարգային պայքարը ե արվեստը» ղեկուցման մեջ (Մոսկվա 17/VI 1929 թ.) Ա. Վ. Լուսաչարսկին ավելի մանրամասն կանգ եր առել Վ. Ի. Լենինի հետ ունեցած իր զրույցի վրա, առաջ բերելով Վ. Ի. Խոսքերը՝ «Թող սովի ժամանակի ընթացքում եքսպերիմենտալ թատրոնները պահվեն վորոշ ենթուղիադմով: Կատարելապես անհրաժեշտ ե բոլոր ջանքերը գործ դնել, վորպեսզի մեր կուլտուրայի հիմնական նեցուկները չընկնեն, վորովհետեւ այդ բանը մեզ պրոլետարիատը չի ներկա:» («Искусство», 1929 թ. № 1—2):

5*

Դեռ 1918 թվին Վլադիմիր Իլյինը կանչեց ինձ և հայտնեց, թե պետք է առաջ շարժել արվեստը, վորպես ագիտացիայի միջոց, ըստ վորում, նա առաջադրեց յերկու նախագիծ: Նախ, նրա կարծիքով պետք է շենքերը, պատերը և նման տեղերը, վորտեղ սովորաբար աֆիշաներ են լինում, դարձարել մեծ հեղափոխական խորագրերով: Սրանից մի քանիսը նա իսկույն և յեթ առաջարկեց:

Յերկրորդ նախագիծը վերաբերվում էր մեծ հեղափոխականների հուշարձանների դնելուն՝ չափազանց լայն մասշտաբով, հուշարձաններ՝ գիպսից շինված և ժամանակավոր, ինչպես Պետրոգրադում, նույնպես և Մոսկվայում: Յենթագրվում էր, վոր ամեն մի հուշարձան բացվելու յե տվյալ հեղափոխականին վերաբերող ճառով և վոր այդ հուշարձանների տակ լինելու յեն բացատրող և պարզաբանող գրություններ: Վլադիմիր Իլյինն այդ անվանում էր «մոնումենտալ պրոպագանդա»:

«Լենինը և արվեստը» Ա. Վ. Լուսակցաբսկու:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ. ՄԱՍ

ԼԵՆԻՆԸ ՎՈՐՊԵՍ ԳՐԱԿԱՆ ՔՆՆԱԴԱՏ

...Մեր ծանր ժամանակներում որվա խնդիրն է ստեղծել մի բան, վոր ընդունակ լինի ընդդիմադրել «վերապահողական» մարդկանց և «թթու ինտելիգենտներին», վորոնք ուղղակի կամ զարտուղի կերպով պաշտպանում են տիրող տեղի: Որվա խնդիրն է՝ մարքսիստական աշխարհայացքի և այս աշխարհայացքին համապատասխանող վերնաշենքերի հանքը վորել, թեկուզ ամենածանր պայմաններում, յերկաթը հանել, սողալատը ձուլել:

«Վերապահումի հերոսներ»

Վ. Ի. Լենին (1910)

Ուրեմն, դեպի աշխատանք, ընկերներ: Մեր առաջ կա մի դժվարին և նոր, հրակայական և վեհ խնդիր — կազմակերպել լայնածավալ, բազմակողմանի, բազմազան գրական գործը՝ սերտ և անխզելի կապված սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական շարժման հետ:

Վ. Ի. Լենին: «Կուսակցական կազմակերպությունը և կուսակցական, գրակ անությունը» (1905 թ.)

Վ. Ի. ԼՆՆԻՆ

ԼԵՎ ՏԱԼՍՏՈՅԸ ՎՈՐՊԵՍ ՌՈՒՍԱԿԱՆ
ՇԵՂԱՓՈՒՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵԼԻՆ

(1908 թ.)

Մեծ արվեստագետի անվան համադրումը հեղափոխություն հետ, վորը նա պարզապես չհասկացավ, վորից նա պարզապես յետ կացավ, առաջին հայացքից կարող ե տարրերնակ ե արհեստական թվալ: Հո չի կարելի հայելի անվանել այն, ինչը վոր, ակնհայտորեն, յերևույթը ճիշտ չի արտացոլում: Սակայն մեր հեղափոխությունը չափազանց բարդ յերևույթ ե, նրա անմիջական կատարողների ե մասնակիցների բազմություն մեջ կան սոցիալական շատ տարրեր, վոր նույնպես բացահայտ չեյին հասկանում կատարվածը, նույնպես հեռու եյին կենում պատմական իսկական խնդիրներից, վորոնք գրված եյին մեր առաջ անցքերի ընթացքով: Յեվ յեթե մեր առջև իսկական մեծ գեղարվեստագետ ե, ապա հեղափոխություն գոնե մի քանի եյական կողմերը նա պետք ե արտացոլեր իր յերկերի մեջ: Ռուսական լեզալ մամուլը, վոր լցված եր Տալստոյի 80-ամյա հոբելյանի առթիվ գրված հոդվածներով, նամակներով ե դիտողություններով, ամենից քիչ ե հետաքրքրվում նրա յերկերի վերլուծությամբ—ռուսական հեղափոխության բնույթի ե նրա շարժիչ ուժերի տեսակետից: Այդ ամբողջ մամուլը սիրտ խառնելու հավի յե կեղծավորությամբ, յերկու տեսակ կեղծավորությամբ՝ կաղյոռնի ե լիբերալ: Առաջինը այն ծախված

գրչակներն կոպիտ կեղծավորութիւնն և, վորոնց յերեկ հրամայված եր հալածել Լ. Տալստոյին, իսկ այսօր փնտրտել նրա մեջ հայրենասիրութիւն և աշխատել քաղաքավարութիւն պահպանել Յեվրոպայի առաջ: Վոր նման գրչակներին վճարված և այդպես գրելու համար, այդ բոլորին հայտնի յե և նրանք վոչ վոքի խաբել չեն կարող: Ավելի շատ նրբացրած և, ուստի և, ավելի ֆւսակար ու վտանգավոր և լեբերալ կեղծավորութիւնը: Յեթե լսեք „Речь“-ի* կադետական բալալայկիներին՝ նրանց համակրանքը դեպի Տալստոյը ամենաջերմն և և ամենակատարյալը: Իրոք — «մեծ աստվածախնդրի» մասին նախատեսված ճարտասանութիւնը և փքված ֆրագները բացարձակ կեղծիք են, վորովհետև ուսու լիբերալը վոչ տալստոյական աստծուն և հավատում, վոչ գոյութիւն ունեցող կարգի տալստոյական քննադատութեան և համակրում: Նա քամսվում և ժողովրդակա-նացած անվանը, վորպեսզի բազմապատկի իր քաղաքա-կան կապիտալը, վորպեսզի խաղա համազգային ուղղու-ղիցիայի առաջնորդի դերը: Նա աշխատում և ֆրագների վորոտով ու ճարճատյունով խլացնել այն հարցի պարզ ու շիտակ պատասխանելու պահանջը, թե ինչից են առաջ գալիս «տալստոյականութեան» աղաղակող հակա-սութիւնները, մեր հեղափոխութեան ինչ թերութիւն-ներն ու թուլութիւններն են նրանք արտահայտում:

Տալստոյի դպրոցում, նրա յերկերի, հայացքների, ուսմունքների մեջ հակասութիւններն իսկապես աղա-ղակող են: Մի կողմից՝ մի հանճարեղ դեղարվեստագետ, վոր վոչ միայն ուսու կյանքի անդուգական պատկեր-

* „Речь“-ը կոնստիտուցիոն-դեմոկրատական կուսակցութեան (եկադետներ) պաշտոնական օրգանն էր, վոր արտահայտում էր բոլոր արդունաբերական բուրժուազիայի և «լիբերալ» կալվածա-տերերի շահերը:

ներ, այլ և համաշխարհային գրականութեան առաջնա-կարգ յերկեր և տվել, մյուս կողմից՝ կալվածատեր, Դերիստոսի խենթակրոն: Մի կողմից, նշանակալից կեր-պով ուժեղ, անմիջական և անկեղծ բողոք՝ ընդդէմ հա-սարակական ստի և կեղծիքի, մյուս կողմից՝ «տալստո-յական», այսինքն մի մաշված, հիստերիկ ճղճիմութիւն, վոր կոչվում և ուսու ինտելիգենտ, վոր հրապարակորեն իր կուրծքը ծծեկով քսում և՛ «յես զգվելի յեմ, յես գարշելի յեմ, բայց յես զբաղվում եմ բարոյական ինքնա-կատարելագործութեամբ. յես այլևս միս չեմ ուտում և այժմ բրնձե կատելտիկներով եմ սնվում»: Մի կողմից՝ կապիտալիստական շահագործութեան անողոք քննա-դատութիւն, կառավարական բռնութիւնների, դատա-վարական կատակերգութեան և պետական կառավարման մերկացումը, — բացումը, իր ամբողջ խորութեամբ այն հակասութիւններ, վոր կան հարստութեան աճման և քաղաքակրթութեան նվաճումների ու բանվորական մասսաների աղքատութեան աճման, վայրենացման և տանջանքների միջև, մյուս կողմից՝ բռնութեամբ «չարին չհակառակելու» խենթակրոն քարոզը: Մի կողմից՝ ամե-նաժողովուրդական ռեալիզմ, ամեն և ամենատեսակի դիմակների պատուում, մյուս կողմից՝ այն ամենազազրելի բաներից մեկի քարոզը, վորպիսիք կարող են լինել աշխարհի յերեսին, այն և՛ կրոնը, կադյոննի տերտերների տեղ բարոյապես համոզված տերտերներ դնելու ձգտումը, այսինքն՝ ամենանրբացած, ուստի և, հատկապես գար-շելի տերտերականութեան մշակումը: Հիրավի վոր՝

Դու և խղճուկ, դու և առատ,

Դու և հզօր, դու և անույժ

Մայր Ռուսաստան:

Վոր նման հակասութիւններում Տալստոյը չեր կա-րող բացարձակորեն ըմբռնել վոչ բանվորական շար-

ժուժը և այդ շարժման դերը հանուն սոցիալիզմի մղած
 պայքարում, և վոչ ել ուսսական հեղափոխությունը,
 դա ինքնին ակներև եւ Սակայն հակասությունները
 Տալստոյի հայացքների և ուսմունքների մեջ պատա-
 հականություն չեն, այլ այն հակասական պայմանների
 արտահայտությունն են, վորոնց մեջ դրված եր ուսսա-
 կան կյանքը XIX դարի վերջին յերրորդականում:
 Յերեկ միայն ճորտատիրական իրավունքի տակից
 դուրս յեկած նահապետական գյուղը բառացի կերպով
 մատնվել եր կապիտալի և պետական գանձարանի հե-
 դեղատին և ական-թալանին: Դյուղացիական տնտե-
 սության և գյուղացիական կյանքի հին հիմքերը, հիմ-
 քեր, վորոնք դարերի ընթացքում պահպանվում եյին,
 անսովոր արագութեամբ փլվեցին: Յեւ հակասություն-
 ներ Տալստոյի հայացքներում պետք ե գնահատել վոչ
 թե ժամանակակից բանվորական շարժման և ժամա-
 նակակից սոցիալիզմի տեսակետից (նման գնահատու-
 թյուն անշուշտ անհրաժեշտ ե, սակայն նա բավական
 չե), այլ սպառնալիորեն առաջացող կապիտալիզմի,
 մասսաների քայքայման և հողազրկման դեմ բարձրացող
 այն բողոքի տեսակետից, վոր պետք ե ծնւր նահա-
 պետական ուսսական գյուղը: Տալստոյը ծիծաղելի յի
 վորպես մի մարգարե, վոր մարդկութեան ազատագրու-
 թյան նոր գեղատոմսեր և գտել, և դրա համար ել
 բոլորովին վողորմելի յեն արտասահմանյան և ուսսա-
 կան «տալստոյականները», վորոնք ցանկացել են նրա
 ուսմունքի հենց ամենաթույլ կողմը դաժանանք դար-
 ձնել: Տալստոյը մեծ ե վորպես արտահայտիչ այն գա-
 ղափարների և այն տրամադրութեանների, վորոնք
 կուտակվել եյին միլիոնավոր ուսսական գյուղացիու-
 թյան մեջ Ռուսաստանում: Բուրժուական հեղափոխու-
 թյան թեւակոխման միջոցին: Տալստոյը որդիւնալ ե,

վորովհետեւ նրա հայացքների գումարը, վոր փաստակար
 ե վորպես ամբողջութեան, արտահայտում ե հենց մեր
 իսկ հեղափոխութեան, վորպես գյուղացիական բուր-
 ժուական հեղափոխութեան առանձնահատկութեան-
 ները: Հակասությունները Տալստոյի հայացքների
 մեջ, այդ տեսակետից, իսկապես հայելին են այն հա-
 կասական պայմանների, վորոնց մեջ դրված եր գյու-
 ղացիութեան պատմական գործունեյութեանը մեր հեղա-
 փոխութեան ընթացքում: Մի կողմից ճորտատիրական
 ձնշման դարերը և հետեւֆորմյան սրարշավ ավերման
 տասնամյակները կուտակել եյին առկութեան, հարու-
 թեան և կատաղի վճռականութեան սարեր: Թե պաշտո-
 նական յեկեղեցին և թե կալվածատերերին ու կալվա-
 ծատիրական կառավարութեանը հիմքից ջնջելու, հողա-
 տիրութեան բոլոր հին ձևերն ու կարգերը վոչնչացնելու,
 հողը մաքրելու ձգտումը, վոստիկանական-դասակար-
 դային պետութեան փոխարեն ազատ և իրավահավասար
 մանր գյուղացիների հանրային կյանքը ստեղծելու այդ
 ձգտումը կարմիր թելի պես անց ե կենում մեր հեղափո-
 խութեան մեջ՝ գյուղացիների յուրաքանչյուր պատմա-
 կան քայլափոխում և անկասկած՝ Տալստոյի գրվածք-
 ների գաղափարական բովանդակութեանը ավելի շատ
 համապատասխանում ե գյուղացիական այս ձագմանը,
 քան վերացական «քրիստոնեյական անարխիզմին»,
 ինչպես յերբեմն գնահատում են նրա հայացքների
 «սխառեմը»:

Մյուս կողմից՝ գյուղացիութեանը, ձգտելով հանրա-
 կեցութեան նոր ձևերին, շատ անգիտակից, նահապե-
 տական, «դուրական» վերաբերմունք եր ցույց տալիս
 այն բանին, թե ինչպիսին պետք ե լինի այդ հանրա-
 կեցութեանը, ինչպիսի պայքարով պետք ե նվաճել
 սեփական ազատութեանը, թե վորպիսի դեկավարները

կարող են լինել նրա հետ այդ պայքարում, ինչպես են վերաբերվում գյուղացիական հեղափոխություն շահերին և՛ բուրժուազիան, և՛ բուրժուական ինտելիգենցիան, ինչպես յե անհրաժեշտ ցարական իշխանություն բռնի տապալումը՝ կալվածատիրական հողատիրությունը վոլնչացնելու համար: Գյուղացիությունն ամբողջ անցյալ կյանքը սովորեցրել է նրան՝ ասել բարինսին և չինով-ֆիկին, սակայն չի սովորեցրել և չէր կարող սովորեցնել, թե վսրտեղ պետք է փնտրել այս բոլոր հարցերի պատասխանը: Մեր հեղափոխության մեջ գյուղացիության փոքր մասը իսկապես կովել է, գեթ մի քիչ կազմակերպվելով այդ նպատակի համար և բոլորովին փոքր մասն է գենքը ձեռքին գլուխ բարձրացրել՝ իր թշնամիներին ջնջելու, ցարական ծառաներին և կալվածատիրական պաշտպաններին վոլնչացնելու համար: Գյուղացիությունն մեծ մասը լաց է յեղել և աղոթել է, դատողություններ արել, յերազել, խնդիրներ և գրել և «խնդրարկուններ» (ходатай) և ուղարկել միանգամայն Լև Նիկոլայիչ Տալստոյի վոգով: Յեվ ինչպես միշտ լինում է նման դեպքերում, տալստոյական ձեռնպահությունը քաղաքականությունից, տալստոյական հրաժարվածքը՝ քաղաքականությունից, դեպի քաղաքականությունը յեղած հետաքրքրությունն ըմբռնման բացակայությունը անում էյին այն, վոր զիտակից և հեխափոխական պրոլետարիատի յետևից զնում էր փոքրամասնությունը, իսկ մեծամասնությունը ավար էր դարձել անսկզբունք, պնակալեզ, բուրժուական ինտելիգենտների, վորոնք կադետների անվամբ վազում էյին սրուգավիկների ժողովներին, Ստալիպինի* և

* Ստալիպին, Գ. Ա. — Ներքին գործերի մինիստր, իսկ հետագայում մինիստրների խորհրդի նախագահ (1906-1911 թ.) «պատժիչ քաղաքականության» ընդունող արտահայտիչը. գյուղացիական

նախասնյակը, մուրում էյին, սակարկում էյին, հաշտեցնում էյին, խոստանում էյին հաշտեցնել, — մինչև վոր զինվորական կոշիկի աքացիի հարվածով նրանց վոնդեցին: Տալստոյական իդեանները, դա մեր գյուղացիական ապստամբություն թուլություն, թերություններին հայելին է, նահապետական գյուղի թուլամորթություն և «անտեսասեր մուժիկի» կոշտացած յերկշտություն արտացոլումն է:

Վերցրեք 1905 — 1906 թվականների զինվորական ապստամբությունները: Մեր հեղափոխության այդ մարտիկների սոցիալական կազմը միջանկյալ է գյուղացիության և պրոլետարիատի միջև: Վերջինս փոքրամասնություն է կազմում. այդ իսկ պատճառով գործերի մեջ շարժումը չի ցույց տալիս, մինչև իսկ մոտավորապես, այնպիսի համառոտաստանյան միաձուլություն, այնպիսի կուսակցական գիտակցականություն, վորպիսին հանդես է բերել պրոլետարիատը, կարծես ձեռքի մեկ շարժումով դառնալով սոցիալ-դեմոկրատական: Մյուս կողմից, չկա ավելի սխալ կարծիք, քան այն, թե իբր զինվորական ապստամբությունների անհաջողության պատճառը ղեկավարության բացակայությունն էր՝ սպայության միջից: Ընդհակառակը, սկսած Նարոդնայա Վոլայի ժամանակներից, հեղափոխության հսկայական պրոգրեսն արտահայտվում է հենց նրանով, վոր պետերի գեմ զենք է վերցրել «մոխրագույն անասունը», վորի ինքնուրույնությունն այնպես վախեցրեց լիբերալ կալվածատերերին և լիբերալ սպայությանը: Զինվորը լի յեր համակրությունը դեպի գյուղացիական գործը. նրա աչքերը բոցավառվում էյին հողի մասին հենց միայն հիշատակելիս: Մի անգամ չի հարցում պաշտպանում էր կուլակին վորպես միապետության հենարանի:

վորը զորքերի մեջ իշխանությունն անցել և զինվորների մասսայի ձեռքը, — սակայն այդ իշխանության վճռական ոգտադործում համարյա թե չի յեղել. զինվորները տատանվում էին. մի յերկու որից, մի յերկու ժամից հետո, սպանելով վորեն ատելի պետի, նրանք կալանքից ազատում էին մնացյալներին, բանակցության էին մտնում իշխանության հետ, և ապա՝ կանգնում էին գնդակահարվելու, պարկում էին մտրակների հարվածների տակ, կրկին լծվում էին լուծի մեջ — ճիշտ և Նիկոլայեիչ Տոլստոյի վոգով!

Տալստոյը արտացոլել է յավատանջ ատելությունը, հասունացած ձգտումը դեպի լավը, անցյալից փրկվելու ցանկությունը, — և յերազկոտության, քաղաքական անդատարարության, թուլամորթ հեղափոխականության տհասությունը: Պատմա-տնտեսական պայմանները բացատրում են թե մասսաների հեղափոխական պայքարի ծագման անհրաժեշտությունը, թե նրանց կռիվը անպատրաստությունը, նրանց տալստոյական չարին չգիմադրելը, վորն առաջին հեղափոխական կամ պանիայի պարտության ամենալուրջ պատճառն յեղավ...

Ասում են, վոր ջարդված բանակները լավ են սովորում: Իհարկե, հեղափոխական դասակարգերի համեմատումը բանակների հետ ճիշտ է, միայն — շատ սահմանափակ իմաստով: Կապիտալիզմի զարգացումը յուրաքանչյուր ժամում կերպարանափոխում և սրում է այն պայմանները, վորոնք դեպի կալվածատեր ճորտատերերն ու նրանց կառավարությունն ունեցած ատելությամբ միաձուլված գյուղացիական միլիոններին մղում էին դեպի հեղափոխական - դեմոկրատական պայքարը: Փոխականության, շուկայի տիրապետության և դրամի իշխանության աճումը հենց իր, գյուղացիության մեջ ավելի ու ավելի դուրս է քշում նահապե-

տական փրկսփայական* իդեոլոգիան: Սակայն հեղափոխության առաջին տարիների և մասսայական հեղափոխական պայքարի առաջին պարտությունների մի նվաճումն անկասկած է. մասսաների նախկին թափթփվածությանն ու մեղլությանը հասցրած մահացու հարվածն է այդ: Սահմանավորող գծերը դարձան ավելի խիստ: Դասակարգերն ու կուսակցությունները սահմանաբաժանվեցին: Ստալինյան դասերի մուրճի ներքո, հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատների անշեղ ու կաշուն ագիտացիայով, վոչ միայն սոցիալիստական պրոլետարիատը, այլ և գյուղացիության դեմոկրատական մասսաները անխուսափելիորեն կառավարեն ավելի կոփված մարտիկներ, վորոնք այնքի ու ավելի պակաս չափով ընդունակ կլինեն՝ տոլստովչինայի մեր սլատմական մեղքի մեջն ընկնելու համար:

„Пролетарий“ № 35 1908 թ. սեպտեմբերի 11-24-ի՝

Լ. Ն. ՏԱԼՍՈՅԸ

(1910 թ.)

Մեռավ և Տալստոյը: Նրա համաշխարհային նշանակութունը, վորպես արվեստագետի, նրա համաշխարհային հռչակը, վորպես մտածողի և քարոզչի, թե մեկը և թե մյուսը յուրատեսակ արտացոլում են ուսական հեղափոխության համաշխարհային նշանակութունը:

Լ. Ն. Տալստոյը հանգես յեկավ վորպես մեծ արվեստագետ դեռ ճորտատիրության շրջանում: Մի շարք հանճարեղ յերկերում, վոր տվել է իր ավելի քան կիսադարյա գրական գործունեյության ընթացքում, նա նկարագրել է գերդանցապես հին, նախահեղափոխական Ռուսաստանը, վորը 1861 թվականից հետո ել

* Զեռագրում «Տալստոյական»:

մնացել եր կիսաճորտութեան մեջ, նկարագրել է գյուղական Ռուսաստանը, կալվածատիրոջ և գյուղացու Ռուսաստանը: Նկարագրելով Ռուսաստանի պատմական կյանքի այդ շրջանը, Լ. Տալստոյը կարողացավ իր գործերում դնել այնքան խոշոր հարցեր, կարողացավ հասնել այնպիսի ուժեղ գեղարվեստական բարձրություն, վոր նրա գրվածքները համաշխարհային գեղարվեստական գրականություն մեջ առաջնակարգ տեղերից մեկը գրավեցին: Ծորտատերերից ձգմված յերկրներից մեկում հեղափոխությունը նախապատրաստող դարաշրջանը, շնորհիվ Տալստոյի հանճարեղ լուսաբանություն՝ հանդես յեկավ վորպես մի քայլ դեպի առաջ՝ անբողջ մարդկության գեղարվեստական դարգացման մեջ:

Արվեստագետ Տալստոյը նույնիսկ Ռուսաստանում հայտնի յի փոքրամասնությունը: Նրա մեծ գործերը բոլորի իսկական սեփականությունը դարձնելու համար՝ հարկավոր է կռիվ և կռիվ այն հասարակարգի դեմ, վորը միլիոններին և տասնյակ միլիոններին դատապարտել է մթութեան, լքման, տաժանակիր աշխատանքի, աղքատության. հարկավոր է սոցիալիստական հեղաշրջում:

Յեւ Տալստոյը տվել է վնչ միայն գեղարվեստական յերկեր, վորոնք մասսաներից գնահատվելու յեն և ընթերցվելու, յերբ նրանք իրենց համար կյանքի մարդավարի պայմաններ կստեղծեն, կտապալեն կալվածատերերի և կապիտալիստների լուծը. նա կարողացել է նշանակալի ուժով արտահայտել ժամանակակից կարգերից ճշմարտ լայն մասսաների տրամադրությունը, նկարագրել նրանց դրությունը, արտահայտել նրանց բողոքի և դայրոյթի տարերային զգացմունքը: Պատկանելով գլխավորապես 1861-1904 թվականներին

եպոխային, Տալստոյը զարմանալի ռեյեֆ կերպով իր յերկրում մարմնավորել է — թե իբրև արվեստագետ, թե իբրև մտածող ու քարոզիչ — ամբողջ առաջին ռուսական հեղափոխություն պատմական գծերի յուրահատկությունը, նրա ուժը և նրա թուլությունը:

Մեր հեղափոխության առանձնահատուկ գծերից մեկն էլ այն է, վոր նա գյուղացիական բուրժուական հեղափոխություն էր՝ ամբողջ աշխարհի շատ բարձր զարգացած կապիտալիզմի և Ռուսաստանի համեմատաբար բարձր կապիտալիզմի պայմաններում: Նա բուրժուական հեղափոխություն էր, վորովհետև նրա անմիջական խնդիրն էր ցարական ինքնակալություն, ցարական միապետության տապալումը, կալվածատիրական հողատիրության կործանումը, և վոչ թե բուրժուազիայի տիրապետություն տապալումը: Մասնավորապես գյուղացիությունը չէր գիտակցում այդ վերջին խնդիրը, չէր գիտակցում նրա տարբերությունը պայքարի ավելի մոտ և անմիջական խնդիրներից: Յեւ դա գյուղացիական բուրժուական հեղափոխություն էր, վորովհետև որչեկտիվ պայմանները առաջ եյին քշել առաջին հերթին, գյուղացիության կյանքի արժատական պայմանների փոփոխման, հիւս, միջնադարյան հողատիրության բեկման, և կապիտալիզմի համար «հող մաքրելու» հարցը. որչեկտիվ պայմանները քիչ թե շատ ինքնուրույն պատմական գործողություն համար հրապարակ եյին քաշել գյուղացիական մասսաներին:

Տալստոյի յերկերում արտահայտվել են հենց գյուղացիական մասսայական շարժման թե ուժը, թե թուլությունը, թե կորովը և թե սահմանափակությունը: Նրա ջերմ, բուռն, հաճախ անողորմաբար սուր բողոքն ընդդեմ պետության և վոստիկանական կազմունի յեկեղեցու, արտահայտում է պրիմտիվ գյուղացիական այն

դեմոկրատիայի տրամադրութեանը, վորի մեջ ճորտատիրական իրավունքի, չինոֆեիական կամայականութեան և թալանի, յեկեղեցական ճիզվիթականութեան, խաբեքայութեան և սրիկայութեան դարերը կուտակել են վոխակալութեան և ատելութեան սարեր: Նրա հողային մասնավոր սեփականութեան անհողդողդ բացասումը տալիս է դյուղացիական մասսայի հոգեբանութեանը մի այնպիսի պատմական մոմենտում, յերբ հին միջնադարյան կալվածատիրական և արքունական «նազեկային» — հողատիրութեանը վերջնականապես անտանելի արգելակ եր դարձել յերկրի հետագա զարգացմանը և յերբ այդ հինավուրց հողատիրութեանը անխուսափելիորեն յենթակա յեր ամենախիստ, անողոք վոչնչացման: Նրա անդադրում, ամենախոր զգացումով և ամենաբոցավառ ցասմամբ լի, կապիտալիզմը դատապարտելը տալիս է այն նահապետական դյուղացու վողջ սարսափը, գյուղացու, վորին սկսում եր մերձենալ նոր, աներևույթ, անհասկանալի թշնամին, վոր գալիս է ինչ վոր տեղից, քաղաքից կամ ինչ վոր արտասահմանից, քարուքանդ է անում գյուղացիական կենցաղի բոլոր «հիմքերը», վոր իր հետ բերում է չտեսնված ավերածութեան, աղքատութեան, սովամահութեան, վայրենացում, պոռնկութեան, սիֆիլիս — «նախնական կուտակման» շրջանի բոլոր աղետները, վորոնք հարյուրապատիկ սրվել եյին՝ թալանի ամենանորարգույն ձևերը Ռուսական հողի վրա փոխադրելուց, ձևեր, վոր մշակել եր պարոն Կուպոնը:

Սակայն ջերմ բողոքականը, ցասկոտ դատապարտողը, մեծ քննադատը դրա հետ միասին իր յերկերում հայտնաբերել է Ռուսաստանի վրա առաջ շարժվող ճգնաժամի պատճառների և ճգնաժամից դուրս գալու միջոցների մի այնպիսի անհասկացողութեան, վորպի-

սին հատուկ է միայն նահապետական, միափոռ ուսմիկին և վոչ յեվրոպականորեն կրթված հեղինակին: Ճորտատիրական և վոստիկանական պետութեան դեմ, միապետութեան դեմ տարվելիք պայքարը Տալստոյի մոտ դառնում եր քաղաքականութեան բացասում, վորը բերում հասցնում եր «չարին չհակառակելու» ուսմունքին, և վորը 1905—07 թ.թ. մասսաներին հասցրեց հեղափոխական կովից լիովին հեռանալուն: Պայքարը պաշտոնական յեկեղեցու դեմ համատեղվում եր նոր, մաքրված կրոնի քարոզի հետ, այսինքն, ճշված մասսաների համար նոր, մաքրված, նրբացրած թույնի հետ: Մասնավոր հողատիրութեան բացասումը հանգում եր վոչ թե ամբողջ պայքարի կենտրոնացմանը իսկական թշնամու վրա, կալվածատիրական հողատիրութեան և նրա իշխանութեան քաղաքական զենքի, այսինքն մոնարխիայի դեմ, այլ հանգում եր յերադային, ցրված, անզոր հառաչանքների: Կապիտալիզմի և մասսաներին պատճառած նրա աղետների դատապարտումը համատեղվում եր բացարձակ անտարբեր վերաբերման հետ՝ դեպի այն համաշխարհային աղատագրական պայքարը, վոր ժողով է միջազային սոցիալիստական պրոլետարիատը:

Տալստոյի հայացքների հակասութեանները միայն նրա անձնական մտքի հակասութեանները չեն, այլ արտացոլումն են այն, վերին աստիճանի բարդ հակասական պայմանների, սոցիալական ազդեցութեանների, այն պատմական տրագիդիաների, վորոնք վորոշում եյին ռուս հասարակութեան զանազան դասակարգերի և զանազան խավերի հոգեբանութեանը՝ հետ-սեփոթման և նախահեղափոխական դարաշրջանում:

Յեվ այդ պատճառով Տալստոյի ճիշտ գնահատական տալը հնարավոր է միայն այն դասակարգի տեսակետից, վորն իր քաղաքական դերով և իր պայքարով՝ այդ

հակասությունների առաջին լուծման — հեղափոխության — ժամանակ ապացուցել ե ղեկավար լինելու իր կոչումը՝ ժողովրդի ազատության և մասսաներին շահագործումից ազատագրելու պայքարում, — ապացուցել ե իր անձնագործ նվիրվածությունը դեմոկրատիայի գործին և իր ընդունակությունը՝ բուրժուական, (նույն թվում նայե գյուղացիական) դեմոկրատիայի սահմանափակության և անհետևողականության դեմ կռվելում։ Ճիշտ գնահատական տալ հնարավոր ե միմիայն սոցիալ-դեմոկրատական պրոլետարիատի տեսակետից։

Նայեցեք կառավարական թերթերում Տալստոյին տրված գնահատականներին։ Նրանք կոկորդիլոսի արցունքներ են թափում, հավաստիացնելով իրենց հարգանքը դեպի «մեծ գրողը» և միևնույն ժամանակ պաշտպանելով «սրբազնագույն» սինոդը։ Իսկ սրբազան հայրերը հենց նոր կատարեցին առանձնապես դարձելի ստորություն, ուղարկելով տերտերներին մեռնողի մոտ, վորպեսզի ժողովրդին խորեն և ասեն, վոր **Տալստոյը «ղղջացել ե»**։ Սրբազան սինոդը **Տալստոյին** յեկեղեցուց բանադրեց։ Ավելի լավ։ Այդ սխրագործությունը հաշվի կառնվի ժողովրդական հաշվեհարդար կատարելիս այն փարաջավոր չինոֆիլիկներին, Գերստոսի ժանդարմների, մութ ինկվիզիտորների հետ, վորոնք հրահրում եյին սևհարյուրակային ցարական վոյսակի կատարած հրեյական ջարդերը և այլ սխրագործությունները։

Նայեցեք լիբերալ թերթերի Տալստոյին տրված գնահատականին։ Նրանք բավականանում են այն դատարկ կազյոնի-լիբերալ, տափակ-պրոֆեսորական ֆրազներով «քաղաքակրթված մարդկություն ձայնի» մասին, «աշխարհի միաբերան արձագանքելու» մասին, «ճշմարտության, բարության գաղափարների» մասին և այլն,

վորոնց համար Տալստոյն այնքան խարազանում եր — և արդարացի յեր խարազանում — բուրժուական գիտությունը։ Նրանք չեն կարող շիտակ ու պարզ արտահայտել իրենց գնահատականը պետություն, յեկեղեցու, հողային մասնավոր սեփականություն և կապիտալիզմի վերաբերյալ Տալստոյի ունեցած հայացքների մասին, — չնչ այն պատճառով, վոր խանգարում ե ցենզուրան, ընդհակառակը, ցենզուրան ոգնում ե նրանց՝ դժվարությունից գուրս գալու գործում, — այլ այն պատճառով, վոր Տալստոյի քննադատություն մեջ յուրաքանչյուր գրությունը մի ապտակ ե բուրժուական լիբերալիզմին, — այն պատճառով, վոր Տալստոյի կողմից արդի ամենացավոտ, ամենաանիծյալ հարցերի հենց միայն անվախ, բացորոշ, անողոք կերպով դրուվում յափում ե մեր լիբերալ (և լիբերալ-նարոդնիկական) հրապարակախոսություն շարուն ֆրազների, հնացած աչքակապություն, խուսափողական, «քաղաքակրթված» ստություն յերեսին։ **Լիբերալները սարի պես** պաշտպանում են Տալստոյին, սարով մեկ դեմ են սինոդին, — և դրա հետ միասին՝ նրանք... վեխականների* կողմն են, վորոնց հետ «կարելի յե վիճել», սակայն վորոնց հետ «հարկավոր ե» հաշտ ապրել մեկ կուսակցության մեջ, «հարկավոր ե» գրականության և քաղաքականության մեջ միասին աշխատել։ Իսկ վեխականներին համբուրում ե Անտոնյ Վոլինսկին**։

* Վեխականները (веховцы) ուսումնասիրված լինելով յեկեղեցու և միստիկոսի տրամադրված մասն ե, վորի յուրահատուկ մանիֆեստը հանդիսացավ Բերդյայևի, Իզգոյեի, Ֆիլոսոֆովի և այլոց հոգվածների ժողովածուն «Вехи» (1909 թ.), ուր հեղինակները հրաժարվում են հեղափոխությունից և ինտելիգենցիայի հեղափոխական տարրերից։ Ս. Դ.

** Անտոնյ Վոլինսկի (Ա. Պ. Խրապովիցկի) — յեպիսկոպոս, կատաղի սև հարյուրակային։

Լիբերալները առաջին պլանի վրա յեն քաշում, թե Տալստոյը — «մեծ խիղճն ես»: Միթե այդ դատարկ ֆրազ չէ, վոր հազար ու մի յեղանակով կրկնում են և «Новое Время»-ն* և նրա նմանները: Միթե սա խուսափումն չե դեմոկրատիայի և սոցիալիզմի այն կոնկրետ հարցերից, վոր դրված են Տալստոյի կողմից: Միթե այս բանը առաջին պլանի վրա չի քաշում այն, ինչ արտահայտում է Տալստոյի նախապաշարմունքը և վոչ թե նրա բանականությունը, ինչը նրա մեջ անցյալին է պատկանում և և վոչ ապագային, — նրա՝ քաղաքականության բացասումը և բարոյական ինքնակատարելագործման քարոզները և վոչ թե նրա բուռն բողոքն ամեն մի դասակարգային տիրապետության դեմ:

Մեռավ Տալստոյը և դեպի անցյալը գնաց նախահեղափոխական Ռուսաստանը, վորի թուլությունը և անգործությունը արտահայտվել են հանձարեղ արվեստագետի փրկչոփայության մեջ, պատկերվել նրա յեկերում: Սակայն նրա ժառանգության մեջ կա այն, ինչ անցյալին չի անցել, ինչ պատկանում է ապագային: Այդ ժառանգությունը վերցնում է և այդ ժառանգության վրա աշխատում է ռուսաստանյան պրոլետարիատը: Նա աշխատավոր և շահագործվող մասսաներին կբացատրի պետության, յեկեղեցու, հողային մասնավոր սեփականության տալստոյական քննադատության նշանակությունը վոչ թե նրա համար, վորպեսզի մասսաները սահմանափակվեն ինքնակատարելագործությունը և աստվածապաշտ կյանքի մասին հառաչելով, այլ նրա համար, վոր նրանք բարձրանան նոր հարված հասցնելու ցարական միապետությանը և կալվածատիր-

* «Новое Время»-ն կալվածատիրական - բյուրոկրատական շրջանների որդանն է (1868-1917):

րական հողատիրությունը, վորոնք 1905 թվին թեթևակի կոտրված էին և վորոնց հարկավոր է վոչնչացնել: Նա կբացատրի մասսաներին կապիտալիզմի Տալստոյական քննադատությունը՝ վոչ թե նրա համար, վոր մասսաները կապիտալի և փողի իշխանության հասցեյին ուղղած անեծքներով սահմանափակվեն, այլ նրա համար, վոր նրանք սովորեն իրենց կյանքի և պայքարի յուրաքանչյուր քայլափոխում հենվել կապիտալիզմի տեխնիկական և սոցիալական նվաճումների վրա, սովորեն համախմբվել սոցիալիստական մարտիկների միասնական միլիոնավոր բանակի մեջ — մարտիկներին, վորոնք կտապալեն կապիտալիզմը և կստեղծեն նոր հասարակություն՝ առանց ժողովրդի աղքատության, առանց մարդը մարդու կողմից շահագործելու:

«Սոցիալ-Դեմոկրատ», № 18, 1910 թ. 16-29 նոյեմբերի:

Լ. Ն. ՏԱԼՍՏՈՅԸ ՅԵՎ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿՑ ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

(1910)

Ռուս բանվորները գրեթե Ռուսաստանի բոլոր մեծ քաղաքներում արդեն արձագանքեցին Լ. Ն. Տալստոյի մահվան առթիվ և այս կամ այն կերպ իրենց վերաբերմունքն արտահայտեցին հանդեպ մի գրողի, վոր տվել է մի շարք խիստ ուշագրավ գեղարվեստական յերկեր, վորոնք նրան ամբողջ աշխարհի մեծ գրողներին թվին են դասել — հանդեպ մի մտածողի, վոր հսկայական ուժով, համոզմունքով, անկեղծությամբ դրել է մի շարք հարցեր, վորոնք վերաբերում են ժամանակակից հասարակական կառուցվածքի հիմնական գծերին:

Լև Տալստոյն իր գրական գործունեյությունն սկսեց ճորտատիրական իրավունքի դոյության որով, բայց արդեն այնպիսի մի ժամանակ, յերբ այդ իրավունքն ակնհայտորեն ապրում էր իր վերջին սրերը: Տալստոյի գլխավոր գործունեյությունն ընկնում է ուսական պատմության այն ժամանակաշրջանին, վոր տարածվում է նրա յերկու շրջադարձային կետերի, այսինքն 1861 և 1905 թվականների միջև: Այդ ժամանակաշրջանի ընթացքում ճորտատիրական իրավունքի հետեանքները, նրա ուղղակի մնացորդները իրենցով թափանցում էին յերկրի ամբողջ տնտեսական (հատկապես գյուղական) և ամբողջ քաղաքական կյանքը: Յեւ միևնույն ժամանակ հենց այդ ժամանակաշրջանն էր հանդիսանում կապիտալիզմի համար ստորից ուժեղնորեն աճելու և վերից պատվաստելու շրջանը:

Ինչհետեւ էին արտահայտվում ճորտատիրական իրավունքի վերապրումները: Ամենից ավելի շատ և ամենից ավելի պարզ՝ նրանում, վոր Ռուսաստանում, առավելապես գյուղացիական այս յերկրում, այդ ժամանակամիջոցին յերկրագործությունը գտնվում էր քայքայված և ալքատացած գյուղացիների ձեռքում, վորոնք 1861 թվին կալվածատերերի ոգտին կտրված հին ճորտատիրական հողաքաժինների վրա վարում էին հնացած, նախնական տնտեսություն: Իսկ մյուս կողմից՝ յերկրագործությունը գտնվում էր կալվածատերերի ձեռքում, վորոնք կենտրոնական Ռուսաստանում հողը մշակում էին գյուղացիների աշխատանքով, գյուղամշակում էին գյուղացիների ձեռքով, և ի հատացումն «կտրված հողերի», խոտհարքների, ջրելու տեղերի և այլն: Իր եյությամբ սա տնտեսության հին ճորտատիրական սխտեմ էր: Ռուսաստանի քաղաքական կարգերը ևս այդ ժամանակ ամբողջապես ներծծված էին

ճորտատիրությամբ: Այդ յերևում էր նաև պետական կառուցվածքից՝ մինչև նրա փոփոխման առաջին ձեռնարկումը 1905 թվին, պետական գործերի նկատմամբ ազնվական-հողատերերի ունեցած գերակշռող ազդեցությունից և պաշտոնյաների միահեծանությունից: Վերջինները ևս, — հատկապես վերջինները, — գլխավորապես, ազնվական-հողատերերից էին:

Այդ նահապետական Ռուսաստանը 1861 թվից հետո սկսեց արագորեն փլվել՝ համաշխարհային կապիտալի ազդեցության ներքո: Դյուղացիները սովի եյին մատնվում, կոտորվում էին, քայքայվում էին ավելի, քան յերբ և իցե, և փախչում էին դեպի քաղաքները՝ թողնելով իրենց հողը: Ուժգնորեն կառուցվում էին յերկաթուղիներ, գործարաններ և ֆաբրիկաներ՝ շնորհիվ քայքայվող գյուղացիների «եծան աշխատանքի»: Ռուսաստանում դարգանում էր խոշոր ֆինանսական կապիտալը, խոշոր առևտուրը և արդյունաբերությունը:

Հին Ռուսաստանի բոլոր հին «հիմքերի» արագ, դժվարին ու սուր այդ բեկումն ահա անդրադարձել է արվեստագետ Տալստոյի գրվածքներում, մտածող Տալստոյի հայացքներում:

Տալստոյը գերազանցորեն ծանոթ էր գյուղական Ռուսաստանին, կալվածատերերի ու գյուղացիների կենցաղին: Նա իր գեղարվեստական յերկերում տվել է այդ կենցաղի այնպիսի նկարագիրներ, վորոնք պատկանում են համաշխարհային գրականության լավագույն յերկերին: Դյուղական Ռուսաստանի բոլոր «հին հիմունքների» սուր խորտակումը լարեց նրա ուշադրությունը, խորացրեց նրա հետաքրքրությունը դեպի այն, ինչ կատարվում էր նրա շուրջը, բերեց հասցրեց նրա աշխարհայացքի բեկմանը: Իր ծնունդով և դաստիարակությամբ Տալստոյը պատկանում էր Ռուսաս-

տանի բարձր կալվածատիրական մեծունքին, — նա խզեց իր կապերը այդ շրջանի բոլոր սովորական հայացքների հետ և իր վերջին գրվածքներում, հախուռն քննադատություններ հարձակվեց բոլոր ժամանակակից պետական, յեկեղեցական, տնտեսական կարգերի դեմ, վոր հիմնված են մասսաների ստրկացման, նրանց աղքատություն, գյուղացիների հասարակական և ընդհանրապես մանր տնտեսատերերի կործանման, ընություն և կեղծավորություն վրա, ովքեր վերից վար սնում են ամբողջ ժամանակակից կյանքը:

Տալստոյի քննադատությունը նոր բան չէ, նա վոչ մի այնպիսի բան չի ասել, վոր իրանից շատ առաջ ասված չլինել թե յեկեղեցական և թե ուսական գրականություն մեջ նրանց կողմից, ովքեր աշխատավորների կողմն են յեղել կանգնած: Սակայն Տալստոյի քննադատության յուրահատկությունը և նրա պատմական նշանակությունը կայանում և նրանում, վոր նա այնպիսի ուժով, վորը հատուկ է միայն հանճարեղ արվեստագետներին, արտահայտում է մատնանշված շրջանի Ռուսաստանի և հենց գյուղական, գյուղացիական Ռուսաստանի ամենալայն ժողովրդական մասսաների հայացքների բեկումը: Վորովհետև Տալստոյի մոտ ժամանակակից կարգերի քննադատությունը տարբերվում է ժամանակակից բանվորական շարժման ներկայացուցիչների մոտ յեղած նույն կարգերի քննադատությունից հենց նրանով, վոր Տալստոյը կանգնած է նա հապետական միամիտ գյուղացու տեսակետի վրա, Տալստոյը նրա հոգեբանությունը փոխադրում է իր քննադատության, իր ուսմունքի մեջ: Տալստոյի քննադատությունը նրա համար է աչքի ընկնում զգամյունքի այնպիսի ուժով, այնպիսի կրքոտություն, համոզելու կարողություն, թարմություն, անկեղծություն, «արմատին

հասնելու», մասսաների դժբախտությունների իսկական պատճառը գտնելու անաչառ ձգտումով, վոր այդ քննադատությունը իսկապես արտացոլում է այն միլիոնավոր գյուղացիների հայացքների բեկումը, վորոնք նոր միայն ազատվել են ճորտությունից և տեսել են, վոր այդ ազատությունը նշանակում է ավերման, սովորականության, քաղաքային «խիտրովցիների» անտունանտիրական կյանք և այլ նոր սարսափներ: Տալստոյը արտացոլում է նրանց տրամադրությունը այնպես ճշտորեն, վոր ինքն իր ուսմունքի մեջ մտցնում է նրանց միամտությունը, նրանց ոտարացումը քաղաքականությունից, նրանց միատիցիզմը, աշխարհից հեռանալու ցանկությունը, «չարին չհակառակելը», կապիտալիզմի և «փողի իշխանություն» հասցեյին ուղղված անգործ անեծքները: Միլիոնավոր գյուղացիների բողոքը և նրանց հուսահատությունը — ահա թե ինչն է ձուլվել Տալստոյի ուսմունքի մեջ:

Ժամանակակից բանվորական շարժման ներկայացուցիչները գտնում են, վոր բողոքելու բան շատ կա, սակայն հուսահատվելու բան չկա: Հուսահատությունը յուրահատուկ է այն դասակարգերին, վորոնք կորչում են, իսկ վարձու բանվորների դասակարգը անխուսափելիորեն աճում է, զարգանում է և ամրապնդվում է ամեն մի կապիտալիստական հասարակություն մեջ, նույն թվում նաև Ռուսաստանում: Հուսահատությունը յուրահատուկ է նրանց, ով չի հասկանում չարի պատճառները, չի տեսնում յեղքը, ընդունակ չի կռվելու: Ժամանակակից արդյունաբերական պրոլետարիատը նման դասակարգերի թվին չի պատկանում:

«Наш путь» (Պրոֆմիտությունների կենտրոնական բյուրոյի օրգան) 1910 թ. նոյեմբեր 28, № 7, վ. Լենինի ստորագրություն:

(1911)

Եպոխան, վորին պատկանում է Լ. Ն. Տալստոյը և վորը նշանակալից ունի կերպով արտացոլվել է ինչպես նրա հանճարեղ գեղարվեստական յերկերում, նույնպես և նրա ուսմունքի մեջ՝ դա 1861 թվից հետո, մինչև 1905 թվականի ժամանակաշրջանն է։ Ժիշտ է, Տալստոյի դրական գործունեությունը սկսվել էր ավելի վաղ և ավարտվեց ավելի ուշ, քան թե այդ շրջանի սկիզբն ու վախճանը, սակայն Լ. Տալստոյը վորպես արվեստագետ և մտածող, կատարելապես կազմակերպվել է հենց այդ շրջանում, վորի փոխանցիկ բնույթն է, վոր ծնել է թե Տալստոյի յերկերի և թե «տալստոյականություն» բոլոր հատկանշական դժերը։

«Աննա Կարենինա»-յի մեջ Լ. Տալստոյը Լևինի բերանով պայծառորեն արտահայտել է, թե ինչու՞մն է կայացել ուսական պատմություն անցումը այդ կես տարի ընթացքում։

... «Լևինը գիտեր խոսակցությունները՝ հնձի, բանվորներ վարձելու և այլնի մասին, վոր ընդունված է ինչ վոր ստոր բան համարել... այժմ դրանք Լևինին թվում էին միակ կարևորը։ Դա կարևոր չէր զուցե ճորտատիրական իրավունքի ժամանակ, կամ, գուցե՝ Անգլիայում։ Յերկու դեպքում էլ իրենք պայմանները վորոշ են. սակայն մեզ մոտ, յերբ այդ ամենը հեղաշրջվել է և նոր միայն դասավորվում է, այժմ Ռուսաստանում ամենակարևորն այն հարցն է, թե այդ պայմաններն ինչպես կդասավորվեն» — մտածում էր Լևինը (Յերկ. ժող. հատ. X, յերես 137)։

«Մեզանում այդ ամենը հեղաշրջվել է և նոր միայն դասավորվում է»։ — Դժվար է պատկերացնել 1861 — 1905 թվականների ավելի հաջող բնութագրի Եյն, ինչ «հեղաշրջվել է», դա լավ հայտնի յե, կամ, աւելագն միանգամայն ծանոթ է յուրաքանչյուր ուսու մարդու։

Դա ճորտատիրությունն է և նրան համապատասխանող ամբողջ «հին հասարակարգը»։ Այն, ինչ «նոր միայն դասավորվում է», բոլորովին անծանոթ, ոտար և անհասկանալի յե բնակչության լայն մասսայի համար։ Այդ «նոր միայն դասավորվող» բուրժուական հասարակարգը պատկերանում է Տալստոյին, աղոտ կերպով, վորպես խրտվիլակ — վորպես Անգլիա։ Հենց այդպես. խրտվիլակ, վորովհետև Տալստոյն, այսպես ասած, սկզբունքորեն բացասում է այդ «Անգլիայի» հասարակարգի հիմնական դժերն իր համար պարզելու, այդ հասարակարգը կապիտալի տիրապետություն հետ, դրամի դերի հետ, փոխանակություն առաջացման և դարգացման հետ շաղկապելու ամեն մի փորձ։ Նարոդնիկների նման, նա չի ցանկանում տեսնել, աչքերը փակում է, յերեսը դարձնում է այն մտքից, թե Ռուսաստանում «դասավորվում է» վոչ այլ ինչ, քան բուրժուական հասարակարգը։

Ժճմարիտ է, վոր յեթե վոչ «միակ կարևորը», ապա Ռուսաստանի ամբողջ հասարակական-քաղաքական գործունեության տեսակետից 1865—1905 թվականների համար (և հենց մեր ժամանակի համար ևս) կարևորագույնն այն հարցն էր, թե «ինչպես կդասավորվի» այդ հասարակարգը — բուրժուական հասարակարգը, — վոր շատ բազմազան ձևեր էր ընդունում «Անգլիայում», Գերմանիայում, Ամերիկայում, Ֆրանսիայում և այլն։ Բայց հարցի այսպիսի վորոշ, կոնկրետ պատմական դրումը Տալստոյի համար բոլորովին ոտար է։ Նա դատում է վերացականորեն. նա ընդունում է միմիայն բարոյականության «հավիտենական» սկզբունքների, կրոնի հավիտենական ճշմարտությունների տեսակետը, չգիտակցելով, վոր այդ տեսակետը սոսկ իդեալոգիական արտացոլումն է հին («հեղաշրջված»)

հասարակակարգի, ճորտատիրական հասարակակարգի, արևելյան ժողովուրդների կյանքի կարգի:

«Լյուցերն»-ում Տալստոյը հայտարարում է, վոր քաղաքակրթությունը իբրև բարիք ճանաչելը հանդիսանում է «յերևակայական ճանաչողություն», վորը մարդկային բնություն մեջ «վոչնչացնում է» բարիքի բնադրային, յերանելի, և նախնական պահանջը: «Մենք մի և միմիայն մի անսխալական ղեկավար ունենք, — բացականչում է Տալստոյը, — դա Համաշխարհային Վոգդին է, վոր թափանցում է մեր մեջ» (Յերկ. II, 125):

«Մեր ժամանակի ստրկություն» մեջ (գրված է 1900 թվին) ավելի յեռանդուն կրկնելով իր բարձրագույն դիմումը Համաշխարհային Վոգուն, Տալստոյը «կարծեցյալ գիտություն» է համարում քաղաքատնտեսությունը, վորովհետև վերջինս իբր «որինակ» վերցնում է «ամենաբացառիկ պայմաններում գտնվող փոքրիկ Անգլիան, փոխանակ վերցնելու աշխարհի մարդկանց դրությունը՝ վորջ պատմական ժամանակի ընթացքում»: Թե ինչպիսին է այդ «ամբողջ աշխարհը», այդ մեզ համար պարզվում է «Հառաջագիմությունը և կրթություն բնորոշումը» հոդհոգվածից (1862 թ.): Այն հայացքը, վոր պաշտպանում են «Պատմագիրները՝ թե հառաջը, վոր պաշտպանում են մարդկություն համար ընդ իբր, հառաջագիմությունը մարդկություն համար ընդհանուր որենք է», Տալստոյը ջախջախում է՝ հենվելով հանուր որենք է», «ամբողջ, այսպես կոչված Արևելքի» վրա (IV, 162): «Մարդկություն առաջ շարժման ընդհանուր որենք չկա, — հայտարարում է Տալստոյը, — ինչպես այդ ապացուցում են անշարժ արևելյան ժողովուրդները»:

Ահա հենց արևելյան հասարակակարգի, ասիական հասարակակարգի իդեոլոգիան էլ հանդիսանում է տալստոյականությունը՝ իր ռեալ պատմական բովանդակությամբ: Այստեղից էլ առաջանում են թե ասկետիզմը

Թե բոնությամբ չարին չհակառակելը, թե պիսսիմիզմի խոր հնչյունները, թե այն համոզմունքը, — վոր «ամեն ինչ վոչինչ է, բոլոր նյութականը վոչինչ է» («О смысле жизни», հջ 52), — թե «Հոգու»-հավատը, «ամեն ինչի սկզբի ու հիմքի», — վորպիսի հիմքի համեմատ մարդը միայն «մշակ» է, վոր «գրված է իր հոգու վերկություն գործին» և այլն: Տալստոյը հավատարիմ է այդ իդեոլոգիային թե «Կրեյցերյան սոնատում», յերբ նա ասում է՝ «Կենդ ազատությունը վոչ թե դասընթացների մեջ է և վոչ էլ պալատների, այլ ննջարանի մեջ», և թե 1862 թվի հոգվածում, վորը հայտարարում է, թե համաշխարհաները պատրաստում են միայն «գրգռված, հիվանդ լիբերալներ», վորոնք «ամենին ժողովրդին պետք չեն», «աննպատակ կտրված են նախ ին միջավայրից», «իրենց համար կյանքում տեղ չեն գտնում» և այլն (II, 136—137):

Պիսսիմիզմը, չհակառակելը, «Հոգուն» դիմելը մի իդեոլոգիա չէ, վոր անխուսափելիորեն հանդես է գալիս այնպիսի մի ժամանակաշրջանում, յերբ ամբողջ հին հասարակարգը «հեղաշրջվել է» և յերբ մասսան, վոր դաստիարակված է յեղել այդ հին կարգերում, մոր կաթի հետ ներս է ծծել իր մեջ այդ կարգերի սկզբունքները, սովորությունները, տրադիցիաները, հավատալիքները, չի տեսնում և չի կարող տեսնել, թե ինչպիսին և նոր «կադմավորվող» կարգը, թե ինչպիսի հասարակական ուժեր և ինչպես են նրան «կադմավորում», թե հասարակական ինչ ուժերն են ընդունակ ազատություն բերելու «բեկման» եպոխաներին հատուկ անհամար, հատկապես սուր աղետներից:

1862—1904 թ.թ. շրջանը Ռուսաստանի համար հենց այդպիսի մի բեկման դարաշրջան էր, յերբ հինն անդարձ քանդվում էր բոլորի աչքի առաջ, իսկ նորը դեռ

կազմվում էր, ըստ վորում այդ կազմավորումը ստեղծող հասարակական ուժերը ամենաբազմազան առաջադեմներում առաջին անգամ լայն, համազգային մասշտաբով, մասսայաձև, բացարձակ գործողություններում իրենց ցուցադրեցին միայն 1905 թվին: Իսկ Ռուսաստանի 1905 թվի դեպքերին հաջորդեցին համաձայնաբեր հենց այն «Արևելքի» մի ամբողջ շարք պետություններում, վորի «անշարժություն» վրա մատնանշում էր Տալստոյը 1862 թվին: 1905 թվականը սկիզբն էր «արևելյան» անշարժության վախճանի: Հենց այդ պատճառով էլ այդ տարին իր հետ բերեց տալստոյականության պատմական վախճանը, վախճանը այն ամբողջ եպոխոյի, վորը կարող էր և պետք է ծներ Տալստոյի ուսմունքը, վոչ իբրև մի անհատական բան, վոչ իբրև քմահաճույք կամ որիգինալություն, այլ վորպես մի իդեոլոգիա կյանքի այն պայմաններում, վորոնց մեջ վորոշ ժամանակի ընթացքում իսկապես գտնվում էյին միլիոններն ու միլիոնները:

Տալստոյի ուսմունքն անպայմանորեն ուստոպիական է և իր բովանդակությամբ ունակցիոն է բառիս ամենաճիշտ և ամենախորը նշանակությամբ: Սակայն այստեղից բնավ չի հետևում վոչ այն, վոր այդ ուսմունքը սոցիալիստական չի յեղել, վոչ էլ այն, վոր նրա մեջ չեն յեղել քննադատական տարրեր, վորոնք ընդունակ լինեյին արժեքավոր նյութ տալու առաջավոր դասակարգերի լուսավորության համար:

Սոցիալիզմ էլ կա, սոցիալիզմ էլ: Կապիտալիստական ձևի արտադրություն ունեցող բոլոր յերկրներում կա սոցիալիզմ, վորն արտահայտում է բուրժուազիային փոխարինության յեկող դասակարգի իդեոլոգիան և կա սոցիալիզմ, վոր համապատասխանում է այն դասակարգերի իդեոլոգիային, վորոնց փոխարինելու յ

դալիս բուրժուազիան: Որինակ՝ ֆեոդալական սոցիալիզմը վերջին տեսակի սոցիալիզմն է և այդ տեսակի սոցիալիզմի բնույթը վաղուց, ավելի քան 60 տարի առաջ՝ Մարքսի կողմից արժեքավորված է սոցիալիզմի այլ տեսակների արժեքավորման շարքում:

Այնուհետև: Քննադատական տարրերը յուրահատուկ են և. Տալստոյի ուստոպիական ուսմունքին այնպես, ինչպես նրանք հատուկ են բազմաթիվ ուստոպիական սիստեմներին: Սակայն չպետք է մոռանալ Մարքսի խորը դիտողությունը, թե քննադատական տարրերի նշանակությունն ուստոպիական սոցիալիզմի մեջ «հակառակ հարաբերություն մեջ է կանգնած» պատմական զարգացման հանդեպ: Քանի ավելի յե դարգանում, քանի ավելի վորոշակի բնույթ է ստանում այն հասարակական ուժերի գործունեյությունը, վորոնք «կազմավորում» են նոր Ռուսաստանը և ազատություն են բերում ժամանակակից սոցիալական աղետներից, այնքան ավելի արագ է քննադատական ուստոպիական սոցիալիզմը «զրկվում ամեն մի գործնական իմաստից և ամեն մի տեսական արդարացումից»:

Սրանից քառորդ դար առաջ Տալստոյի ուսմունքի քննադատական տարրերը կարող էյին գործնականում յերբեմն ոգուտ տալ ազգաբնակչության վորոշ խավերին, հակառակ տալստոյականության ունակցիոն և ուստոպիական գծերին: Վերջին տասնամյակում ասենք դա այդպես չեր կարող լինել, վորովհետև պատմական զարգացումը 80-ական թվականներից մինչև անցյալ դարի վերջը նվազ քայլեր չի արել դեպի առաջ: Իսկ մեր որերում, նրանից հետո, յերբ մի շարք վերջ մատնանշված դեպքերը վերջ դրին «արևելյան» անշարժության, մեր որերում, յերբ այնպիսի հսկայական չափերով տարածվեցին գիտակցորեն-ունակցիոն նեղ-

դասակարգային, շահադիտական դասակարգային իմաստով, «վեխովեցներին» ուսակցիոն գաղափարները լիբերալ բուրժուազիայի մեջ, — յերբ այդ գաղափարները վարակել էին մինչև իսկ գրեթե մարքսիստներին մի մասին, ստեղծելով «լիկվիդատորական» հոսանքը* — մեր որերում Տալստոյի ուսմունքի իդեալականացման յուրաքանչյուր փորձը, նրա «չհակառակելու», նրա «հոգուն» դիմելու, նրա «բարոյական ինքնակատարելագործման» կոչերին, նրա «խղճի» և ընդհանրական «սիրո» դուրսդրման, ասկետիզմի և քվիյետիզմի** և այլ քարոզների արդարացման կամ մեղմացնելու ամեն մի փորձը ամենաանմիջական և ամենախորը վնաս է հասցնում:

„Звезда“, № 6, 1911 թ. 22/1 (Վ. Իլյին ստորագրությամբ):

ՏԱԼՍՏՈՅԸ ՅԵՎ ՊՐՈԼԵՏԱՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ

Տալստոյը հսկայական ուժով և անկեղծությամբ խարազանում էր տիրող դասակարգերին, մեծ կոնկրետությամբ դիմակադերծ էր անում ներքին կեղծիքը այն բոլոր հիմնարկներին, վորոնց ոգնությամբ պահպանվում է ժամանակակից հասարակութունը — յեկեղեցին, դատարանը, միլիտարիզմը, «որինական» ամուսնությունը, բուրժուական գիտությունը: Սակայն նրա ուսմունքը

* «Լիկվիդատորներ» — մենշևիկներին մի խումբ, վորը 1908 — 1914 թ.թ. սեպտեմբերի տարիներին կանգնած էր ամեն տեսակ ընդհատակյա, անյեղալ հեղափոխական տոլստայների վոչնչացման կողմը:

** «Գլիյետիզմ» — միստիկ-կրոնական մի ուսմունք է, վորը (XVII դ.) «բարի գործերի» ծիսականության և պաշտամունքին հակադրում էր աշխարհի պասսիվ ընդունումը («Աղոթքը վոչինչ չի ցանկանում և վոչինչ չի խնդրում, սակայն անձնատուր է լինում աստծուն և բավարարվում է նրա կեցության հայեցումով»), միացած մարդու ուժերին լիակատար կերպով չհավատարմ հետ և այլն:

Ս. Դ.

միանգամայն հակասական յեղալ ժամանակակից հասարակարգի գերեզմանափորին, պրոլետարիատի աշխատանքի և պայքարի նկատմամբ: Հապա ռւմ տեսակետն էր արտացոլվում Լեվ Տալստոյի քարոզի մեջ: Նրա բերանով խոսում էր ռուսական ժողովրդի այն բազմամիլիոն մասսան, վորը ա ռ դ ե ն ատում է ժամանակակից կյանքի տերերին, բայց վորը դ ե ո չի հասել նրա դեմ մղվելիք գիտակցված, հետևողական, մինչև վերջ տարվող, անհաշտ պայքարին:

Պատմությունը և Ռուսական մեծ հեղափոխության յեկըը ցույց տվին, վոր հենց այդպիսին էր այդ մասսան, վոր գտնվում էր — մի կողմից՝ գիտակից, սոցիալիստական պրոլետարիատի և մյուս կողմից՝ հին ռեֆիմի վճռական պաշտպանների ա ռ ա ն ք ու մ: Այդ մասսան, — գլխավորապես գյուղացիությունը, — հեղափոխության մեջ ցույց տվեց, թե ինչքան մեծ է նրա ատելությունը դեպի հինը, թե ինչքան կենդանի կերպով է զգում նա ժամանակակից ռեֆիմի բոլոր ճնշումները, թե ինչքան մեծ է դրանցից ազատվելու, նոր կյանք գտնելու իր տարերային ձգտումը:

Յեւ միևնույն ժամանակ այս մասսան հեղափոխության ժամանակ ցույց տվեց, վոր իր ատելության մեջ նա բավականաչափ գիտակից չի, իր պայքարում անհետևողական է, ավելի լավ կյանք վորոնելու հարցում սահմանափակված է նեղ սահմաններով:

Մինչև իր խորքերը փոթորկվող հսկա ժողովրդական ծովը իր բոլոր ուժեղ կողմերով արտացոլվել և Տալստոյի ուսմունքի մեջ:

Ուսումնասիրելով Լե Տալստոյի գեղարվեստական յերկերը, ռուս բանվոր դասակարգը ավելի լավ կճանաչի իր թշնամիներին, իսկ քննելով Տալստոյի ուսմունքը՝ ամբողջ ռուս ժողովուրդը պետք է հասկանա,

թե ինչու՞ն էր կայանում իր սեփական թուլութիւնը, վոր թույլ չտվեց նրան՝ մինչև վերջ հասցնել իր ազատագրման գործը: Այս պետք է հասկանանք, վորպեսզի առաջ գնանք:

Այդ առաջարկմանն է, վոր խանդարում են բոլոր նրանք, ովքեր Տալստոյին հայտարարում են իբր «ընդհանուր խիղճ» և «կյանքի ուսուցիչ»: Դա կեղծիք է, վոր գիտակցաբար տարածում են լիբերալները, ցանկանալով ոգտագործել Տալստոյի ուսմունքի հակառակ, հեղափոխական կողմը: Այդ կեղծիքը, Տալստոյի, վորպես «կյանքի ուսուցիչ» մասին լիբերալների հետ միասին կրկնում են մի քանի նախկին սոցիալ-դեմոկրատներ:

Այն ժամանակ միայն ուսս ժողովուրդը կհասնի ազատագրման, յերբ կհասկանա, վոր վոչ թե Տալստոյից պետք է սովորի ավելի լավ կյանքի ձգտելը, այլ պրոլետարիատից, — այն դասակարգից, վորի նշանակութիւնը Տալստոյը չէր հասկանում և վորը միմիայն ընդունակ է քանդելու Տալստոյին ատելի հին աշխարհը: «Рабочая газета» № 2, 31 (18) դեկտեմբերի, 1910 թ.

ԺԱՐԱՆԱԿԱԿԻՑՆԵՐԸ ՊԱՏԻՄՈՒՄ ԵՆ

I

Լենինն իր առանձնասեյակում գրասեղանի առաջ նստած արագ գրում է և առանց գրիչը թղթից վերցնելու, ասում.

«Բարև՝ ձեզ, ինչպես եք, առողջ եք: Յես հիմա կվերջացնեմ... Այստեղ մի ընկեր տխրում է, յերևում է, հոգնել է: Պետք է ոգնել: Տրամադրութիւնը փոքր բան չէ»:

Սեղանին դրված է «Պատերազմ և խաղաղութիւն»:

«Հա, Տալստոյն է: Ուղեցի կարդալ վորսորդութեան տեսարանը, բայց մեկ էլ հիշեցի, վոր պետք է գրել ընկերոջը: Իսկ կարդալու բոլորովին ժամանակ չկա: Այս գիշեր միայն կարդացի ձեր գրքուկը Տալստոյի մասին»:

Ժպտալով, աչքերը կկոցելով նա հաճուքով ձգվեց գահավորակի մեջ և ձայնը ցածրացնելով, արագ շարունակեց.

«Ի՞նչ քարաժայռ է, հա: Ի՞նչ վիթխարի հսկայամարդ է: Ա՛յ, սա արվեստագետ է, սիրելիս: Յե՛վ գիտե՞ք, ելի՞ ինչն է նրա մեջ ապշեցնողը. նրա մուժիկային ձայնը, մուժիկային միտքը, իսկական մուժիկն է նրա մեջ»:

«Այդ կոմսից առաջ գրականութեան մեջ իսկական մուժիկ չի յեղել: Չի՞ յեղել»:

Հետո, նայելով ինձ ասիացու աչքերով, հարցրեց.

«Ո՞ւմը կարելի չէ նրա շարքում դնել Յեմլրոպայում»:

Ինքն իրեն պատասխանեց.

«Վոչ վորք»:

Յեմլ շփելով ձեռքերը, ծիծաղեց, գոհ, փակելով աչքերը, վորպես կատուն արևի տակ...»

«Վլադիմիր Լենին» Մ. Գորկի

II

Մենք կանգ առանք հուշարձանի մոտ և սքանչանում էյինք Ջամասկվարեշիյեյի տեսարանով:

Վլադիմիր Իլյիչը հանկարծ կտրուկ շրջվեց և նայեց այնտեղ, վորտեղից յերևում էր Իվան Մեծը, Ուսպենսկի տաճարը...

— Վերտեղ էյին Տալստոյին նզովքի յենթարկել, յեկեղեցուց անջատելիս, — հարցրեց նա:

— Ա՛յ, նախ այդ Ուսպենսկի տաճարում, իսկ հետո, ինչպես ընդունված է, բոլոր յեկեղեցիներում...

— Այ, հենց այդտեղ ել պետք ե ոչնեկ նրա հուշարձանը, — ասաց նա հանկարծ:

— Այ, սրան վայր ձգել, — ցույց տվեց նա Ալեքսանդր II-ի ծիրանակիր կերպարանքը, — այս ամենը կերպարանափոխել, — նա աչք ածեց այն ամենը, ինչ վոր կար արձանի շուրջը, — և այստեղ՝ Տալստոյին, յեկեղեցու դատապարտողին, ցարերի ջարդոտողին, հարստության, սեփականատերերի, ճոխության մտրակողին...

Յեւ Վլադիմիր Իլյիչը սկսեց վոգեկորությամբ խոսել Տալստոյի մասին, վորին մենք քիչ ենք ճանաչում, վորը դասակարգայնորեն անշուշտ մերը, չե, սակայն վորն իր ժամանակակից իրականության հանճարեղ, անխնա վերլուծմամբ տվել ե ժողովրդական կյանքի խորաթափանց և ցնցող պատկերների դարմանահրաշ նմուշներ...

Մենք անցանք Ուսպենսկի տաճարի առաջից և շուտով վերադարձանք ժողկոմխորհ:

Բազմիցս անգամ յես առիթ եմ ունեցել լսելու Վլադիմիր Իլյիչից այն մասին, վոր մեզ անհրաժեշտ ե ուշի ուշով վերանայել Լ. Ն. Տալստոյի բոլոր յերկասիրությունները և բացի լիակատար ակադեմիական հրատարակությունից, լույս ընծայել նրա բազմաթիվ պատմվածքները, հոգվածները, հատվածները առանձին բրոշյուրներով և զրքույկներով ու տարածել նրանց հարյուր հազարավոր օրինակներով ամեն տեղ, ինչպես գյուղացիների, նույնպես և բանվորների մեջ: Դեռևս 1918 թվին, անմիջապես նրանից հետո, յերբ Խորհրդային կառավարությունը փոխադրվեց Պետրոգրադից Մոսկվա, Վ. Գ. Չերտկովի, — վորին Լ. Ն. Տալստոյը հանձնարարել եր իր գրվածքների լիակատար հետիմահրատարակությունը, — առաջարկին ի պատասխան Վլադիմիր Իլյիչը կարգադրեց այդ խնդիրն ամբողջովին

կարճ ժամանակում ոչնեկ Լուսժողկոմի կոլլեկիայում, վորտեղ այդ խնդիրը հենց այն ժամանակ սկզբունքորեն բարենպաստ մտքով եր վճռվել և ինչպես հայտնի յե, ներկայումս իրականանում ե, շնորհիվ ժողկոմխորհի հատուկ վորոշման:

Վլադիմիր Իլյիչը, ինչպես և Գ. Վ. Պլեխանովը, շատ եր սիրում կարդալ Լե Նիկոլայիչի գրվածքները և նույնիսկ ժամանակ եր գտնում կարդալու Լե Նիկոլայիչի նամակների և հուշատետրերի հատորները, վորոնք այդ ժամանակ արդեն լույս եյին տեսել:

Քննադատորեն վերաբերվելով Լ. Ն. Տալստոյի փլիսոփայությանը, համարելով, վոր չարին չհակառակելու, պարզանալու (опрощение) և նրա այլ քարոզներն անկասկած ռեակցիոն են, Վլադիմիր Իլյիչն այստեղ ել կարողանում եր խորը անալիզով մոտենալ հանճարեղ արվեստագետի մտքերի, պատկերների և հայացքների ամբողջ սիստեմին:

«Լենինը և Տալստոյը» Վ. Բոնչ-Բրույեիչի:
Հիշողությունները վերաբերում են 1918 թվի դարնանը:

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ

ԳՈՐԿՈՒՆ ԳՐԱԾ ՆԱՄԱԿՆԵՐԻՑ

... Յես չգիտեմ, իհարկե, թե ըստ ամբողջի ինչպե՞ս և ինչ դուրս կգար ձեզ մոտ* Բացի այդ, յես գտնում եմ, վոր արվեստագետն իր համար կարող է շատ ոգտակար բաներ քաղել ամեն մի փիլիսոփայությունից։ Վերջապես, յես միանգամայն և անպայման համաձայն եմ այն բանին, վոր գեղարվեստական ստեղծագործություն հարցերում խոսքը ձերն է** և, վոր այդ տեսակի հայացք քաղելով թե՛ ձեր գեղարվեստական փորձից, և թե հենց թեկուզ իդեալիստական փիլիսոփայությունից, դուք կարող եք գալ այնպիսի յեզրակացությունների, վորոնք բանվոր դասակարգին ահագին ոգուտ կբերեն։

25 փետրվ. 1908 թ.

Իսկ հեղափոխական գրողի համար Ռուսաստանում (նոր Ռուսաստանում) թափառելու հնարավորությունը՝ կնշանակի հնարավորություն՝ հետո հարյուր անգամ ավելի թափելու Ռոմանովներին և Կոմպանիային...

10 մարտի 1913 թ. «Լենինյան ժողովածու» I

* Գրված է Գորկու մեզ չհասած այն հոգևածի առթիվ, վոր ըստ յերևութին արտացոլում էր Գորկու տարածայնությունները բալեկներին հետ՝ փիլիսոփայության բնագավառում։ Ս. Դ.

** Գործածված է ուսական դարձվածքը՝ «ВАМ ВСЕ КНИГИ В РУКУ», վոր բառացի նշանակում է «բոլոր գրքերը՝ ձեր ձեռք»։ Մանոթ. թարգ.

ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՌԱՄՊԵԼԸ ԳՈՐԿՈՒՆ ԶԵՌԱՑՆԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ*

... Իզուր են ջանում բուրժուական թերթերը։ Ընկեր Գորկին չափազանց ամուր է կապվել իր հսկա գեղարվեստական յերկերով Ռուսաստանի և ամբողջ աշխարհի բանվորական շարժման հետ, վորպեսզի նրանց պատասխանի վոչ այլ կերպ, քան արհամարհանքով։

«Գրողտարի» № 50. 28/XI—1909 թ. (անստորագիր)։

«ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԽՈՍ ԶՈՐԵՐԻՑ»**

... Մենք այժմ պետք է քննենք նոր պատճիորմի յերկրորդ որիզինալ դիժը։

Դա—նոր խմբակի հրապարակած խնդրն է՝ «ստեղծել» և «տարածել» մասսաների մեջ նոր, պրոլետարական կուլտուրան—դարգացնել պրոլետարական գիտությունը, ամրացնել իսկական ընկերական հարաբերություններ պրոլետարական միջավայրում, մշակել

* Սոց.-դեմ. կուսակցությունից։

** Հոգվածը գրված է «Современное положение и задачи партии» բրոշյուրի առնչությամբ (Մի խումբ բայբլիկների մշակած պատճիորմը, «Вперед» խմբակի հրատ.)։ «Вперед» խմբակը՝ 15 հոգուց բաղկացած (Մ. Գորկի, Ա. Լոնաչարսկի, Ա. Բոգդանով, Ֆ. Գալինին, Մ. Պակրովսկի, Գ. Ալեքսինսկի և ուր.) արտացոլում էր այն փիլիսոփայական (մատիզմ) և տակտիկական (ատղավիզմ) շեղումները բայբլիզմից, վորոնք կուսակցության մեջ ծագել էին 1907 թ. և հետագա տարիներին ռեակցիայի շրջանում։

Մատիզմը—մի փորձ է հաշտեցնելու Մալա-Ավենարիուսի իդեալիստական փիլիսոփայությունը՝ մատերիալիստական մարքսյան թեորիայի հետ (ավելի մանրամասն տես Լենինի «Մատերիալիզմ և եմպիրիկիզմ»-ը)։

Ատղավիստները (отзовисты) ռեակցիոն 3-րդ Պետական Դուկայից սոց.-դեմ. պատգամավորներին յես կանչելու կողմնակիցներն էին։

պրոլետարական փրկիսփայլություն, ուղղել արվեստը դեպի պրոլետարական ձգտումներն ու փորձը:

Բոլորին հայտնի յե, վոր իրականում «պրոլետարական փրկիսփայլության» տակ նկատի յե ունեցված հենց մախիզմը:

«Պրոլետարական կուլտուրայի» մասին բոլոր ֆրազները գործով քողարկում են հենց պաշարն ընդդեմ մարքսիզմի: Նոր խմբակի «ոբիեկտիվությունն» այն ե, վոր նա կուսակցական պլատֆորմի մեջ փրկիսփայլություն մտցրեց, չասելով ուղղակի, թե նա փրկիսփայլության մեջ իսկապես վեր հոսանքն ե պաշտպանում:

Ասենք, չե՞ր կարելի ասել, վոր ամբողջապես բացասական ե հանդիսանում այն ռեալ բովանդակությունը, վոր ունեն պլատֆորմի առաջ բերած խոսքերը: Նրանց տակ ծածկված ե նաև վորոշ զրական բովանդակություն: Այդ զրական բովանդակությունը կարելի յե արտահայտել մեկ բառով — Մ. Գորկի:

Իրոք, ինչո՞ւ թագցնել այն փաստը, վորի մասին արդեն ճշտվեց բուրժուական մամուլը (հերյուրելով ե այլանդակելով այն), վոր Մ. Գորկին նոր գրուպայի կողմնակիցներին ե պատկանում: Իսկ Գորկին՝ անպայման պրոլետարական արվեստի խոշորագույն ներկայացուցիչն ե, վոր շատ բան ե արել նրա համար ե ավելի շատ բան կարող ե անել: Սոցիալ դեմոկրատական կուսակցության յուրաքանչյուր ֆրակցիա իրավամբ կարող ե պարծենալ Գորկու՝ իրեն պատկանելովը, սակայն այդ հիման վրա պլատֆորմայի մեջ դնել «պրոլետարական արվեստը», նշանակում ե այդ պլատֆորմային տալ աղքատության վիայական, նշանակում ե իր գրուպայան հանգեցնել մի գրական խմբակի, վորն ինքն իրեն «հեղինակավորության» մեջ ե մերկացնում:

...Սակայն հենց «վաերյոգականները» հեղինակությունների հետ լավ չեն վարվում: Գորկին — հեղինակություն ե պրոլետարական արվեստի ցեխում, դասավիճելի յե: Փորձել «ոգտագործել» (անշուշտ գաղափարական իմաստով) այս հեղինակությունը՝ մախիզմը ե ատգավիզմը ամրապնդելու համար, նշանակում ե տալ մի նմուշ այն բանի, թե ինչպես չպետք ե վարվել հեղինակությունների հետ:

Պրոլետարական արվեստի գործում Մ. Գորկին մի հսկայական պլյուս ե, չնայած, վոր նա համակրում ե մախիզմին ու ատգավիզմին: Սոցիալ-դեմոկրատական պրոլետարական շարժման զարգացման գործում այն պլատֆորման, — վորը կուսակցության միջից առանձնացնում ե ատգավիստների ե մախիստների խմբակը, վորպես հատուկ խմբակային խնդիր, առաջ քաշելով իբր թե «պրոլետարական» արվեստի զարգացումը, — հանդիսանում ե մի նոս, վորովհետև այդ պլատֆորման խոշոր հեղինակության գործունեյության մեջ ցանկանում ե հաստատել ե ոգտագործել ճիշտ հենց այն՝ ինչ հանդիսանում ե նրա թույլ կողմը, ինչ վոր՝ վորպես բացասական մեծություն՝ մտնում ե նրա կողմից պրոլետարիատին տրվող ահագին ոգտի գումարում:

«Дискуссионный листок» № 1, 1916 մարտի 1910 թ.

«ՆԱՄԱԿՆԵՐ ՀԵՌՎԷՑ»

4-րդ նամակ (25/12 մարտի 1917 թ. Յյուրբիխ)

...Տողերիս գրողն առիթ ե ունեցել Կապրի կղզում Գորկու հետ ունեցած տեսակցությունների ժամանակ նախազգուշացնել ե կշտամբել նրան իր քաղաքական սխալների համար: Գորկին հետ եր մղում այդ կշտամբանքները իր աննմանելի սիրալիր ժպիտով ե պարզա-

սիրտ հայտարարումով՝ «Յես գիտեմ, յես վատ մարք-
սիստ եմ: Յեմ հետո, մենք, բոլոր արվեստագետներս,
փոքր ինչ «շաշ» մարդիկ ենք»: Հեշտ չե այդ բանի դեմ
վիճելը:

Կասկած չկա, վոր Գորկին վիթխարի գեղարվեստա-
կան տաղանդ է, վոր ամբողջ համաշխարհային պրո-
լետարական շարժմանը շատ ոգուտ է բերել և բերելու
յե: Սակայն ինչո՞ւ յե Գորկին քաղաքականությունից
բռնում*:

«Լենինյան ժողովածու» II.

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑՆԵՐԸ ՊԱՏՈՒՄ ԵՆ

I

«Վլադիմիր Իլյիչը Գորկուն գնահատում էր վոչ
միայն վորպես նոր հեղափոխական Ռուսաստանի ամե-
նամեծ արվեստագետի: Լենինը Գորկու մեջ տեսնում
էր ընդհանուր գործի մեծ դաշնակցին, ղինակցին, վոր
կոչվում է այլ ղենքով, սակայն մարտնչում է նույն
թշնամու դեմ և միևնույն նպատակի համար: Գորկու
ղենքը — գեղարվեստական խոսքը — Վլադիմիր Իլյիչը
շատ բարձր էր գնահատում և ահագին նշանակու-
թյուն էր տալիս նրան: Ավելի ևս խստաբորբոր էր
լինում Վլադիմիր Իլյիչը, յերբ նրան թվում էր, վոր
այդ ղենքը ձիշտ չե ուղղվում, վոր դաշնակիցը նշա-
նից վրիպում է: Ինչքան ավելի բարձր էր գնահատում
Վլադիմիր Իլյիչը Գորկու ույժը, այնքան ավելի յեր
ուզում տեսնել Գորկուն իր կողքին՝ ընդհանուր պայ-
քարում, այնքան ավելի ուշադիր էր վերաբերվում

* Գրված է Մ. Գորկու հեղափոխության ակզում բռնած անո-
րոշ դերքի առնչությամբ: Տես ընդ. Մալկինի հիշողությունները
(էջ 111):

նրա գրական-քաղաքական յուրաքանչյուր յեկույթին,
այնքան ավելի հոգատարությամբ էր նախադգուշաց-
նում նրան այն գաղափարական ճահճուտներից, վո-
րոնք պատում են պրոլետարական իդեոլոգիայի մշակ-
ման ուղին:

Սակայն Վլադիմիր Իլյիչը վոչ միայն գնահատում էր
Գորկուն, նա պարզապես սիրում էր նրան, վորպես մի
խոշոր մարդու, դուրս յեկած հենց այն «ստորին խավե-
րից», վորոնց հաղթանակի մեջ Վլադ. Իլյիչը մարդկու-
թյան պատմության հերթական ետապն էր տեսնում»:

«Առաջարկ Լենինի և Գորկու. նամակագրության»
Լ. Բ. Կամենեի.

II

Պետք է ասել, վոր Լենինը պարզ գիտակցում էր,
վոր ամեն ինչ էլ պրոլետարական չե Գորկու մոտ,
բայց նա գտնում էր, վոր մի ինչ վոր հեղափոխական-
պրոլետարական կարևոր հիմնական հոսանք կա նրա
մեջ:

«Պրոլետարական արվեստի գործում Մ. Գորկին մի
ահագին պլյուս է, չնայած վոր, նա համակրում է
մախիզմը և ատգավիզմը»:

«Գորկին — պրոլետարական արվեստի գործում հե-
ղինակություն է, դա անվիճելի յե, — ասում է ապա
Վլադիմիր Իլյիչը — Փորձել ոգտագործելու այդ հե-
ղինակությունը՝ մախիզմը ամրապնդելու համար — դա
մի նմուշ է այն բանի, թե ինչպես չի կարելի վարվել
այս հեղինակության հետ»: Մի այլ տեղում Լենինն
ասում է, թե Գորկին առնասարակ շատ թույլ բնավո-
րության տեր մտդ է, վոր չի կարող կայուն գիծ
տանել: Անձամբ ինձ հետ ունեցած զրույցի ժամանակ,
արդեն ավելի ուշ, Լենինն ասում էր, վոր Գորկու

ընտելան արտիստականութիւնը ինքնին անհնար է դարձնում նրա համար կայունութիւնը, վոր նա չափազանց լարված նյարդերի տեր է՝ լավ քաղաքագետ լինելու համար, վոր Գորկու պես զգայուն նյարդեր ունեցողը պետք է ապրի քաղաքական ընդհարումներից հեռու, և նա ինքն էր խնդրում Գորկուն, զնալ արտասահման։* Բայց դա չէր խանգարում, վոր նա Գորկուն պրոլետարական գրող համարեր։ Նա միայն գտնում էր, վոր նրա պրոլետարական տենդենցները մանր-բուրժուականով են փսորված։ Գորկին պրոլետարական գրող է՝ խիստ մանր-բուրժուական խառնուրդով։

«Լենինը և նրա վերաբերմունքը դեպի գիտութիւնն ու արվեստը»։ Ա. Վ. Լունաչարսկու.

III

Միտոս են դալիս մի շարք փաստեր, զրույցներ ու միջադեպեր, վորոնք կապել են Վլադիմիր Իլյիչին Գորկու հետ հեղափոխութեան առաջին որերին և վկայում են այն մեծ բարեկամութեան և մտերմութեան մասին, վոր կար մեր եպոխայի այս յերկու ականաւոր մարդկանց մեջ։

Հիշում եմ, թե ինչպես Վլադիմիր Իլյիչի առաջ Գորկու հարցը ծառայեց 1918 թվին։

Հարցը վերաբերվում էր նրա ձեռքով հրատարակվող «Новая жизнь»-ին, վոր կիսաթշնամբար էր վերաբերվում մեզ և դարձել էր բայլելի մեջ «կուլ-

* «Գորկու մասին» ժողովածույի («О Горьком», Ռուս-պետհրատ, 1928) մեջ Պ. Ս. Կոզանը, վոր այցելել էր Ա. Մ.-ին Կապրի կղզում, առաջ է բերում Գորկու խոսքերը. — «Ինչու յես Ռուսաստանում չեմ։ Լենինն ինձ ստիպեց զնալ Գերմանիա բժշկվելու։ Այնտեղ, սանատորիայում բժիշկներն անհրաժեշտ գտան իմ բնակութիւնը հարավում»։ Ս. Գ.

տուրայի» սպառնալիք տեսնող ձախ-արմատական (ռադիկալ) ինտելիգենցիայի կենտրոնը։

Այս հարցի վերջնական լուծման համար դիմել էինք Վ. Ի.-ին։

Մեր առաջ կանգնած էր բանվորական պետութեան գաղափարականորեն անխնա դեկավարը։ Կասկածների վրջ մի ստվեր, դեն էլին նետված ամեն տեսակ անձնական համակրութիւնն ու մտերմութիւնը։

— Իհարկե, «Նովայա ժիզնը» պետք է փակել։ Այժմվա պայմաններում, յերր պետք է ամբողջ յերկիրը բարձրացնել հեղափոխութեան պաշտպանութեան համար, ամեն մի ինտելիգենտական հոռետեսութիւն չափազանց փաստակար և։ Իսկ Գորկին մեր մարդն է... Նա չափազանց կապված է բանվոր դասակարգի և բանվորական շարժման հետ, նա ինքը դուրս է յեկել «ստորին խավիրից»։ Նա անպայման կվերադառնա մեզ մոտ... Դա տեղի ունեցավ նրա հետ 1908 թվին, «առողավիտաների» ժամանակ... Պատահում են նրա հետ այդպիսի քաղաքական զիգագներ...

Մի քանի անգամ Վ. Իլյիչը վստահորեն կրկնում էր, վոր Գորկին անպայման կվերադառնա մեզ մոտ։

Նա Գորկու մասին շատ բարեյայացեալ մտնով էր խոսում, առանձնահատուկ քնքշութեամբ, ինչպես իր մոտիկ մարդու մասին։

Յեւ Վլադիմիր Իլյիչը լավ էր ճանաչում Գորկուն. իսկապես Գորկու նկատմամբ նա չսխալվեց։ Արդեն տարեկիւրջում Գորկին սկսեց ընդհուպ աշխատել մեզ հետ և անմոռանալի 19 թվականը Ալեքսեյ Մաքսիմովիչին գտավ յեռացող լարված աշխատանքի մեջ՝ մի շարք կուլտուրական ասպարեզներում։

Վլադիմիր Իլյիչը միշտ խիստ պնդելով, պահանջում էր կատարել այն բոլորն, ինչին նա հավանու-

Թյուհն եր տալիս Գորկու առաջարկներէց և միշտ խորհուրդ եր տալիս՝ բոլոր գրքային և գրական հարցերէ լուծմանը մասնակից անել Ալեքսեյ Մաքսիմովիչին։

Շատ մեծ ուշադրութեամբ Վլադիմիր Իլյիչը տեղեկանում եր այն մասին, թե ինչպէս են տարածվում Գորկու աշխատութեանները և միշտ ասում եր, թե հարկավոր ե Գորկու բոլոր գործերը հրատարակել։

Նա մեղանից պահանջում եր անհապաղ ուղարկել Գորկու յուրաքանչյուր նոր լույս տեսած գիրքը։

Յերբ լույս տեսան Գորկու հիշողութեանները Տալստոյի մասին, մենք իսկույն ուղարկեցինք այդ գրքը՝ Բլադիմիր Իլյիչին։ Իլյիչը մեզ հետո պատմում եր, վոր նա հենց նույն գիրքը մի շնչում կարդաց գիրքը, վորը նրան չափազանց դուր եր յեկել։

— Դուք գիտե՞ք, — ասում եր նա մեզ, հայտնելով իր տալավորութեանները, — Տոլստոյը Գորկու մոտ կենդանի յե ստացվել։ Թվում ե, վոր այդպէս ազնիվ ու համարձակ ձեով Տալստոյի մասին վոչ վոք չի գրել։

Մոսկվայում շատ խոսակցութեան կար ինտելիգենցիայի այն բաղժամարդ միտինգի առնչութեամբ, վոր տեղի յեր ունեցել Լենինգրադի Ժողովրդական տանը՝ Գորկու նախագահութեամբ։ Այդ մեզ հարած ինտելիգենցիայի առաջին խորհրդային պայծառ դեմոնստրացիան եր։

Գորկուն մեծ ուղացիա յեր սարքվել և Վլադիմիր Իլյիչն ասել եր Ռիկովին և Բուխարինին, թե մեզ մոտ, Մոսկվայում ևս անհրաժեշտ ե Գորկու հետ միասին նույն տեսակ մի միտինգ կազմակերպել։

«Լենինը և Գորկին»։ Բ. Մալկինի։

Գորկու հետ ունեցած իր ծանոթութեան ամբողջ ընթացքում, վորը շարունակվում եր յերկու տասնյակ տարուց վոչ պակաս, Լենինը բարձր եր գնահատում և ջերմ սիրում եր Գորկուն։ Լենինի դեպի Գորկին ունեցած նման վերաբերմունքը մենք նկատում ենք այն շրջանում, յերբ նրանք աշխատում եյին միասեղ, նայե այն մոմենտներին, յերբ Գորկին համընթաց չեր գնում Լենինի հետ։

Յերբ Գորկին Լենինի հետ համաձայն եր լինում վոչ ամբողջապէս, Լենինն անկեղծորեն վշտանում եր և քիչ յեռանդ և ապացույցներ չեր գործադրում Գորկուն համոզելու համար։ Նա բանակովում եր նրա հետ նամակագրութեամբ, բայց նրան հարգելուց չեր դադարում։

Լենինը միշտ ուշադրութեամբ լսում եր Գորկու քննադատութեանը մեր կուսակցական հրատարակութեաններէ նկատմամբ։ Միշտ նրա հետ խորհրդակցում եր այս կամ այն պարբերական թերթի, լրագրի հիմնման ժամանակ, միշտ աշխատում եր, վոր նա մասնակցի նրանց, մասնակցութեան եր հրավիրում բանվոր-պրոպագանդիստների դպրոցին։ Մենք առաջ ենք բերում Լենինի նամակներից մի քանի հատվածներ, վորոնք ընդթագրում են այդ հարաբերութեանները։

«...Նախագծում ենք հոգուտ բաժանորդագրութեան ուժեղացրած ազիտացիա դարգացնել բանվորներէ մեջ, վորպեսզի հավաքված դրամներով ամրապնդենք թերթը* և լայնացնենք, ապա թե վոչ Դուժայի սկսվելուն պէս հոգվածների համար ամենեին տեղ չի մնում։ Հույս ունեմ, վոր դուք ևս կմասնակցեք բաժանորդ-

* Սոսքը «Գրավդայի» մասին ե։

դադարութեան ազիտացիային՝ թերթը «դուրս քաշելու» համար, ի՞նչ ձևով, Յեթե կա մի հեքիաթ կամ մի վորեն հարմար բան, ապա այդ մասին յեղած հայտարարութեանը շատ լավ ազիտացիա կլինի: Յեթե չե, խոստում ուղարկեք՝ տալու մասին՝ մոտ ապագայում և հենց 1913 թվին: Վերջապես թեկուղ ձեր մի յերկտող նամակը բանվորներին՝ ակտիվ կերպով ոգնելու (բաժանորդագրութեամբ, տարածելով, ժողովարարութեամբ) բանվորական թերթին, նույնպես հիանալի ազիտացիա կլինեք: (23 XII-1912)»... «Անլեզայից և «Պրավդայից» պետք է սկսեյինք մենք: Սակայն դրա վրա կանգ առնել չենք ուզում: Սրա համար ել մեկ վոր դուք ասեցիք, թե «Ժամանակն է մեր ժուրնալն ունենալու» ապա թույլ տվեք սույն խոսքերի համար պատասխանի կանչել կամ այս բողոքին նշել դրամները վորոնման պլանը մի հաստ ժուրնալի համար՝ այս ինչ ծրագրով, այս ինչ խմբագրութեամբ, աշխատակիցները այս ինչ կազմով, կամ թե հենց այս պլանով սկսել «Պրավդենիյե»-յի* ընդլայնումը... (I-1913 թ.):

«... Զափաղանց ուրախացրեց ինձ և մեզ բոլորիս, վոր դուք ձեռնարկում եք «Պրավդենիյե»-յին: Իսկ յես, — խոստովանեմ, — մեկ մտածում եյի, հենց վոր գրեմ մեր փոքրիկ պարբերական թերթիկի կամ թերթիկի մասին, Ա. Մ.-ի հավասը կկորչի: Զղջում եմ, դժգոհ եմ նման մտքերի համար: Այ, իսկապես ինչ հրաշալի կլինի, յեթե քիչ-քիչ մոտ բերենք բեկետրիստներին և շարժենք «Պրավդենիյեն»։ Հրաշալի յի: Ընթերցողը նոր է, պրոլետար, ամսագիրը եժանե կգարձենք, կսկսենք բեկետրիստիկա լույս ընծայել: (II-1913) «... Ինչպես են հոգվածի կամ պատմվածքի

գործերը «Պրավդենիյեյի» մայիսյան զրբույկի համար: Ինձ այնտեղից գրում են, վոր կարելի յեր 10-15 հազար հրատարակել (այ թե վնաց ենք քայլում), յեթե ձեզանից մի վորեն բան ունենայիք: Գրեք, կլինի՞ արդյոք: Իսկ հետո արտատպում է «Պրավդան» և ստացվում է 40 հազար ընթերցող: Այո... «Պրավդենիյեյի» գործերը կարող եյին լավ գնալ, թե չե սատանան տանի, վոչ մի ամսագիր չկա բանվորների համար, ս. դ. համար, հեխափոխական դեմոկրատիայի համար, զգվելի անպետք բաներ են սկսել լույս տեսնել...» (V-1913) «... Տեսնվելը մեզ հարկավոր է շատ: «Պրավդայի» փակվելը սոսկալի ծանր դրութեան է նտեղծում: Դուք մի վորեն բան մտածենք: Հետո Բեռլինում դուք կարող եյիք շատ բան անել մեզ համար, այսինքն «Պրավդայի» համար: Ուստի շատ խնդրում եմ, իսկույն և եթ մի յերկու խոսք գրեք այն մասին, հնարավոր է արդյոք մեր տեսակցութեանը այստեղ կամ մատնանշված քաղաքներում ոգոստոսի սկզբին: Յեթե հնարավոր չե, յես ձեզ այն ժամանակ կգրեմ ավելի մանրամասն բոլոր գործերի մասին, մասնապես դպրոցի* մասին (կազմակերպչի պրավալը մեզ սոսկալի կուտրեց. ուրիշին ենք վորոնում): (25 VII-1913 թ.): «... Ի՞նչ նորութեաններ կան ձեզ մոտ «պլաններին» մասին: Գրեք: Իսկ մեր դպրոցի բանվորներին ել պատասխանեցիք, լավ տղաներ են: Մեկը պոյետ է, խեղճը շարունակ վոտանավորներ է գրում և չունի դեկավարող, ոգնական, դաստիարակ և խորհրդատու» (IV-1911 թ.):

Առաջ բերված կտորները անսովոր կերպով բնորոշում են իրեն Լենինին և նրա վերաբերմունքը դեպի

* «Պրավդենիյե» բոլեիկյան լեզալ ամսագիր էր, վոր լույս էր տեսնում Պետերբուրգում 1911 թ. դեկտեմբերից:

Գորկին: Նա միշտ աշխատում էր Գորկուն պահել բոլոր կուսակցական գործերին տեղյակ, բացառությամբ չանկելով ամենակոնսպերատիվները:

Լենինի բարեկամական ջերմ վերաբերմունքը դեպի Գորկին արտացոլվում էր նրա նամակներում ևս: Առաջ բերենք միայն մի քանի հատվածներ. «...Այդ ի՞նչ էք, սիրելիս, ձեզ վատ պահում: Հալից ընկել էք, հոգնել, նյարդերդ ցավում են: Այդ միանգամայն անկարգ բաներ են: Չե՞ վոր Կապրիյում, այն ել ձմեռը, յերբ հավանական է, ժողովուրդ քիչ է լինում, հարկավոր էր կանոնավոր կյանք վարել: Անխնամ էք, ի՞նչ է, դուք ձեզ բաց եք թողել: Հավատացե՛ք, լավ չե: Ինքներդ ձեզ ձեռքերդ առեք և սահմանեցե՛ք ավելի խիստ «պրիժիմ» (ոեժիմ), ճիշտ: Ներկա ժամանակներում հիվանդանալը բոլորովին անթույլատրելի բան է (II-1913)... «Այն, ինչ գրում եք ձեր հիվանդություն մասին, ինձ սոսկալի վրդովեցնում է: Լավ եք վարվում արդյոք դուք, ապրելով առանց բժշկություն՝ Կապրիյում: Գերմանացիների մոտ կան հրաշալի սանատորիաներ, վորտեղ բուժում են և միանգամայն լավացնում թոքային տկարությունները, հասնում են սպիացման, լավ կերակրում են, հետո սովորեցնում են կանոնավոր կերպով՝ ցրտին, կոփում են մրսելու դեմ, և բաց են թողնում պիտանի, աշխատունակ մարդիկ» (30/IX-1913 թ.):

Այսպիսի վերաբերմունք ունեւր Լենինը դեպի Գորկին մինչև իր կյանքի վերջին որերը: Յես 1919 թ. ամառը հաճախ առիթ էյի ունենում Մոսկվայից Պիտեր գնալու: Ամեն անգամ մտնում էյի Գորկու մոտ: Մի որ Գորկին գրգռված պատմում էր ինձ մի քանի ընկերների գործած հիմարությունների մասին: «Հասկանում եք, փչացնում են լավ գործը», Յես գիտեյի,

վոր այն միջոցին «կատու յեր անցել» Ալեքսեյ Մաքսիմովիչի և Վլադիմիր Իլյիչի միջև ու նրանք այդ ժամանակ իրար չեյին գրում: Սակայն յես ուղղակի նրան տասի. «Ինչո՞ւ դուք այդ մասին չեք գրում Իլյիչին. նա վոնց վոր հարկավոր է, ձեզ կտար նրանց, իրենց տեղները կնստացներ և սխալները կուղղեր: Ձեզ հարկավոր է գնալ Իլյիչի մոտ»: Գորկին քիչ տրտմեց ու կարճ լուր թղումից հետո վճռական ասաց. «Այո, յես շուտով պատրաստվում եմ Մոսկվա գնալու, հասկանալի յե, վոր նրա մոտ կանցնեմ»: Յես Մոսկվա վերադառնալով, նախադգուշացրի Իլյիչին և նա շատ ուրախացավ այդ հանդիպումի համար: Յես շատ էյի ուղում ներկա լինել այդ նոր տեսակցությունը: Մի քանի որից Գորկին իրոք յեկավ և յես, նրա հետ միասին ուղևորվեցի Վլադիմիր Իլյիչի մոտ: Նրանք լուռ գրկախառնվեցին և յերկար պինդ համբուրվեցին: Յես Ալեքսեյ Մաքսիմովիչի աչքերին տեսա արցունքներ, չհաջողվեց թազցնել այդ նաև Վլադիմիր Իլյիչին: Յես սենյակից դուրս յեկա: Նրանք յերկուսով յերկար զրուցում էյին, և հին մտերմությունը վերստին նորոգվեց:

Լենինի և Գորկու փոխհարաբերությունները մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում վոչ միայն նրանց անձնավորություն, այլ և մեր կուսակցություն պատմություն ուսումնասիրություն համար: Այդ պատճառով մեր կուսակցություն պատմաբանների լուրջ խնդիրն է — այդ հարաբերությունների լուսաբանմանը հատուկ ուշադրություն դարձնել:

«Լենինը Գորկու մասին» Յու. Գանեցկու:

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ

I

...Դեռևս Նեկրասովը ու Սալտիկովը խրատ եյին տալիս ուս հասարակությանը կըթված ճորտատեր կալվածատիրոջ կոկված և ոծված արտաքինի տակ տարբերել նրա գիշատիչ շահերը, սովորեցնում եյին ատել նման տիպերի կեղծավորութունն ու անգթութիւնը...

„Памяти графа Гейдена, („Голос жизни, 1907 թ.)

* Վ. Իլյիչի գեպի Ն. Ա. Նեկրասովը և Մ. Յե. Սալտիկով-Շչեդրինն ունեցած դրական վերաբերմունքի մասին վկայում են ստորե գետեղած մի շարք հիշողութիւններ: Միջանկյալ պետք ե նշել, Վոր Վ. Ի. իր գրական, հրապարոխոսական գործերում հաճախ գիմել և գեղարվեստական գրականության դեմքերին: Հաճախ են ոգտագործվում Վ. Ի. կողմից Շչեդրինը (Յուդուշկա Գալավլովը վորպես նենգ յերեսպաշտության սիմվոլ, Ուգրյում-Բուրշենը — ինքնակալության եմբոս, Բալալայիկների դատարկախոսութիւնը են), Գոգոլը («Յերագիտ Մանիլովը», «Բոնված Նոգդերի յուրահատուկ — հպարտ տեսքը», «մենշեիկ Իվան Իվանովիչը, վոր մե ոք ասել եր կադետ Իվան Նիկիֆորովիչին» և այլ նման օրինակ Տոլստոյի և Վերկալիյան իմաստութիւնը», «Բոնշ կասի կադետական Մարյա Ալեկսեյեվնան», «անկարելոյն չափ ստոր վարվելու ֆամուսովյան պատրաստակամութիւնը», «Ուլբից պատուհաս»-ից առանձին քառյակներ մեջ բերում), Նեկրասովը: Ավելի սակավ են հանդիպում ցիտատներ կամ գործող անձանց մասին հիշատակումներ Պուշկինի, Լ. Տալստոյի, Կուրովի, Գ. Ուսպինսկու գրվածներին և միայն յեպակի գեպերում ոգտագործվում են՝ ես-

* * *

...Շչեդրինը մի ժամանակ կլասիկ կերպով ծաղրել եր Ֆրանսիային, կոմմունարների գնդակահարողներին, Ֆրանսիային, վոր սողում եր ուսու բանկիր բռնակալների առջև, Ֆրանսիային, ուր հանրապետութիւն ե առանց հանրապետականների: Ժամանակ ե նոր Շչեդրին ծնվելու, վորպեսզի ծաղրի Վասիլյեին* և մենշեիկներին, վորոնք պաշտպանում են հեղափոխութիւնը հեղափոխականների «բացակայութիւնը», հեղափոխութիւն «բացակայութիւնը» լոգունգով...

«Պլեխանովը և Վասիլյեվը»
(«Պրոլետարիյ» № 11, հունվ. 7 1907 թ.):

* * *

...Ասիսոս, վոր Շչեդրինը չապրեց մինչև ուսական «մեծ» հեղափոխութիւնը: Նա յերեի մի նոր գլուխ կավելացներ իր «Պարոնայք Գալավլովներ» գրքում. նա կպատկերացներ Յուդուշկային, վոր հանգստացնում ե ծեծված, ջարդված, սոված, ստրկացած մուսիկին...

«Հաղթանակող ստորութիւնը կամ կադետացող ես-երները»
(«Hame Զո» № 9, ապրելի 4, 1907 թ.)

* * *

...Մանավանդ անտանելի յի լինում տեսներ, յերբ այնպիսի սուբյեկտներ, ինչպիսիք են Շչեդրինովը, Ստրուվին, Գորեդեսկուլը, Իզգոյը և այլ կադետական միաբանութիւնը, բոնում են Նեկրասովի, Շչեդրինի և այլոց փեշերին: Նեկրասովը ինքը թույլ լինելով, քելես, Շեքսպիր, Մոյսեր, Վոլտեր, Դերժավին, Ուտրովսկի, Բեշտրեկով, Զեխով, Ա. Դոդե, Լ. Մոդրեյեվ, Սկիտալեց, Պետրով, Ա. Բարբուս, Վ. Մայակովսկի
* Վասիլյե — աջ մենշեիկ

տատանվում եր Զերնիշկակու և լիբերալների մեջ, և սակայն նրա ամբողջ համակրանքը Զերնիշկակու կողմն էր: * Նեկրասովը նույն անձնական թուլության հետեւ վանքով մեղանշում եր լիբերալ հաճոյակատարությամբ, սակայն ինքն իսկ դառնորեն լալիս եր իր «մեղքերը» և հրապարակորեն զղջում եր նրանց համար:

Не торговал я лирой, но бывало,

Когда грозил неумолимый рок,

У лиры звук неверный исторгала

Моя рука...

(Հայերեն թարգմ. «Ձեռք վաճառել յես քնարս, սակայն յեղել ե, յերբ սպառնացել և անողորմ ճակատ գիրը, ձեռքս սխալ հնչյուն ե հանել քնարից...»)

«Սխալ հնչյուն» — ահա այսպես եր անվանում Նեկրասովը իր ազատամիտ-հաճոյակատար մեղքերը: * Իսկ Շչեգրինը անխնա ծաղրում եր լիբերալներին և ընդմիշտ նրանց դրոշմեց «ստորության հարմար» «ֆորմուլայով...»

«Յեկս մի արշավանք դեմոկրատիայի դեմ» (1912):

II

...Սինկլերը զգացմունքի սոցիալիստ ե, առանց թեոքետիկ կրթության: Նա հարցը «հասարակ» կերպով և դնում, վրդովվելով վերահաս պատերազմից և նրանից փրկութուն վորոնեկով սոցիալիզմի մեջ... Միամիտ,

* Զերնիշկակու մասին գնահատականները սխտեմասիկ գետեղված են „Ленин о Чернышевском“ գրքում (կազմ. Սրկ. Լոմակին, Ի. Ի. Ստեպանով-Սկվարցովի խմբ. Ռուսպետրատ, 1928):

** Պոսքը Մուրավյով-խեղդիչի (Муравьев-вешатель) պատվին գրված ողբի (ներքող) մասին ե, վոր տպվել եր Նեկրասովյան «Սովրեմեննիկ» ամսագրի 1866 թ. ապրիլ ամսվա համարում: Ողբն Նեկրասովը գրել եր փակման սպառնալիքից ամսագրին ազատելու համար (մանրամասն տես Կ. Ի. Զուկովսկու «Նեկրասով» գրքում

„Поэт и палач“ հոդվածը):

տեսականապես չմտածված, սակայն խորապես ճիշտ նախադգուշացնում ե սոցիալիզմն ապականելուց և կոչ ե անում դեպի հեղափոխական կռիվը: *

«Անգլիական պացիֆիզմը և անգլիական անսիրտությունը տեսության նկատմամբ» (1914 թ.):

III

Մասսաների մեջ հեղափոխական գիտակցության աճման ամենուրեք նկատվող մասսայական յերևույթի հատկապես զննական հաստատումներից մեկը կարելի յե համարել Անրի Բարբյուսսի „Le feu“, («Կրակում») և „Clarté“ («Պայծառութուն») վեպերը: Առաջինն արդեն բոլոր լեզուներով թարգմանված և և տարածված ե Ֆրանսիայում 230.000 օրինակի չափ: Բոլորովին տգետ, իդեաներով և նախապաշարումներով ամբողջովին ճնշված քաղցեմու և մասսավիկի հեղափոխական դառնալը հատկապես պատերազմի ազդեցության տակ՝ ցույց ե տրված արտասովոր ուժով տաշանդավար և ճշմարիտ կերպով:

«III-րդ Իստերնացիոնալի խնդիրները» (1919 թ.):

IV

ՏԱՂԱՆԴԱՎՈՐ ԳՐՔՈՒՅԿ

Դա — գրեթե մինչ խելացնորություն հասնող զայրացած սպիտակ գվարդիական Սրկադիյ Ավերչենկոյի „Дюжина ножей в спину революции“ գրքույկն ե (տպ. Փարիզ, 1921): Հետաքրքրական ե դիտել, թե ինչ-

* Գրված ե նշանավոր ամերիկացի գրող Լյուսն Սինկլերի («Ջիմի Հիդլենս»-ի, «100%»-ի և հեղինակը) «պատերազմի դեմ մանիֆեստ»-ի առնչությամբ. Լյուսն Սինկլերն իր համոզմունքներով հետզհետե ավելի յե մոտենում կոմունիզմին:

պես մի ատելութիւն, վոր հասել է յետման կետին, առաջ է բերել այդ մեծատաղանդ գրքի թե ուշագրավ ուժեղ և թե ուշագրավ թույլ տեղերը: Յերբ հեղինակը իր պատմվածքները նվիրում է իրեն անհայտ թեմային, դուրս է գալիս հակագեղարվեստական: Որինակ այն պատմվածքը, վոր նկարագրում է Լենինին և Տրոցկուն ընտանեկան կյանքում: Շատ կլինեիր, բայց նման չէ, սիրալիր քաղաքացի Ավերչենկո: Հավատացնում եմ ձեզ, վոր ամեն մի, նույն թվում կնշանակի և ընտանեկան կյանքում, Լենինը և Տրոցկին շատ թերութիւններ ունեն: Միայն նրանց մասին տաղանդավոր ձևով գրելու համար պետք է նրանց ճանաչել: Իսկ դուք նրանց չեք ճանաչում: *

Դրա տեղ, գրքույկի մեծ մասը նվիրված է այն թեմաներին, վորոնց Արկադի Ավերչենկոն շատ հրաշալի ծանոթ է, ապրել է, շատ է մտածել, շատ է զգացել: Յեւ վարմանալի տաղանդով նկարագրված են հին կալվածատիրական և գործարանատիրական հարուստ կշտացած և լափող Ռուսաստանի ներկայացուցչի տպավորութիւններն ու տրամադրութիւնները: Այսպես, իսկ հենց այսպես պետք է թվա հեղափոխութիւնը հրամանատար դասակարգերի ներկայացուցիչներին: Հրաշունչ ատելութիւնը Ավերչենկոյի պատմվածքները դարձնում է մեկ-մեկ — և մեծ մասամբ — ապշելու չափ պայծառ կան ուղղակի գերադանց բաներ, որինակ «Трава примята сапогами» ** — քաղա-

* Նկատելու չէ, վոր իր գրքի յերկրորդ հրատարակութեան մեջ Ավերչենկոն չէր գեղեղել Լենինի և Տրոցկու մասին պատմվածքը — անկասկած Վ. Ի. — գնահատականի տպավորութեան տակ: Ճիշտ է, այդ պատմվածքը նա փոխարինել եր մի այլ վոչ նվազ բուժ «դանակով հեղափոխութեան թիկունքին»:

** «Կոշիկներով կոխկրտված խոտը»:

քացիական պատերազմն ապրած ու ապրող յերեխաների հոգեբանութեան մասին: Սակայն իսկական պաֆոսին հեղինակը հասնում է միայն այն ժամանակ, յերբ խոսում է ուտելու մասին: Ինչպես էյին ուտում հարուստ մարդիկ հին Ռուսաստանում, ինչպես էյին նախաճաշում Պետրոգրադում, վոչ, Պետրոգրադում չէ, այլ Պետերբուրգում, 14 ուռլի հիսունով և 50 ուռլով են: Այդ բանը հեղինակը ուղղակի հեշտասիրութեամբ է նկարագրում. անո այդ նա գիտե, անո այդ նա ապրել է և լավ զգացել, այստեղ անո, նա սխալ թույլ չի տա: Գործի գիտակցութիւնը և անկեղծութիւնը չափ ու սահմանից դուրս է:

Վերջին պատմվածքի մեջ՝ «Осколки разбитого вдребезги», նկարագրված են Ղրիմում, Սևաստոպոլում նախկին սենատորը — «հարուստ եր, առատաձեռն կապեր ուներ»... «այժմ հրետանու պահեստում որսվարձով փոխադրում է դասավորում է ումբեր» նաև «հսկայական մետալուրգիական այն գործարանի նախկին ղեկավորը, վոր Վերդուսկի կողմերում առաջինն եր համարվում: Այժմ նա կոմիսսիոն խանութի գործակատար է և վերջերս նույնիսկ վորոշ փորձառութիւն է ձեռք բերել՝ կանանց կիսամաշ կապտաներ և մանկական պլյուշի արջուկները գնահատելու մեջ, վոր բերում են կոմիսիայի»:

Յերկու ծերուկներն էլ մտաբերում են հին պետերբուրգյան մայրամուտները, փողոցները, թատրոնները, իհարկէ «Մեդվեդ»-ի, «Վենայի» և «Մալի Յարուսկեյի» և կեր ու խումբ: Յեւ հիշողութիւններն ընդհատվում են բացականչութիւններով՝ «Ի՞նչ ենք արել մենք նրանց, ում էյինք մենք խանգարում...», «Ինչո՞ւ եր նրանց այս բոլորը խանգարում...» «Ինչո՞ւ նրանք Ռուսաստանն այսպես...»

Արկադի Ավերչենկոն չի հասկանա թե ինչո՞ւ: Բան-
վորենքն ու գյուղացիներ հասկանում են ըստ յերևույ-
թին, առանց դժվարութեան, և բացատրութեաններ
կարիք չունեն:

Մի քանի պատմվածքներ, ըստ իս, արժանի յեն
արտատպման: Տաղանդը պետք է խրախուսել:

«Պրավդա» № 263 22/XI—1921 թ.

V

...«Իզվեստիա»-յում յերեկ յես պատահաբար կար-
դացի քաղաքական թեմայով գրված Մայակովսկու —
վոտանավորը: * Յես չեմ պատկանում այդ պոետական
տաղանդի յերկրպագուների թվին, թեպետ լիովին
խոստովանում եմ այդ բնագավառում իմ վոչ կոմպե-
տենտ լինելը: Սակայն վաղուց յես չեյի զգացել այն-
պիսի բավականութուն՝ քաղաքական և վարչական
տեսակետից: Իր վոտանավորում նա թունդ ծաղրում
է նիստերը և ծանակի յե յենթարկում կոմմունիստնե-
րին, վոր նրանք շարունակ նիստ են անում և գերա-
նոտում: Չգիտեմ ինչպես է բանաստեղծութեան իմաս-
տով, բայց քաղաքականութեան մասին, վստահում եմ,
վոր դա միանգամայն ճիշտ է:

Մետալիստների համառուսական համագումարի
կոմֆրակցիայի նիստի ճառից. (6/III—1922 թ.):

* „Прозасодавшиеся“ („Известия ВЦИК“, 5/III—1922 թ.
արտատպված է Վ. Վ. Մայակովսկու յերկերի ժողովածվի մեջ, Ռուս-
պետհրատ 1928): Ս. Դ.

ՌՈՒՍ ԼԵԶՎԻ ԶՏՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

(Պոհեր հանգստի ժամին, այսինքն ժողովներում ճառեր լսելիս) *

Ռուս լեզուն մենք վիչացնում ենք: Ոտար բառերը
գործ ենք ածում առանց հարկի: Միայն ենք գործա-
ծում նրանց, Ինչո՞ւ ասել «դեֆեկտներ», յերբ կարելի
յե ասել թերութեաններ, կամ պակասութեաններ, կամ
բացեր:

Ի հարկե, յերբ մի մարդ, վոր նոր է սովորել կար-
դախ առհասարակ և հատկապես թերթեր կարդալը,
սկսում է ջանքով կարդալ այն, նա ակամա յուրաց-
նում է լեզվի լրագրական դարձվածքները: Սակայն
մեկանում հենց լրագրական լեզուն ևս սկսում է փչա-
նալ: Յեթե նոր կարդալ սովորածին ներելի յե, վոր-
պես նորույթ, ոտար բառեր գործածելը, ապա գրա-
կանագետներին այդ ներել չի կարելի:

Ժամանակը չի՞ արդյոք առանց հարկի ոտար բառեր
գործածելու դեմ պատերազմ հայտարարել:

Պոստովանում եմ, վոր յեթե առանց կարիքի ոտար
բառեր գործածելն ինձ զայրացնում է (վորովհետև դա

* Վ. Ի. Լ. յիշի «Խոհեոի» վառ նկարագիր են հանդիսանում
Վ. Բոնչ-Բրուչեվիչի հիշողութեանները «...Յերբ Վլադիմիր Իլյիչը
առիթ էր ունենում աշխատելու վորևէ դրվածքի, դեկրետի կամ
դեմումի վրա, վորոնք պետք է ուղղված լինեյին լայն մասսաներին,
այպա նա ինքը միշտ հիշում էր և պահանջում էր նույնը հիշել բո-
լորից, վոր այդ ամենը գնում է հենց մասսաների մեջ և ուստի
պետք է հատուկ խնամքով քննվի, գրված լինի հատկապես հան-
րամատչելի, բայց վոչ գոհնիկ լեզվով: Յեթե տեսնում էր, վոր
շարադրվածի մեջ հանրամատչելիութունը բացակայում է, այպա
միշտ հարցնում էր. «Մի՞թե չեք կարող ձեր միտքը ոսկրեն լեզվով
շարադրել այնպես, վոր նրանք իսկապես մատչելի լինեն բոլորին:
Ռուսաց լեզուն շատ հարուստ է: Յեթե դուք այդ չեք անում, ապա

դժվարացնում է մեր ավելացուցիչունը մասսաների վրա), ապա թերթերում գրողների մի քանի սխալները կարող են համբերությունից հանել: Որինակ՝ գործ են ածում «быдировать» բառը՝ հրահրելու, գրգռելու, զարթեցնելու իմաստով: Իսկ ֆրանսերեն «boudier» (բուդե) բառը նշանակում է՝ «բարկանալ, վրձվիլ»: Ուստի «быдировать» իսկապես նշանակում է «բարկանալ, վրձվել»: Ֆրանս - Նիժեգորոդյան բառագործածությունն ընդորինակել, կնշանակի ընդորինակել վատթարագույնը ուսական կալվածատիրական դասակարգի այն վատ ներկայացուցիչներից, վոր ֆրանսերեն եր սովորում, բայց նախ կարգին չսովորեց, և յերկրորդը՝ աղավաղում եր ուսերեն լեզուն:

Ժամանակը չի՞ արդյոք պատերազմ հայտարարել ոսերեն լեզվի աղավաղման դեմ:

1919 թ. հրապարակված է «Գրավդա»-յում
№ 76, 31V—1924 թ.

դուք ինքներդ եք մեղավոր, և վոչ թե այն լեզուն, վորով դուք գրում եք: Յեվ նա պահանջում եր ամեն մեկից, և վորքան ավելի պատասխանատու ընկեր եր լինում, այնքան առավել ևս խտորեն, վոր հեղինակը խնամքով աշխատի իր գրվածքների վրա, առավել պարզության հասնելով:

Նա չեր կարող տանել... մեզանում յուրացրած լրագրական լեզուն, վորը հաճախ այնքան աղքատ, լրթին, տաղտկալի յեր ու անհասկանալի, վոր Վլադիմիր Իլյինը թերթը կարդալիս, բազմիցս բացականչում եր. «Այս ինչ լեզվով ե գրված: «Տարաբարչչինա» է, վորյապով ե և վոչ թե Տոլստոյի կամ Տուրգենևի լեզուն»...
(«Ինչպես եր աշխատում վ. Ի. Ի»)

ՅԵՐՐՈՐԴ ԽԱՍ

ԱՐՎԵՍՏԸ ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԻԼՅԻՆԻ ԿԵՆՑԱՂՈՒՄ

— «Վերջան հրապարակչ. ասպարեզ ե արվեստի պատմությունը: Ինչքան ուշ-խառնք կա այստեղ կոմմունիստի համար... Յեվ յես ցավեցի, վոր ժամանակ չեմ ունեցել և չեմ ունենա արվեստով զբաղվելու»:

Վ. Ի. Լենինը՝ Ա. Վ. Լունաչարսկուն:

Ն. Կ. ԿՐՈՒՊՍԿԱՅԱ

Վլադիմիր Իլյիչի հետ ինձ առաջին անգամ ծանոթացնող ընկերն ինձ ասաց, վոր Իլյիչը գիտնական մարդ է, կարդում է բացառապես գիտական գրքեր, կյանքում վոչ մի վեպ չի կարդացել, յերբեք վոտանավորներ չի կարդում: Յես զարմացա: Ինքս յերիտասարդ ժամանակ կարդացել էյի բոլոր կլասսիկներին, գիտեյի անգիր գրեթե ամբողջ Լերմոնտովը և այլն. այնպիսի գրողներ, ինչպես Չերնիշևսկին, Լ. Տոլստոյը, Ուսպենսկին մտել էյին կյանքիս մեջ վորպես վորոշ նշանակալից բաներ: Չարմանալի թվաց ինձ այն, վոր անձ մի մարդ կա, վորի համար այդ բոլորը բնավ հետաքրքրական չե: Հետո, աշխատանքի մեջ յես մոտից ճանաչեցի Իլյիչին, ծանոթացա նրա գնահատականներին՝ մարդկանց մասին. դիտում էյի նրա խորագննին մոտեցումը կյանքին, մարդկանց, և կենդանի Իլյիչը դուրս մղեց այն մարդու դեմքը, վորը յերբեք ձեռքը չեր առել գրքեր, վորոնք խոսում են այն մասին, թե մարդիկ կենդանի յեն:

Սակայն կյանքը այն ժամանակ այնպես եր դասավորվել, վոր մենք այդ նյութի մասին խոսելու պարտապա՛մանակ չեյինք ունենում: Հետո արդեն, Սիբիրում, յես իմացա, վոր Իլյիչը ինձանից վոչ պակաս կարդալ եր կլասսիկները, այլև քանիցս անգամ կարդացել եր չիցուք Տուրգենևը: Յես հետո Սիբիր էյի բերել Պուշկինը, Լերմոնտովը, Նիկրասովը: Վլադիմիր

Իլյիչը այդ բոլորը իր մահճակալի մոտ դրավ՝ Հեղեղի կողքին և գիշերները նորից ու նորից կարդում եր այդ գրքերը: Ամենից շատ նա Պուշկինն էր սիրում: Բայց ձեռք չէր միայն, վոր նա գնահատում էր: Որինակ՝ նա սիրում էր Չերնիշևսկու «Что делать?» («Ի՞նչ անել») վեպը, չնայած նրա նվազ գեղարվեստական նայել ձևին: Յես զարմացած էյի, թե ինչպիսի ուշադրություն էր կարդում նա այդ վեպը և այդ վեպում գրողն ընկած ինչ տեսակ նրբագույն գծեր էր նշում: Ասենք, նա սիրում էր Չերնիշևսկու ամբողջ պատկերը և իր սիրելիքն ավելի մեծ կային այդ հեղինակի յերկու լուսանկարները: Մեկի վրա Իլյիչի ձեռքով գրված՝ նրա ծննդյան և մահվան թվականը: Իլյիչի ավրոմում կային նաև եմիլ Զոլայի լուսանկարները, իսկ ուսանելից՝ Հերցենսկին և Պիսարևին: Վլադիմիր Իլյիչը ժամանակին շատ էր կարդացել Պիսարևը և սիրում էր: Մտաբերում էմ, Սիբիրում կար նաև Գյոթեյի «Փառուսը» գեղեցիկ և Հայնեյի վոտանավորների հատորիկը:

Սիբիրից վերադառնալով, Մոսկվայում, Վլադիմիր Իլյիչը մի անգամ գնացել էր թատրոն, նայել էր «Կառապան Հենշելը», հետո ասում էր, վոր շատ հավանել էր այն:

Մյունխենում, Իլյիչի հավանած գրքերի մեջ հիշում էմ Հերգարդտի «Bei mama» («Մայրիկի մոտ») վեպը և Պոլենցի «Buttner bauer»-ը «Գյուղացի Բյուտները»:

Հետո, ալիլի ուշ, յերկրորդ հմիգրացիային, Փարիզում, Իլյիչը հաճույքով կարդում էր Վիկտոր Հյուգոյի «Châtiments» բանաստեղծությունները՝ նվիրված 48 թ. հեղափոխությունը, վոր Հյուգոն ժամանակին գրել էր աքսորավայրում և գաղտնաբար այն ներմուծել էյին Զրանսիա: Այս բանաստեղծությունների մեջ միամիտ ճոռոճաբանություն չառ կա, բայց նրանց մեջ այնու-

հանգերձ զգացվում են հեղափոխություն հովերը: Իլյիչը հաճույքով հաճախում էր զանազան կաֆեներ ու քաղաքամերձ թատրոններ՝ լսելու հեղափոխական յերգասաններին («չանսոնետոնիկ»), վորոնք բանվորական թաղերում յերգում էյին ամեն բանի մասին՝ և՛ այն մասին, թե ինչպես գլխովցած գյուղացիները պատգամավորների պալատն են ընտրում անցորդ ագիտատորին, և՛ մանկանց դաստիարակություն մասին, և գործադրկություն մասին և այլն: Հատկապես Իլյիչը հավանում էր Մոնտեզյուզին: Կոմսոնարի դավալ Մոնտեզյուզը՝ բանվորական արվարձանների սիրելին էր: Ծիշտ է, թեպետ նրա անպատրաստից հորինած յերգերի մեջ — միշտ կենցաղային գունավորումով — վորերից վորոշ իդեոլոգիա չկար, սակայն անկեղծ վոգեկորություն շատ կար: Իլյիչը հաճախ յերգում էր նրա վողջունի յերգը՝ 17 գնդին, վորը հրաժարվել էր գործադուլավորների վրա կրակել «Salut, salut à vous, soldats de 17-me» («Վողջուն, վողջուն ձեզ, զինվորներ 17-րդ գնդի»): Մի ուր ուսական յերեկույթին, Իլյիչը խոսակցություն բռնվեց Մոնտեզյուզի հետ և տարորինակ է, վոր այս բոլորովին տարբեր մարդիկ — Մոնտեզյուզը պատերազմը բռնկվելուց հետո անցավ շովինիստների բանակը — համաշխարհային հեղափոխության յերազանքներով տարվեցին: Ինչպես յերբեմն լինում է, պատահում են վագոնում իրար քիչ ծանոթ մարդիկ և վագոնի անիմիների թխկթխկոցի տակ սկսում են խոսել ամենանվիրական բաների մասին, վոր յերբեք չէյին ասի մի այլ ժամանակ, հետո բաժանվում են և ել կյանքում իրար չեն պատահում: Սյստեղ ել նույնն էր: Մանավանդ խոսակցությունը ֆրանսերեն լեզվով էր, — իսկ բարձրաձայն յերազել ոտար լեզվով ավելի դյուրին է, քան հարազատ լեզվով: Որական

մի քանի ժամով մեզ մոտ գալիս եր մի ֆրանսուհի — հավաքարար: Մի որ Իլյիշը լսեց նրա յերգելը: Այդ մի աղգասիրական — եղասյան յերգ եր: Իլյիշը խնդրեց հավաքարարուհուն նորից յերգել այն և խոսքերն ասել, իսկ հետո հաճախ ինքն եր յերգում: Յերգը վերջանում եր այս խոսքերով՝

„Vous avez pris Elsass et Lorraine,
Mais malgres vous nous resterons française
Vous avez pu germaniser nos plaines,
Mais notre coeur, vous ne L'aurez jamais!“

(«Դուք առաք ելզասը և Լոռենը, բայց հակառակ ձեզ մենք մնում ենք ֆրանսիացի, դուք կարող եյիք գերմանացնել մեր դաշտերը, բայց մեր սիրտը չեք ունենա դուք յերբեք»: Այդ 1909 թիվն եր, ռեակցիայի ժամանակ. կուսակցությունը ավերված եր, սակայն նրա հեղափոխական վոգին չեր ընկճված: Յեվ այդ յերգը համահնչյուն եր Իլյիշի տրամադրությունը: Պետք եր լսել, թե ինչպես հաղթական եյին հնչում նրա բերանում յերգի խոսքերը՝

„Mais notre coeur, vous ne L'aurez jamais!“

Հենց եմիգրացիայի այս ամենածանր տարիներին, վորոնց մասին Իլյիշը միշտ մի տեսակ տրտմություններ եր խոսում, — արդեն Ռուսաստան գալով, նա մի անգամ ել կրկնեց, ինչ առաջ ել ասում եր շատ անգամ. «Յեվ ի՞նչու մենք այն ժամանակ ժընեից Փարիզ գնացինք», — այդ ծանր տարիներին նա յերազում եր ամենահամառ կերպով՝ Մոսկովյան հետ, հաղթական յերգելով ելզասյան յերգը, և անքուն գիշերներին կարդալով Վերհարնը:

Հետո, ավելի ուշ, պատերազմի ժամանակ, Վլադիմիր Իլյիշը հրապուրվում եր Բարբյուսի «Le feu»

(«Կրակ») գրքուկով, հսկայական նշանակություն եր տալիս նրան: Այդ գրքուկը այնքան համահնչյուն եր իր այն ժամանակվա տրամադրությունը:

Մենք սակավ եյինք գնում թատրոն: Գնում եյինք, պատահում եր, բայց պիյեսի վոնչնությունը կամ կեղծ խաղը միշտ աղդում եր Վլադիմիր Իլյիշի նյարդերի վրա: Կգնայինք սովորաբար թատրոն և առաջին գործողությունից հետո կվերադառնայինք: Ընկերները ծիծաղում եյին մեզ վրա, թե զուր տեղն ենք փող փչացնում:

Բայց մի անգամ Իլյիշը մնաց մինչև վերջը. այդ կարծեմ 1915 թվի վերջին եր, Բերնում — խաղում ե ին Լ. Տոլստոյի «Կենդանի դիակ» («Живой труп») պիեսը: Թեպիտ պիյեսը գերմաներեն եր գնում, սակայն իշխանի դերը կատարող գերասանը ռուս եր, նա կարողացավ արտահայտել Լ. Տոլստոյի դիտավորությունը: Իլյիշը լարված և հուզված հետևում եր խաղին:

Յեվ վերջապես, Ռուսաստանում. նոր արվեստը Իլյիշին խորթ եր թվում, անհասկանալի: Մի անգամ մեզ կանչեցին Կրեմլ՝ համերգի, վոր կազմակերպված եր կարմիր բանակայինների համար: Դերասանուհի Գրոզովսկայան արտասանում եր Մայակովսկու «Наш бог — бог, серапе — наш барабан» («Մեր աստվածը — վազն ե, սիրտը — մեր թմբուկը») և առաջանում եր ուղղակի Իլյիշի վրա, իսկ նա նստած եր, անակնկալից փոքր ինչ շփոթված, տարակուսված, և թեթևացած շունչ քաշեց, յերբ Գրոզովսկայային փոխարինեց մի ինչ վոր դերասան, վոր կարդում եր Չեխովի «Չարագործը»:

Մի յերեկո Իլյիշն ուղեց տեսնել, թե ինչպես ե ապրում կոմսոնայում յերիտասարդությունը: Վորոշեցինք այցելել մեր վխուսեմասուհի Վարյա Արման-

դին: * Այդ կարծեմ կրապոտկինի թաղման օրն էր, 1921 թվին: Սովի տարին եր այդ, բայց յերիտասարդութեան մեջ մեծ վոգեկորութեան կար: Կոմմունայում նրանք քնում էին գրեթե չոր տախտակների վրա, հաց չունեին նրանք: «Դրա փոխարեն, մենք կրուպա ունենք», — շողշողուն գեմքով հայտնեց կոմմունայի հերթապահ անդամը — վսուտեմտսի ուսանողը: Իլյիչի համար նրանք այդ կրուպայից յիկեցին պատվական կաշա, թեպետ և նա անալի յեր: Իլյիչը նայում էր յերիտասարդներին, նրանց շողուն գեմքերին, իրեն շրջապատած նկարիչ, նկարչուհիներին — նրանց ուրախութեանը արտացոլվում էր նաև իր դեմքին: Նրանք ցույց էին տալիս նրան իրենց նայվ նկարները, բացատրում նրանց իմաստը, հարցերի տարափ էր տեղում: Իսկ նա ծիծաղում էր, խուսափում պատասխանելից, հարցերին հարցերով էր պատասխանում: — Ի՞նչ եք կարդում դուք: Պուշկինը կարդում եք: — Ո՛ր, վրձ, — թոցրեց մեկը, — չե՞ վոր նա բուրժույ էր: Մենք Մայակովսկի յենք կարդում: Իլյիչը ժպտաց՝ — Իմ կարծիքով Պուշկինն ավելի լավ է Դրանից հետո Իլյիչը մի քիչ մեղմացավ Մայակովսկու հանդեպ: Այդ անունը լսելիս նրա միտն էր ընկնում վսուտեմտսյան յերիտասարդութեանը՝ վորը կենսուրախ է, պատրաստ է մեռնելու խորհրդային իշխանութեան համար, բայց վորը արդի լեզվում խոսքեր չի գտնում իրեն արտահայտելու համար և այդ արտահայտությունները վորոնում և Մայակովսկու քիչ ըմբռնելի բանաստեղծությունների մեջ: Հետագայում Իլյիչը մի անգամ գովեց Մայակովսկուն մի վոտանավորի համար, վորտեղ նա ծաղրում էր խորհրդային բյուրոկրատիզմը:

* Նկարչական-տեխնիկական արհեստանոցի ուսանողուհի:

Ժամանակակից գործերից, հիշում եմ, Իլյիչին դուր յեկավ Երենբուրգի մի վեպը, վոր նկարագրում է պատերազմը: * — Դիտե՛ս, այդ Իլյա Հախմատինն և (Երենբուրգի առաջվա մականունը), հաղթական ձեռով պատմում էր նա: — Լավ է դուրս բերել:

Մենք մի քանի անգամ գնացինք Գեղարվեստական թատրոն**։ Մի անգամ գնացել էինք «Ջրհեղեղը» տեսնելու: Իլյիչը սաստիկ հավանեց: Ուզեց հետեյալ օրն և եթ նորից դնալ թատրոն: Գորկու «Հատակում»-ն էր գնում: Իլյիչն Ալեկսեյ Մաքսիմովիչին սիրում էր վորպես մի մարդու, վորի վերաբերմամբ մտեմուլթյուն էր զգացել Լոնդոնյան համագումարում. սիրում էր նրան վորպես արվեստագետի, գտնում էր վոր ինչպես արվեստագետ, Գորկին շատ բան կարող է հասկանալ խոսքի կիսից: Գորկու հետ հատկապես անկեղծորեն էր խոսում: Ուստի ինքնըստինքյան Գորկու գործը խաղալու նկատմամբ առանձնապես խստապահանջ էր: Բեմադրութեան ավելորդ բեմականությունը բարկացնում էր Իլյիչին: «Հատակում»-ից հետո նա յերկար ժամանակ թողեց թատրոն գնալը: Նրա հետ մենք մի անգամ ել գնացել էինք «Դյադյա Վանյա»-ն՝ Չեխովի: Հավանեց այն: Յեւ վերջապես՝ վերջին անգամ նա թատրոն գնաց արդեն 1922 թ.՝ դետեկտի Դիկկենսի

* Ոոսքը Երենբուրգի «Ուլիս Ուլենխիտո» վեպի մասին է: Հետաքրքրութեամբ վերաբերվեց Վ. Ի. նաև Երենբուրգի «А все-таки вертится» («Բայց և այնպես պտտվում է») գրքին, վորի մասին վկայում է Վ. Ի. նկատողություններից մեկը Պետնյովի «На идеологическом фронте» հոդվածի լուսանցքում: Ս. Դ.

** Ստորև թված ներկայացումներից Գորկու «Հատակում» և Չեխովի «Դյադյա Վանյա»-ն Մոսկվայի I գեղարվեստական թատրոնի բեմադրումներն են, իսկ «Ջրհեղեղը» Բերգերի և «Ճպուռը վառարանի վրա» («Сверчок на печи») բառ Դիկկենսի Միստ II-ի (Մոսկ. գեղ. թատրոնի նախկին I-ին Ստուդիան): Ս. Դ.

«Ճպուռը» (Сверчок на печи): Առաջին գործողություններից արդեն Իլյիչը ձանձրացավ, ներվերին երևափում Դիկինսի մեղանա կան սանտիմենտալությունը իսկ յերբ խաղալիք վաճառող ծերուկն սկսեց խոսակցել իր կույր աղկա հետ, չհամբերեց Իլյիչը, գործողություն կրից գնաց:

Իլյիչի կյանքի վերջին ամիսներին, նրա ցուցմունքով յես կարդում էյի նրա համար գեղարվեստական գրականություն, սովորաբար յերեկոյան դեմ: Կարդում էյի Շչիդրինը, կարդում էյի Գորկու «Իմ համալսարանները»: Բացի այդ, նա սիրում եր լսել վոտանադուրներ, մանավանդ Դեմյան Բեդնուն: Սակայն նրան դուր էյին գալիս Դեմյանի վոչ թե սատիրիկ վոտանավոներն, այլ պաֆոսային գրվածքները:

Պատահում եր, կարդում ես նրա համար քառյակները, իսկ նա մտախոհ նայում ե պատուհանից մայր մտնող արեխին: Հիշում եմ մի վոտանավոր, վոր վերջանում ե այս խոսքերով՝ «Никогда, никогда коммунары не станут рабами!»* («Յերբեք, յերբեք կոմունարները սարուկ չեն լինի»):

Կարդում ես, — կարծես Իլյիչին կրկին յերդում ես տալիս — յերբեք-յերբեք մենք հեղափոխություն վոչ մի նվաճումը չենք հանձնի...

Մանվանից յերկու որ առաջ յերեկոյան յես նրա համար կարդում էյի Ջեկ Լոնդոնի մի պատմվածքը — նա հենց հիմա յել մնում ե նրա սենյակի գրասեղանի վրա դրած՝ «Կյանքի սերը» (Любовь к жизни): Շատ ուժեղ բան ե: Ձյունածածկ անապատով, վորտեղ մարդը վոտք չի կոխել, առաջ ե գնում՝ գեպի մեծ գետի նավահանգիստը սովից մեռնող մի հիվանդ մարդ: Նրա ուժերը

թուլանում են, նա ել չի գնում, այլ սողում ե, իսկ նրա կողքին սողում ե նույնպես սովից մեռնող մի գայլ: Նրանց միջև կոխվ ե մղվում, մարդը հաղթանակում ե — կիսամեռ, կիսախելագար դրություն մեջ նա հասնում ե նպատակակետին: Այս պատմվածքը Իլյիչին չափազանց դուր յեկավ: Հետևյալ որը խնդրում եր շարունակել Լոնդոնի պատմվածքների ընթերցումը: Սակայն Ջեկ Լոնդոնի ուժեղ գործերը չափազանց թուլելի հետ են խառնված: Հետևյալ պատմվածքը բոլորովին այլ տիպի յեր՝ բուրժուական բարոյագիտությունը թափանցված. մի ինչ վոր նավապետ խոստացել եր ցորենով բարձած նավի տիրոջը՝ ձեռնառու կերպով ծախել այն. նա իր կյանքը զոհում ե լոկ իր խոստումը կատարելու համար: Ծիծաղեց Իլյիչը, ե թափահարեց ձեռքով:

Այլևս չվիճակվեց ինձ կարդալ նրա համար:

1927.

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑՆԵՐԸ ՊԱՏՄՈՒՄ ԵՆ

...Յես ցույց տվի նրան իմ մի քանի անդրիների լուսանկարները ե իմիջի այլոց «Հաղթանակ»-ի լուսանկարը: Նա կտրուկ կերպով ասավ ինձ, վոր «Հաղթանակ»-ը նա չի հավանում, հավատացնելով, վոր յես չափազանց գեղեցկացրել եմ այն:

Յես հաստատում էյի, վոր կրած զոհերը «Հաղթանակը» գեղեցիկ են դարձնում, բայց նա չեր ուղում համաձայնվել: «Դրա մեջ ե բուրժուական արվեստի պակասությունը՝ նա միշտ սիրունացնում ե»: Յես բարկացած նայեցի նրան. — «Դուք գտնում եք վոր իմ արվեստը բուրժուական ե»:

«Այո, — պատասխանեց նա և ցույց տվեց Դիկի բյուստը: — Յեա ձեզ չեմ պախարակում նրա համար, վոր դուք նրան գեղեցկացրել եք, բայց յես խնդրում եմ ինձ չբարեկարգել...» *

«Ինչպես եյի քանդակում Լենինին» Կլեր Շերիդան
1920 թ. հոկտ. 3-ի հուշագրերը:

* * *

Լենինն իր կյանքի ընթացքում շատ քիչ ժամանակ ունեւր՝ արվեստով քիչ թե շատ ուշադիր պարապելու և նա իրեն այդ տեսակետից պրոֆան եր համարում: Յեւ վորովհետեւ նրան միշտ խորթ ու ատելի յե դիլետանտիզմը, ուստի նա չեւր սիրում արվեստի մասին արտահայտվել: Այնու հանդերձ նրա ճաշակները շատ վորոշակի եյին: Նա սիրում եր ուսու կլասսիկներին, սիրում եր ռեալիզմը գրականության, նկարչության մեջ և այլն:

Դեռ 1905 թվին, առաջին հեղափոխությանը նա առիթ ունեցավ դիշերելու ընկ. Դ. Ի. Լեշչենկոյի բնակարանում, վորտեղ իմիջի ալոց կար կնակֆուսայան հրատարակությունները մի ամբողջ ժողովածու, նվիրված աշխարհիս խոշորագույն նկարիչներին: Հետեյալ պոսովոտը Վլադիմիր Իլյիչը ասաց ինձ. «Ինչպիսի հրապուրիչ բնագավառ ե արվեստի պատմությունը: Ինչքան աշխատանք կա այստեղ կոմունիստի համար: Գիշերս մինչև առավոտ չկարողացա քնել, շարունակ մի գրքից հետո մյուսն եյի նայում: Յեւ ցավում եյի, վոր յես ժամանակ չեմ ունեցել և չեմ ունենա ար-

* Հեղոթությունների հեղինակը՝ անգլուհի արիստոկրատուհի լորդ Չերչիլը յեղբոր աղջիկը, քանդակագործ, վորը 1920 թ. աշնանը Խորհրդային Ռուսաստան եր յեկել: Դիկը՝ Շերիդանի վորդին ե:

վեստով պարապելու համար»: Իլյիչի այս խոսքերը չափազանց պարզ մնացին հեղոթությանս մեջ:

«Լենինը և արվեստը» Ա. Վ. Լուսաչարսկու:

* * *

Դրանից (1902 թ. գարնանից) մի փոքր առաջ Բրյուսելում եր Պլեխանովը, վորի հետ յես Բելգիայով ճանապարհորդում եյի: Հենց վոր վերջանում եյին հեղափոխական ժողովները, Պլեխանովը ինձ քաջ եր տալիս դիտելու պատկերասրահները, վորոնց մեծ սիրահար եր նա:

Լենինը դրանով չեւր հետաքրքրվում: Նա ամբողջապես կլանված եր բանվորական շարժումով:

Ցյավլովսկին, վոր իր ժամանակին հրատարակել եր «Բալլետներ» գիրքը՝ ըստ ախրանկայի փաստաթղթերի, հաղորդեց ինձ, վոր 1917 թվին պահնորդական բաժնի թղթերը նայելիս, նա Լենինի մասին յերկու գործ եր գտել: Գործերից մեկը պարունակում եր ժանդարմներից մեկի ձեռքով կազմած այն գրքերի ցուցակը, վոր Լենինն իր հետ արտասահման եր տարել: Այս ցուցակից յերևում ե, վոր գեղարվեստական գրականությունից նա միայն յերկու գիրք եր վերցրել՝ Նեկրասովի բանաստեղծությունները և Գյոթեի «Փառաստը»: Մնացած գրքերը տնտեսագիտական եյին:

Այն ժամանակ ինձ շատ հետաքրքրեց այն, վոր Լենինը չեւր հետաքրքրվում պատկերասրահներով և թանգարաններով, վորոնցով այնքան հարուստ ե Բրյուսելը: Այն, ինչին վոր նայում ես սովորական տուրիստները՝ զանազան հուշարձաններ և այլն, նրան չեւր հետաքրքրում: Նա անցնում եր նրանց մոտով, նույնիսկ առանց նայելու. դրա փոխարեն նրան հետա-

քրքրում եյին ամենամանրամասն հարցերը, վորոնք վերաբերում եյին բելգիական բանվորական կուսակցութեանը:

«Հիշողութիւններ Լենինի մասին» Ն. Մեշկերյակովի:

* * *

Այժմ բոլորն ել գիտեն, վոր Իլյիչը, ինչպես վոչ վոք, իմանում եր գրել և խոսել ամենալայն ժողովրդական մասսաների համար: Նա տանել չեր կարող Ֆրազայի արտաքին «սիրունութիւնը», ասում եր միտքը «արդ ու զարդելու» ամեն մի վորձ, սիրում եր հաճախ առաջ բերել Բազարովի խոսքերը՝ «Արկադի Նիկոլայիչ, բարեկամ. մի խոսիր այդպես գեղեցիկ»: Գտնում եր, վոր խճճված վոճը խճճված միտք ե արտահայտում: Իսկ մտքի շփոթութիւնն որդանապես տանել չեր կարող:

Այդ եր պատճառը, վոր ուսական գեղարվեստական գրականութիւնից մշուաններից ավելի շատ սիրում եր Տոլստոյին, Պուշկինին, Նեկրասովին, Չեխովին և իր մշտական գրադարանում պահում եր «կլասիկներին»: Հրապարակախոսներից մեծ հարգանքով ու սիրով եր վերաբերում Չեքոնիչի սկոնն, վորին շատ լավ գիտեր և վորից հաճուքով քաղվածքներ եր անում:

«Իլյիչի գրական ժառանգութիւնը և յերկերի ժողովածուն» Լ. Բ. Կամենսկի:

* * *

Այն ժամանակ* վլադիմիր Իլյիչը գեղարվեստական գրականութեան և նրա գեղեցկութիւնների մեծ յերկրպագուն չեր և համբերութեամբ լսում եր իմ կատակները իր «անզարգացած» ճաշակի մասին: Մտա-

* 1897 թ. Շուշենսկոյի գյուղում, ուր աքսորված եր Վ. Իլյիչը:

բերում եմ, վոր հատկապես նա սեր չեր տածում դեպի Նադսոնը և ընդհակառակը՝ շատ բարձր եր գնահատում Տուրգենևին և Զոլային:

«Վլադիմիր Իլյիչի մասին» Գ. Մ. Կրժիժանովսկու:

Վ. ԻԼՅԻՉԻ՝ Մ. Ա. ՅԵՎ Մ. Ի. ՈՒԼՅԱՆՈՎՆԵՐԻՆ ԳՐԱԾ ՆԱՄԱԿԻՑ

... Յես նույնիսկ մտածում եյի այսպիսի մի բան անել՝ դուրս գրել ինձ համար „Нива“-ն*: Յերեխաների (Պրոմտինսկու) համար շատ զվարճալի կլիներ այդ (ամեն շաբաթ՝ նկարներ), իսկ ինձ՝ „Нива“-ի խոստացած՝ Տուրգենևի յերկերի լիակատար ժողովածուն, վորպես պրեմիա, 12 հատորում: Յե՛վ սույն բոլորը յոթ րուբլով՝ փոխադրութեամբ! Շատ զայթակեցուցիչ ե: Յեթե միայն Տուրգենևը մարդավարի լինի հրատարակված, (այսինքն՝ առանց աղավաղումների, բացերի, կոպիտ վրիպակների), այն ժամանակ լիովին արժե դուրս գրել: Արդյոք մերոնցից վորեւ մեկը չի՞ տեսել „Нива“-ի անցյալ տարիների պրիմիաները: Կարծեմ նա Դոստոևսկու յերկերն եր տվել Տանկլի՞ յեր արդյոք:

23/II—1898 թ. Շուշենսկոյի գյուղ:

* * *

Մենք նրա մերձավորներից լսել եյինք, վոր նա (Լենինը) սիրում եր Տուրգենևին: Նա ինքը ասում եր տողերիս հեղինակին 1919 թ. սկզբում, վոր

* „Нива“-ն պատկերազարդ շաբաթաթերթ եր (հիմն. 1869 թ.), վոր իր հավելվածներում եման գներով տալիս եր կլասիկների և հանրածանոթ հեղինակների յերկերի ժողովածուներ:

Թերթում և Շչեդրինը և այդ միջոցին հանգստանում ե...

«Լենինը և գրականությունը»:
Վ. Պոլյանսկու (Պ. Ի. Լենինի),

* *

Վոչ վոք, իմիջի այլոց, իրեն չի ներկայացնում Իլյիչին, վորպես բանաստեղծություն մեծ սիրահարի և այն ել կլասսիկ, հնություն հնչող պոեզիայի: Հազվագյուտ հանգստյան բույներին նա չեր հրաժարվում բանալ Շեքսպիրի, Շիլլերի, Բայրոնի, Պուշկինի մի վորեն հատորիկը և նույնիսկ այնպիսի պոետներին, ինչպես Բորատինսկի կամ Տյուտչև: Նույնիսկ յեթե չեմ սխալվում, Տյուտչևը նրա հատուկ ուշադրություն առարկան է:

«Շրջադարձին» Պ. Ն. Լեյկելնսկու, Գրված է 1921 թ.:

* *

«На литературном посту» («Գրական դիրքում») ամսագրի 1 և 2 №-ում հրապարակված են Վ. Բոնչ-Բրույնիչի հիշողությունները «Что читал В. И. Ленин в 1919 году» («Ի՞նչ եր կարդում էր Վ. Ի. Լենինը 1919 թ.»): Վերլուծելով «Книжная летопись» («Գրական տարեգիր») ամսագրի լուսանցներում Վ. Ի. նկատողությունները, ընկ, Բոնչ-Բրույնիչը մատնանշում է, վոր «գրքերի կիսից ավելին պատկանում է այն ժամանակվա գործնական քաղաքականության խնդիրներին, այն քաղաքականության, վոր առնչություն ունի մեր թըշնամիների գործունեության հետ» և վոր «գրականության մեջ արտացոլված հրատապ հարցերը առաջին տեղն են գրավում»: 1917 թ. «Տարեգրքում» յեղած ցանկի 142 գրքերի թվում, վորոնք հետաքրքրել են Վ. Իլյիչին, մենք գտնում ենք միայն մեկ գեղար-

վեստական դրվածք: 1918 և 1919 «Տարեգրքում» 80 անվան մեջ ընդգծված են 7 գիրք՝ բեկարիստիկայից և 1-ը արվեստի հարցերին վերաբերող: Անհրաժեշտ է դրա հետ միաժամանակ նշել, վոր մի շարք գրքեր ուղարկվում էյին Վ. Ի.-ն անմիջական կերպով հեղինակներին և հրատարակություններին կողմից և բնականաբար դրանք «Տարեգրքի» մեջ չեյին նշանակվում: Վ. Ի. կողմից «Տարեգրքում» թված գրքերի բոլոր №-ը անհապաղ ձեռք էյին բերվում և հանձնվում էյին Վ. Իլյիչին: Մ. Գլյասերի հիշողություններում* առաջ է բերված Վ. Ի. տված գրքերի մի բնորոշ «պատվեր»: Այդ պատվերի տալը անունների մեջ մտնում են, — «Новая наука и марксизм» Ռոժիցինի, «Марксизм, как предмет преподавания» Սեմկովսկու, «Наши финансы за время гражданской войны и нэпа» Այսկու, հոդվածների ժողովածուն՝ «Основные проблемы теории денег», «Перелом в развитии мирового промышленного кризиса» Ֆալկների, «Мы сами!» Ցիպերովիչի, «Против идеализма» Ակսելլովի, «Миф о Христе» Դրեվզի, «Конец русского царизма» Կուրլովի, «На темы дня» Կանատչիկովի և «Пролетарское мифотворчество» («Об академических уклонах современной пролетарской поэзии») Մոճալսկու**:

* *

Հենց այստեղ ել ծագեց այն հարցը, վոր Վլադիմիր Իլյիչը ցանկացել եր իր ձեռքի տակ ունենալ կլասսիկ-

* «Լենինի մասին» հոշերի ժողովածու, Լ. Կամենսկի խմբագրությամբ Ռուսպետհրատ 1924 թ.

** Վ. Ի. «Ընթերցման շրջանի» մասին մի շարք նյութերը տես նաև գրադարանագետուհի Շ. Մանուշարյանի հիշողությունների մեջ «Что и как читал Ленин»: (Записки Института Ленина» III պրակ. 1928 թ.):

ների յերկերի ժողովածուն և Դալի բացատրական բա-
ռարանը: Կլասսիկներից ուղարկված էյին՝ Դաստաևսկի,
Գոգոլ, Գանչարով, Լեբմոնտով, Նեկրասով, Տալստոյ
Լ. Ն., Գրիբայեդով, Տուրգենև, Պուշկին, Բացի այդ, Վ. Ի.
ուզեց ունենալ Մերեժկովսկու, Կարաևնևոյի, Ռադիշ-
չևի, Պրուտկովի, Մայկովի, Նադսոնի, Լեսկովի, Գ. Ուս-
պենսկու, Ս. Տ. Աքսակովի, Պիսարևի, Սալտիկով-Շչեդ-
րենի, Լևիտովի, Կոյլցովի, Տյուտչևի, Գրիգորովիչի,
Դաբրալյուբովի, Պամյալովսկու, Ֆետի, Ապուխտինի,
Ա. Կ. Տալստոյի, Չեխովի, Զլատովրատսկու յերկերի
ժողովածուն: *

Վլադիմիր Իլյիչի գրասենյակում գրված եր մի
պահարան, վորտեղ և կաղմած, դասավորված էյին այդ
գրքերը: Բացի այդ, հետագայում այստեղ ավելացվել
էին Ն. Գ. Չերնիշևսկու, Բելինսկու, Պլեխանովի, Զա-
սուլիչի յերկերի ժողովածուները: Դալի բառարանը
Վլ. Իլյիչը գետեղել եր պատվող պահարանի մեջ և շատ
հաճախ աչքի յեր անցնում է այն:

«Ինչ եր կարդում Վ. Ի. 1919 թվին» Վլ. Բոնչ Բրուկսիչի:

* * *

1913 թ. հուլիսին Վ. Ի. մտել եր Բերնի եմիգրանտ-
ների գրադարանը և հարցնում եր, թե արդյոք կան

* Հուլիսի հեղինակն այս ցուցակի մեջ այնքան ել ստույգ չէ:
Մեր հատուկ դիմումին ի պատասխան Գ. Մ. Կրիժմանովսկին ընդ-
գծեց. «Վերոջակի հիշում եմ, վոր արքայություն Վ. Ի. չեր սիրում մա-
նավանդ նադսոնին»: Ինչ վերաբերում ե ֆետին, ապա ինչպես
նկատում ե Ն. Կ. Կրուպսկայան—«Մեկն իր հիշողությունների մեջ
գրել ե, թե Վ. Ի. սիրում եր ֆետին: Դա ճիշտ չէ»: («Из воспомина-
ний»): Իսկ ընդհանրապես այս անվանացուցակը գուցադիպ-
վում ե այն «կլասսիկների աստորտիմենտի» հետ, վորով այն ժա-
մանակվա ԼժԿ գրքային բազան մատակարարում եր գրադարան-
ները: Ս. Գ.

այնտեղ Նեկրասովի յերկերը: Գրադարանապետը մա-
տուցելով գրքերը, ժպտալով ասաց:

— Իհարկե, չէ՞ վոր գրադարանը նարոգնիկական ե:

Այն ժամանակ Լենինը բարկացավ և տաքացած
պատասխանեց.

— Գիտցե՞ք, վոր վոչ մի սոցիալ-դեմոկրատական և
վոչ ել ընդհանրապես սոցիալիստական գրադարան
առանց Նեկրասովի յերկասիրությունների յերևակայել
չի կարելի...

«Յերբորդ սերնդի դատը». Ռ. Կ.

* * *

Սիրելով Նեկրասովին, Վ. Ի. Լենինը չափազանց
մեծ հետաքրքրությամբ վերաբերվեց Ն. Ա. Նեկրասովի
յերկերի նոր ժողովածույի հրատարակմանը: (Պետա-
կան հրատարակություն, 1920): «Պրավդա»-յի խմբա-
գրությանը գրած իր նամակի մեջ 1928 թ. փետրվարի
27-ին Մ. Գորկին մատնանշում ե՝

«Հիշում եմ, վոր Վ. Ի. Լենինը աչքի անցնելով
Նեկրասովի նոր հրատարակությունը, Կ. Ի. Զուկով-
սկու խմբագրությամբ, գտավ վոր սա լավ, մտածված
աշխատանք ե»: Իսկ աշխատանքը գնահատելու Վլա-
դիմիր Իլյիչի կարողությունն անժխտելի յե»:

Նեկրասովի նոր հրատարակության նույն տեսակ
գնահատականը հայտնել եր խմբագրին Վ. Վ. Վարով-
սկին, վորի հետ զրուցե իս Վ. Իլյիչը հատուկ գոհու-
նակությամբ եր ընդգծում ժողովածվի մեջ Նեկրասովի
անտիպ և ցարական ցենզուրայից արգելված վրտա-
նավորները գետեղելը:

* * *

Թնդաց Հոկտեմբերը... Մենք հենց նոր տեղավոր-
վել էյինք Սմոլնիյում: Վ. Ի. կողմից ինձ հանձնա-

լարված եր ժողովուրդին վարչության կազմակերպումը: Մարդ քիչ կար, գործերին ծանոթ՝ ավելի քիչ: Սկսեցի թախանձագին կանչել Դեմյան Բեդնուն՝ մասնակցելու վարչական աշխատանքներին: Դ. Բեդնին և զալիս եր և չեր գալիս: Նա զգում եր վոր այժմ բացվում ե նրա գործունեությունը, վորպես գրականագետի, վորպես Հոկտեմբերյան հեղափոխության պոետի: Նա չեր ուղում վարչական աշխատանք ստանձնել: Վ. Ի. սկզբում բարկանում եր նրա վրա, սպառնում եր, դայրանում: Դեմյան Բեդնին սկսեց գրել, և «Պրավդա»-յում առկայծեցին նրա մարտական վոտանալորները: Վ. Ի. առաջ ել, մինչ հեղափոխությունը, շատ լավ և մեծ ուղադրություններ եր վերաբերվում Դ. Բեդնու ստեղծագործությունը և դեռ ևս արտասահմանից մի անգամ չե, վոր խրախուսել և գովասանական նամակներ եր գրել նրա հասցեյին: Յեվ ահա, յերբ լույս տեսան Դ. Բեդնու այդ նոր հեղափոխական գրվածքները, Վ. Ի. իսկույն ըմբռնեց նրա նշանակությունը առաջիկա պայքարում, և յերբ նորից խոսք բացվեց նրան վարչական աշխատանքի կանչելու մասին, ինձ ասեց՝

— Թողեք նրան... Նա չի ուղում... Իսկ նա լավ ե գրում... Դա մեզ համար կարեւոր ե... Թողեք գրի, այդ կլինի նրա հեղափոխական աշխատանքը...

Ահա այն զգայուն մոտեցումը, ահա այն առաջին դատողությունը գրականագետի աշխատանքը հեղափոխական պայքարին սպասարկելու անհրաժեշտության մասին, վոր յես լսեցի Վ. Իլյիչից Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից մի քանի օր հետո:

«Վ. Ի. Լենինը և գրականագետների աշխարհը»
Վլ. Բոնչ-Բրույեվիչի:

* * *

Իլյիչը սիրում և գնահատում եր ծիծաղը վոչ միայն ընտանեկան կենցաղում: Ծիծաղը, ծաղրը վորպես կովի մի դենք՝ հակառակորդի դեմ, վորպես մի միջոց՝ նրան թուլացնելու, խեղճացնելու, հարգանքի անարժան դարձնելու — Իլյիչը շատ բարձր եր գնահատում:

Դեմյան Բեդնու նկատմամբ՝ վորպես սատիրայի լավագույն վարպետի, Իլյիչը՝ կուսակցական մամուլի մեջ պոյետի առաջին գրական յեւույթներից սկսած, ջերմագին վերաբերմունք եր ցուցադրում: «Սա մեր հեղափոխության բաբանն ե» (тапан), գրում եր արտասահմանից Լենինը:

Մի օր, 1918 թվին, մենք Յա. Մ. Սվերդլովի ու Դեմյանի հետ միասին մտանք Վլադիմիր Իլյիչի մոտ: Դեմյանը իր հետ վերցրել եր այն ժամանակ նոր գրած իր «Земля обетованная» պոեմը, վորում ոգտվելով վարավոնական տառապանքի յերկրից հրեաների դուրս գալու մասին յեղած բիրլիական ավանդությունից, նկարագրում եր պրոլետարական Հոկտեմբերյան յեւքի առաջին քայլերը կապիտալիստական ստրկության յերկրից: Իլյիչը կերոսինկայի շուրջը անհանգիստ պտույտ եր գալիս... և հետը ուղադրությամբ լսում եր հեղինակի վոտանալորի ընթերցանությունը: Մի քանի տեղ Իլյիչը ուրախ և վարակիչ կերպով ծիծաղում եր, մեզ ևս զրավելով:

Յեվ հանկարծ դեմքի միամիտ-մանկական արտահայտությամբ աչքերը կկոցեց, նայելով Դեմյան Բեդնուն:

— Ներեցեք, բանից դուրս ե գալիս, վոր Մովսեսը յես եմ:

Յեվ նորից բռնվեց իր անձայն ծիծաղով: Այնքան ծիծաղելի թվաց նրան ժամանակակից պրոլետարա-

կան առաջնորդի ղուգահեռը բերլիական մարզարեյի հետ, վորը ժողովրդին անապատի միջով տանում է դեպի ավետյաց յերկիր:

«Իսկը և սատիրան» Լ. Սոսնովսկու:

* * *

Մի գրական դիսպուտում ընկ. Մեղչերյակովը հաղորդեց հետևյալ փաստը: Մայակովսկին ուղարկել էր իր գրքույկը Լենինին՝ մի մակագրությամբ, վորտեղ գործածված էր կոմսունիզմ-ֆուտուրիզմ բառերի միացյալ ձևը՝ կոմֆուտ եր, թե ինչ վոր նման մի բան: Թերթելով գրքույկը Վ. Ի. հիպոթեզ՝ «Դե, յեթե սա կոմսունիզմ է, ապա գուցե միայն խուլիգանական կոմսունիզմ»:

Ճոռամարանությունը, ձևականությունը, արհեստականությունը չէր կարող տանել Վլադիմիր Իլյիչը, վորը պարզությամբ մարմնացումն էր: Նրան ավելի մոտ էր՝ ժամանակով հեռու, բայց աշխարհագրագումով մոտ արևային-կենսութախ Պուշկինը: Աղբյուրի պես բղխող կենսութախության համար Լենինը սիրում էր ժողովրդական մեծ յերգիչ Բերանժեյին: Միևնույն հատկության համար սիրում էր նա մեր Դեմյան Բեդնուն: Իզուր չե, վոր «Պրոֆետոր»-ի լուսանկարը տպավորել է Իլյիչի գրասեղանի վրա նրա սիրած գրքերի միջև, վոր նա կարդում էր մահվանից առաջ, Դեմյան Բեդնուն բանաստեղծությունների հատորը, վոր պարզորոշ յերևում է լուսանկարի մեջ:

«Ինչի համար եր սիրում Պուշկինին Վ. Ի. Լենինը» Լ. Սոսնովսկու:

* * *

Մի անգամ, Վ. Իլյիչը՝ մտնելով սենյակս, սեղանիս վրա տեսավ Բայմոնտի թե Բլոկի նորագույն բանաստեղծությունները:

* Հիշողությունները վերաբերում են 1906 թվին:

— Ինչպե՞ս, դուք ե՞լ եք տարվում այս ցնդաբանությամբ: Սա հո դեկադենտականություն է: Ի՞նչ եք գտել դուք դրանում:

Յես շփոթվեցի, սկսեցի առարկել, ցույց տվի նրան իմ կարծիքով ինչ վոր ուշագրավ տողեր: Իլյիչը նայեց գրքի մեջ:

— Հը՛մ, վատ չե հնչում, սահուն է գրված, բայց և այնպես սրա մեջ քիչ իմաստ կա:

Իմանալով, վոր յես Պապովայի գրադարանից գրքեր եմ վերցնում, Վ. Ի. խնդրեց ինձ իր համար ևս բելլետրիստիկայից մի բան բերեմ:

— Միայն վոչ այն նորերից. մի վորեկ հին բան: Այ, յեթե գտնեք Ջորջ Ելիոտի վորեկ մի վեպը*... «Առաջին հանդիպումները Լենինի հետ». Յա. Բեդդին:

* * *

Ինձ մոտ մեծ գրադարան կար և այն ժամանակվա ամբողջ Լուսնողկոմատը (1918) ինձանից գրքեր եր վերցնում: Նադեժդա Կոնստանտինովնան ևս մի անգամ դիմեց ինձ, խնդրելով տալ նրան՝ կարդալու մի բան, Վլադիմիր Իլյիչի համար. «Վլադիմիր Իլյիչը գործի ընդմիջումներին սիրում է վոտանավորներ կարդալ, մանավանդ նա սիրում է Պուշկինը և Բերանժեյի յերգերը»: Յես ունեյի Պուշկինի լիրիկայի հատորիկը և Բերանժեյի յերգերը: Այս յերկու գրքերին յես ավելացրի Ալեքսանդր Բլոկի բանաստեղծությունների մի հատորիկը:

Յերեք շաբաթից հետո Նադեժդա Կոնստանտինովնան բերավ ինձ գրքերը, իմ հարցին, թե ինչպես հա-

* Անգլիական կին գրող Եվան-Կրոսսի կեղծ անունն է: Նա գրել է վեպեր անցյալ դարի 60-ական և 70-ական թվերին: Կարճ վերջավոր բան կարելի չե բնութագրել վորպես «անգլիական ճուր-գենի»:

վանեց Վլադիմիր Իլյիչը Բլոկի ստեղծագործությունը, Նադեժդա Կոնստանտինովնան ասաց՝ «Ձե, Վլադիմիր Իլյիչը նոր պոյետներին չի սիրում»:

«Յերեք հանգիպում Վ. Ի. հետ», Վ. Բոգուշևսկու:

* * *

Հեղափոխություն ժամանակ գոյացած նոր գեղարվեստական և գրական ֆորմացիաները, մեծ մասամբ վերպում եյին Վլադիմիր Իլյիչի ուղադրությունից: Նա ժամանակ չունեիր՝ գրանով գրադվելու: Բայց և այնպես, կասեմ, վոր Մայակովսկու «Сто пятьдесят миллионов»-ը Վլադիմիր Իլյիչին վորոշակի կերպով դուր չեկավ: Նա գտավ, վոր այդ գիրքը շինծու չե և արհեստական* (штучарская): Ձի կարելի չցավել, վոր նա արդեն չեր կարող արտահայտվել մեր այլ, ավելի ուշ և ավելի հասուն շրջադարձի մասին, վոր տեղի ունեցավ հեղափոխության վերաբերմամբ՝ գրականության մեջ:

...Մի քանի անգամ յես առիթ ունեյի պատահելու նրան արդեն հեղափոխությունից հետո ղանադան գեղարվեստական ժյուրիների առթիվ: Այսպես, որինակ, հիշում եմ, ինչպես նա ինձ կանչեց և մենք նրա ու ընկ. Կամենևի հետ միասին գնացինք դիտելու հուշարձանների պրոյեկտների ցուցահանդեսը, վոր կազմակերպված եր Ալեքսանդր III-ի՝ փրկչի տաճարի մոտ գտնված փառահեղ պատվանդանից վայր գլորված արձանը փոխարինելու նպատակով: Վլադիմիր Իլյիչը խիստ քննադատորեն եր դիտում այդ բոլոր հուշարձանները: Նրանցից վոչ մեկը նրան դուր չեկավ: Մի առանձին ղարմանքով նա կանգնել եր ֆուտուրիստա-

* Դրա փոխարեն, նույն Մայակովսկու գրած վոտանավորը՝ թաշտուկի մասին, շատ ծիծաղեցրեց Վլադիմիր Իլյիչին և նա մի քանի տող նույնիսկ կրկնում եր

Ա. Լուսաշարսկի:

կան ձեի մի հուշարձանի առաջ, իսկ յերբ հարցրին իր կարծիքը, նա ասաց. «Յես սրանից վոչինչ չեմ հասկանում, հարցրեք Լուսաշարսկուն»: Իմ հայտարարությունը, թե յես վոչ մի արժանի հուշարձան չեմ տեսնում, նա շատ ուրախացավ և ինձ ասաց. «Իսկ յես կարծում եյի, թե դուք մի վորևիցե ֆուտուրիստական խրտվիլակ պետք ե կանգնեցնեյիք»:

Մի ուրիշ անգամ հարցը Կարլ Մարքսի հուշարձանին եր վերաբերում: Հայտնի քանդակագործ Մ-ն հատուկ համառություն եր հայտնաբերել Նա ցուցադրել եր հուշարձանի մեծ պրոյեկտ՝ «Կարլ Մարքսը չորս փղերի վրա կանգնած»: Այդպիսի մի անսպասելի ձեռք բոլորիս տարրինակ յերեաց, նմանապես և Վլադիմիր Իլյիչին: Քանդակագործը սկսեց փոփոխել իր հուշարձանը և յերեք անգամ այն փոփոխեց, վոչ մի կերպ չհրաժարվելով կոնկուրսի հաղթանակից: Յերբ ժյուրին իմ նախագահության վերջնականապես մերժեց նրա նախագիծը և կանգ առավ Ալյոշինի դեկավարություն մի խումբ արվեստագետների կողմից նախագծի վրա, այդ միջոցին քանդակագործ Մ. ներս խուժեց Վլադիմիր Իլյիչի առանձնասենյակը և դանդառվեց նրան: Վլադիմիր Իլյիչն իր սրտին մոտ ընդունեց նրա բողոքը և ինձ հատկապես ղանգահարեց, վոր նոր ժյուրի հրավիրվի: Ասաց, վոր ինքը կգա նայելու Ալյոշինյան նախագիծը և քանդակագործ Մ-ի նախագիծը: Ալյոշինյան պրոյեկտից շատ զոհ մնաց, քանդակագործ Մ-ի պրոյեկտը մերժեց:

Այդ նույն թվին մայիսմեկյան տոնին նույն տեղում, վորտեղ նախագծված եր կանգնեցնել Կարլ Մարքսի հուշարձանը, Ալյոշինյան խումբը փոքր մասշտաբով կառուցել եր հուշարձանի մոդելը: Վլադիմիր Իլյիչը հատկապես գնաց այնտեղ: Մի քանի անգամ

պատվեց հուշարձանի շուրջը, հարցրեց թե ինչ մեծութ-
 թյուն է ունենալու այն և ի վերջո հավանություն
 տվեց, ասելով սակայն. «Անատոլիյ Վասիլյևիչ, հա-
 կապես ասացե՛ք արվեստագետին, վոր մազերը նման
 դուրս բերի, վորպեսզի այն տպավորությունը լինի
 Կարլ Մարքսից, վոր ստացվում է նրա լավ նկարնե-
 րից, թե չե, կարծես նմանությունը քիչ է»: Հիշում
 եմ յես նաև, ինչպես արվեստագետ Այլտմանը նվիրել
 եր Վլադիմիր Իլյիչին Նալտուրինի բարելոյեֆը: Վլա-
 դիմիր Իլյիչը շատ հավանեց բարելոյեֆը, սակայն նա
 ինձ հարցրեց, թե ֆուտուրիստական չե՞ արդյոք այդ
 դործը: Ֆուտուրիզմին նա ընդհանրապես բացասաբար
 եր վերաբերվում: Յես ներկա չեմ յեղել նրա խոսակ-
 ցությանը Վիսուսեմասում, վորի հանրակացարանն եր
 այցելել նա մի անգամ. այնտեղ եր ապրում, յեթե չեմ
 սխալվում, նրա յերիտասարդ ազգակցուհիներից մեկը:
 Ինձ հետո պատմեցին այդ յերկար զրույցի մասին՝
 նրա և վիսուսեմասականների միջև. իսկ վերջիններս
 իհարկե՝ բոլորն ել ձախերից եյին: Վլադիմիր Իլյիչը
 կատակներով «պրծնում» եր նրանցից, մի փոքր ել
 ծիծաղում եր նրանց վրա, բայց միևնույն ժամանակ
 հայտնել եր, վոր այդ բաների մասին լուրջ խոսել
 հանձն չի առնում, վորովհետև իրեն բավականաչափ
 հոմպեկտենա չի զգում: Իսկ յերիտասարդությանը շատ
 հրաշալի գտավ և ուրախանում եր նրանց կոմմունիս-
 տական տրամադրությունից:

Ա. Վ. Լուսնաչարսկու հիշողություններից:

* * *

... Մեկն ըստ յերևույթին նրան ասել եր, վոր յես
 ֆուտուրիստ եմ: Նա հարցրեց, թե արդյոք իր կիսան-
 դրին «ֆուտուրիստական» և լինելու Յես նրան բա-

ցատրեցի, վոր կուզենայի ստեղծել նրա նկարը և վոր
 այդ նպատակը վորոշում է աշխատանքի վոճը: Այդ
 ժամանակ նա խնդրեց ինձ ցույց տալ իրեն վորեւ
 ֆուտուրիստական բան, և յերբ յես կատարեցի նրա
 ցանկությունը, ասաց՝ «սրանից յես բան չեմ հասկա-
 նում, այստեղ մի մասնագետ է հարկավոր»:

Մի անգամ յես նրան ցույց տվի Լուսնաչարսկու իմ
 կաղապարած բյուստի լուսանկարը: Նա աչքերի մեջ
 ինչ վոր տարրերնակ բան դտավ: Գուցե այդ նրանից
 է, նկատեցի յես, վոր նա սովոր եր Լուսնաչարսկուն
 ակնոցը քթին դրած տեսնել:

Մի օր նա ինձ հարցրեց, թե արդյոք իմ աշխա-
 տանքը նորմալ է ընթանում եմ որակաւ գործադրած
 ժամանակի տեսակետից և նորմայից ավելի կամ պա-
 կաս չեմ գործ դնում այն...

«Ինչպես եյի քանդակում Լենինին».

Ն. Այլտմանի (1920 թ. մայիս):

* * *

— ...«Ինձ թվում է, — ասում եր Վ. Ի. — թե մենք
 ել ունենք մեր բժիշկ կարգադրանքներ: Մենք չափից
 դուրս մեծ «կործանիչներ ենք նկարչության մեջ»:
 Գեղեցիկը պետք է պահպանել, վերցնել նրան իբրեւ
 նմուշ, յիշնել նրանից, յեթե նույնիսկ նա «հին» է:
 Ինչո՞ւ պետք է մենք յերեսներս շրջենք ճշմարիտ — գե-
 ղեցիկից, հրաժարվենք նրանից, վորպես հետագա դար-
 գացման յեղակետից, միայն այն հիման վրա, վոր նա
 «հին» է: Ինչո՞ւ պետք է խոնարհվել նորի առջև, վոր-
 պես մի աստծու, վորին պետք է հպատակվել միայն
 նրա համար, վոր «դա նոր է...» Անմտություն է, բա-
 ցարձակ անմտություն: Այստեղ կա շատ գեղարվեստա-
 կան յերեսալաշտություն և անշուշտ անգիտակցական
 յերկրպագություն՝ Արևմուտքում իշխող գեղարվեստա-

կան մողայի հանգեպ: Մենք լավ հեղափոխականներ ենք, բայց մենք մեզ, չգիտես ինչու, պարտավոր ենք զգուշացնել, վոր մենք ել ենք կանգնած «ժամանակակից կուլտուրայի բարձրություն վրա»: Յես համարձակություն ունեմ ինձ «բարբարոս» հայտարարելու: Իմ ուժից վեր ե եքսպրեսսիոնիզմի, ֆուտուրիզմի, կուբիզմի և այլ «իդմերի» արտադրությունները համարել գեղարվեստական հանձարի բարձրագույն արտահայտությունը: Յես նրանց չեմ հասկանում: Յես նրանցից վոչ մի ուրախություն չեմ զգում»:

Յես չկարողացա ինձ զսպել և խոստովանվեցի, վոր ինձ ել ե պակասում մի վերընդունող որդան, վոր պեսզի կարելի լինի հասկանալ թե ինչո՞ւ վոգետություն գեղարվեստական արտահայտություն պետք ե ծառայեն քթի փոխարեն յեռանկյունիները և ինչո՞ւ հեղափոխական ձգտումը դեպի ակտիվություն պետք ե մարդու մարմինը, — վորտեղ որդանները մի բարդ ամբողջություն կապված են իրար, — դարձնի մի ինչ վոր կակուղ, անձե պարկ, զրված յերկու վոտնացուպերի վրա՝ յերկու հնգատամյա յեղաններով: Լենինը սրտանց բարձր ծիծաղեց: — «Այո, թանգագին Կլարա, վոչինչ չես անի, մենք յերկուսս ել ծեր ենք: Մեզ համար բավական ե, վոր մենք գոնե հեղափոխության մեջ մնում ենք յերիտասարդ և առաջին շարքերում: Ենք գտնվում: Նոր արվեստին մենք չենք հասնի, մենք նրա յետևից քարշ պետք ե դանք»:

«Հիշողություններ Լենինի մասին», Կ. Յեակին:

* * *

... Բազմակողմանիության մտքով՝ Լենինը չափազանց լիքը մարդ եր: Իր հետ արտասահման վերցնելով տնտեսագիտական գրքեր, այնուհանդերձ նա իր հետ

առավ Նեկրասովը ու Գյոթենը Լենինը սիրում եր պոյեզիան, նա շատ եր սիրում յերաժշտությունը: Յերաժշտության համար, մի ժամվա ընթացքում լավ յերաժշտի լսելիւ համար նա յերբեմն նույնիսկ աշխատանքը թողնում եր, վորով նրա մոտիկները ոգտվում եյին, վորպեսզի նրան ստիպեն գոնե մի քիչ հանգստանալ...

«Լենինի մասին հիշողություններից» Ն. Մեչչերյակովի:

* * *

Իր կյանքի վերջին շրջանի ընթացքում Վլադիմիր Իլյիչին հաղիվ եր պատահում ոգտվել արվեստի վաճառքներից: Նա մի քանի անգամ յեղեկ եր թատրոնում, կարծեմ բացառապես Գեղարվեստականում, վորը շատ բարձր եր դասում: Այդ թատրոնի ներկայացումները նրա վրա մշտապես շատ լավ տպավորություն եյին գործում:

Վլադիմիր Իլյիչը շատ եր սիրում յերաժշտությունը, բայց նրանից տրամադրությունը փչանում եր: Մի ժամանակ իմ բնակարանում լավ համերգներ եյին կազմակերպվում: Յերբեմն յերգում եր Շալյապինը, նվագում եյին Մեյչիկը, Ռոմանովսկին, Ստրադիվարիուսի կվարտետը, Կուսկիցկին (կոնտրաբաս) և այլն: Յես շատ անգամ կանչում եյի Վլադիմիր Իլյիչին, բայց նա միշտ զբաղված եր լինում: Մի անգամ պարզապես ինձ ասաց. «Անշուշտ, շատ դուրեկան ե լսել յերաժշտությունը, սակայն յերևակայեցիք, նա փչացնում ե տրամադրություն: Յես այն մի տեսակ դժվարություն եմ տանում»: Մտաբերում եմ, ընկ. Յյուրուպան, վորին մի յերկու անգամ հաջողվել եր Վլադիմիր Իլյիչին իր մոտ տանել՝ ընտանեկան կոնցերտի՝ նույն դաշնակահար Ռոմանովսկու մասնակցությամբ, նույնպես ինձ ասում

եր, վոր Վլադիմիր Իլյիչը շատ մեծ բավականություններ ստանում յերաժշտությունից, սակայն ըստ յերևութիւն հուզված եր:

«Լենինը և տրվեստը» Ա. Լուսաշարսկու:

* *

...Մի անգամ յերեկոյան, Մոսկվայում, Յե. Գ. Պեշկովայի բնակարանում, Լենինը՝ լսելով Բեթհովենի Սոնատը Իսայ Դոբրովենի նվագածությամբ, ասաց:

«Յես „Appassionata“-յից լավ վոչինչ չգիտեմ. պատճառս եմ ամեն որ լսել այն: Զարմանահրաշ, վոչ մարդկային յերաժշտություն ե: Յես միշտ հպարտությամբ, գուցե նայիլ, մանկական, — մտածում եմ. անհ թե ինչ հրաշքներ կարող են գործել մարդիկ»: Յեւ աչքերը կկոցելով, քմծիծաղով ավելացրեց՝ տրտմած.

«Բայց — յերաժշտությունը հաճախ լսել չեմ կարող. ջղերիս վրա ազդում ե, ցանկանում ես ախորժելի հիմարություններ ասել և շոյել մարդկանց գլուխը, փորոնք ապրելով ապականված դժոխքում, կարող են այդպիսի գեղեցկություն ստեղծել: Իսկ այսօր վոչ վոքի գլուխը չի կարելի շոյել, ձեռքդ կ'իսածեն — և պետք ե գլխներին խփել, խփել անխնա, թեպետ մենք, սկզբունքով դեմ ենք մարդկանց վրա գործ դրված ամեն մի բռնություն: Հը՛մ, հը՛մ, սարսափելի ծանր պարտավորություն ե»:

«Վլադիմիր Լենին» Մ. Դորկու:

* *

Զպետք և կարծել, վոր Իլյիչը, վորի մեջ այն ժամանակ արդեն (1904թ.) զգացւում եր առաջնորդը, հեռու յեր քնքշություններից: Հիշում եմ, մի անգամ ժընեում մենք նրա և Նադեժդա Կոնստանտինովնայի հետ թատրոնում ելինք: Նշանավոր Սարրա Բեոնարը

խաղում եր «Բամելիազարդ տիկին»-ը: Իլյիչը նստած եր ռիթմիկ մութ անկյունում: Յերբ յես նայեցի նրան — նա ամաչելով սրբում եր արտասուքը: Նա, պողպատյա մարդը, արտասովելու չափ հուզվում եր սովորական պիյեսայի լավ խաղից...

«Իմ հանդիպումները Լենինի հետ» Մ. Լյադովի:

* *

...Վլադիմիր Իլյիչը սիրում եր նույնպես յերաժշտություն լսել Սակայն Սիրերի խուլ տայգայում (աքսորում, Շուշենսկոյե գյուղ, 1897թ.) յերաժշտության վերաբերմամբ գործը լավ չեւ: Ամբողջ յերաժշտությունը կայանում եր մի քանի դարմոններում, վոր յերեկոները և տոներին անտանելի ճնդճնդում ելին գյուղի քեֆ անող յերիտասարդություն հեռքին: Ի միջի այլոց, կար մի գիթաու, վոր Վլադիմիր Իլյիչը հաճախ նվագում եր:

...Իլյիչը վորպես վոլգացի, շատ սիրում եր քմահաճ և փոթորկալից գետը, վոր հոսում եր Շուշենսկոյեից վոչ հեռու և հաճախ խմբով գնում եր գետափը՝ հանգստանալու:

Այստեղ հաճախ կարելի յեր լսել վոլգյան յերգերի մեկամաղձոտ սրտաբուխ մեղոգիաները և Վ. Ի. գրեթե միշտ մասնակցում եր յերգեցողությանը:

«В. И. Ленин в ссылке» Ա. Կերժենցի:

* Մ. Ի. Ուլյանովային 1897 թ. մայիսի 18-ին գրած նամակում Վ. Ի. գրում եր Շուշենսկոյե գյուղի մասին՝ «Շուշենսկոյե վատ գյուղ չեւ Հորիզոնում՝ Սայանյան սարերն են կամ նրա ճյուղավորումները. մի քանիսը բուրբուլին ձերմակ են և նրանց վրայի ձյունը հագիլ թե յերբեկից հավիլիս լինի: Ուրեմն գեղարվեստատական մասից ես վորեքից բան կա և յես իդուր չեյի դեռ Կրասնոյարսկում վոտանավոր հորինել «Շուշենսկոյե, Սայանի ստորոտում...» բայց առաջին տողից դենը ցավոք սրտի վոչինչ չհորինեցի» («Пролетарская революция» ամսագիր, 1929 թ. № 2—3):

Վ. Ի. ՆԱՄԱԿՆԵՐԻՑ, ԳՐԱԾ Մ. Ի. ՈՒԼՅԱՆՈՎԱՅԻՆ

«...Ի դեպ, Գլեբը (Կրժիժանովսկին) այժմ յերգեցողութեան մեծ սիրահար է դարձել, այնպես վոր իմ լուռ ու մունջ սենյակները նրա գալով՝ շատ ուրախ դարձան և նորից լռեցին նրա մեկնելուց հետո: Բայց նա նոտաներ և յերգեր չունի: Չէ՞ վոր մեզ մոտ այդ գիրքից շատ կար (այն ժամանակներից մնացած, յերբ մենք ել եյինք «գոռում»): Յեթե նրանք վոչ վոքի հարկավոր չեն այժմ, ապա լավ կլիներ այդ ուղարկել նրան. նա շատ ուրախ կլիներ: Բազիլը (Ստարկովը) — յերաժիշտ է (կիթառի) և նրա համար յերգեր կըներգաչնակեր:

4/1-1898 թ. Շուշենսկոյե գյուղ:

«...Ի՞նչ ձայն ունի Գլեբը... Հ'ըմ, հ'ըմ, Յերկի բարիտոն է, ինչ է: Ախար նա նույն բաներն է յերգում, ինչ վոր մենք, պատահում եր, Մարկի հետ (Յեկիզարովի) «բղավում եյինք» (ինչպես մեր դայակն եր արտահայտվում)...»

7/II-1898 թ. Շուշենսկոյե գյուղ:

* * *

Մի ակնթարթի նման թուչում է այն մի քանի ուր, վոր հատկացված եր մեր միևնույնսկյան տոնական համագումարին (1899 թվի հունվարի 1-ի մոտերքը աքսորում): Շախմատ, ուրախ խոսք ու զրույց, դիսկուսիաներ, զրոսանքներ և նորից շախմատ, իսկ բազմազանութեան համար, նաև խմբական յերգեցողութիւն:

Հարկավոր է, ի միջի այլոց ընդգծել, վոր յերգը մեր ծրագրի մեջ վերջին համարների թվին չի պատկանում: Յես արդեն ասել եյի Վ. Վ. Ստարկովի խմբեր կազմակերպելու վարպետութեան մասին և այն, վոր նա շատ մեծ ձգտում ունի այդ տեսակ եստեփրական

բաղականութեան: Բայց վոկալ հրապուրանքները մեջ հատուկ խանդավառութիւն և ցայտուն կյանք է մտցնում Վլադիմիր Իլյիչը: Յերբ բանը հասնում է մեր սովորական ռեպերտուարը կատարելուն, նա վոգևորվում է սկսում է հրամանել:

« — Թող կորչի այդ տեսակ նրա ըախտը — բացականչում է նա (Վաս. Վասիլևիչի սիրած յերգն է — յերկարաձիգ և մեկամղձոտ „така жi доля, о бoжe ж мiй милiй“), — Յեկեք սկսենք („зажарим“) „смело, товарищи, в ногу“ «Անվախ ընկեր...»

Յեվ իսկույն և յեթ, խուսափելու համար հետագա պարամիտական ձգձգումներից՝ իր առաջարկված համարի հերթի բնական լինելու հարցի լուծման մասին, մի համարի, վոր անկեղծ ասած, մնացած ընկերութեան զահլեն բաղականին տարել է, նա միով բանիվ, շտապում է յերգել իր խոսքի և փոքր ինչ ֆայշլ, ձայնով, վոր իրենից ներկայացնում եր բարիտոնի, բասի և տենորի միջինը:

Смело, товарищи, в ногу

Духом окрепнем в борьбе...

Յեվ յերբ նրան թվում է, թե ազնիվ հասարակութիւնը բաղականին հեշտութեամբ չի շեշտում յերգի հաղթական տեղերը, նա բոցավառված աչքերով սկսում է յեռանդուն չափ լսիլ բոռնեցներով, անհամբեր վոտները դոփելով և, ի վրաս հարմոնիայի տարրական կանոնների, ընդգծում է հավանած տեղերը, լարելով իր ձայնական միջոցները, ըստ վորում, շատ հաճախ, ի սարսափ Վասիլիյ Վասիլևիչի, բարձրացնելով մի վորեւէ պատասխանատու նոտա կես տոնով կամ մի ամբողջ տոնով...

И водрузим над землею

Красное знамя труда,

վորոտում ե նրա «մի տեսակ բարիտոնը», խլացնելով մնացած բոլոր ձայները...

Մի բան, վոր խոսք ընկավ Վլադիմիր Իլյիչի եստետիքական բնության մասին, ապա լիակատար պատկերը տալու համար հարկավոր ե մի քանի շտրիխներ ավելացնել:

Վլադիմիր Իլյիչը վոչ միայն զուրկ չե նուրբ ճաշակից, վոչ միայն նման չե քնքշություններին, եստետիկ զգացումներին անընդունակ չոր, կարծր մարդու՝ քաղաքական գործի գերաճեցված (гипертрофированный) բնությամբ, վորպիսի պատկերացում կա Իլյիչի մասին լայն հասարակության մեջ, այլ զարմանալի քնքույշ ե — յես կասելի վորոշ սանտիմենտալականությունից վոչ զուրկ հոգու տեր ե:

Նա շատ ե սիրում յերաժշտությունը ե յերգը: Նրա համար մի ժամանակ դոյություն չունեի առավել մեծ բավականություն, գրասենյակային աշխատանքից հանգստանալու ավելի լավ միջոց, քան լսել ընկ. Գուսևի (Դրաբկինի) յերգը (յես մտքով փոխադրվում եմ մեր 1904-05 թ. թ. եմիգրացիայի ժամանակաշրջանը) կամ Պ. Ա. Կրասիկովի ջութակի նվագը (Լիդիա Ալեքսանդրովնա Ֆոտիյևայի նվագակցությամբ): Ընկ. Գուսևը ուներ ե այժմ ել հավանական ե ունի շատ լավ, բավականին ուժեղ ե հյութալի բարիտոն ե յերբ նա գեղիցիկ կերպով յերգում եր „нас не в цер-кви вен-ча-ли“, * մեր ամբողջ ընտանեկան-բոլշևիկյան լսարանը շունչը պահած լսում եր նրան, իսկ Վլադիմիր Իլյիչը բազմոցի կոնակին հետ ընկած ե ձեռքերով ծունկը գրկած, ամբողջովին խորասուզվում եր ինքն իր մեջ ե, ըստ յերևույթին, ապրում եր ինչ վոր խորը, իրեն միայն հայտնի

տրամադրություններ կամ թե, որինակ, յերբ Պ. Ա. Կրասիկովը իր ջութակից աղեղով դուրս եր քաշում Չայկովսկու բարկարուլայի վճիտ, գեղեցիկ հնչյունները, Վլ. Իլյիչը առաջինն եր, վոր նվագը վերջանալուց բուռն ծափահարում եր ե պահանջում եր, ինչ ել լինի, կրկնել...

«Վլադիմիր Իլյիչի հարեանությամբ. Պ. Ն. Լեպեշինսկի»

* * *

...Բայց ահա վերջանում են զբաղմունքների ժամերը * ե յերեկոյան մենք՝ Վլադիմիր Իլյիչի գլխավորությամբ, դիմում ենք սրճարան: Դպրոցական Անդրեյը (վոր պրովոկատոր դուրս յեկավ) — ուժեղ բարիտոն, կոնսերվատորիայի աշակերտ — կազմակերպում ե մի խումբ ե 40 առողջ կոկորդներից հնչում են «Ստենկա Ռադին»-ը, «Դուբինուշկան» ե այլն: Սրճարանի շուրջը հավաքվում ե ռուսական յերգերը հետաքրքրությամբ լսող ամբոխ: Վլադիմիր Իլյիչը շատ եր սիրում յերգեցողությունը, ինքը հաճախ ղեկավարում եր, ֆալցետով հետը յերգում եր ե անկեղծորեն վշտանում եր, յերբ մենք «գում» եյինք (драли козла) ե զուռն եյինք ըստ նրա արտահայտության «վոչ խելքով, այլ, խղճով» ** („не по разуму, а за совесть“):

* Փարիզյան կուսակցական դպրոցում (Լոնժոնում), 1910 թ.

** «Ճերգող Իլյիչի» մասին տես նաև Դմ. Լեպեշինսկի հիշողությունները («Լենինգրադ» 1925 № 2) ե Չայկովսկինի („Красная нива“ 1924 № 7): Աքսորի տարիներին Վ. Ի. ամենաթերթ յերգերից մեկն եր, ինչպես վկայում են ժամանակակիցները, „Зачем тяжелой неволей“, նրա տեքստը ե նոտաները տպված են „Клубная сцена“ ժուրնալի 1928 թ. № 1-ում ե առանձին հրատարակությամբ Ա. Շապովալովի իր հիշողություններում (Пролетарская революция“ 1929 թ. № 1) առաջ ե բերում Վ. Ի. մյուս սիրած յերգի տեքստը — «Տուրուխանկայի» խոսքերը, վոր կազմել են 90-ական թ.թ. Լ. Մարտովը ե բանվոր Ռուդիմովը՝ լեհական յերգի յեղանակով:

Սովորաբար Վլադիմիր Իլյիչը նաև թարգմանիչ էր, վոր մեզ և ֆրանսիացիներին համար հիտոդուլթյուններ էր անում մեր յերգեցողության մասին, բացի այդ, նա աշխատում էր մեզ սովորեցնել յերգել «Ինտերնացիոնալը», բայց մենք այնպես էյինք կատարում այն, վոր բոլոր ֆրանսիացիք, վորոնք գիտեին «Ինտերնացիոնալը», ծիծաղում էյին մեզ վրա: Յեւ մենք այդպես էլ «Ինտերնացիոնալը» կանոնավոր յերգել չսովորեցինք:

«Ուսուցիչ-ընկերոջ հիշատակին» Ս. Դոգադովի

* * *

Քաղաքացիական պատերազմի շրջանում ուղեցալինել Վ. Ի. Լենինի մոտ: Այդ պատահեց այսպես: Կրեմլում մենք կազմակերպել էյինք մի համերգ, վորտեղ ներկա յեր Լենինը: Վ. Ի. հետաքրքրվեց խուլ գյուղի արտասովոր արվեստով և հետեյալ ուր ինձ հրավերեց իր մոտ: Յես յեկա նրա մոտ այն բողային յերը նրա վերքը կապում էյին: Այդ նրան վերավորելու որերին էր... Շնորհավորելով նրան իր առողջանալը, յես կարճ պատմեցի նրան, թե շատ տարի յե, վոր աշխատում եմ գյուղացոց մեջ և նրանցից ընտրում եմ մեր հարազատ յերգերը յերգողներին: Ուզում եմ հայտնաբերել գյուղացիների ստեղծագործությունը: Իլյիչն ասաց. — «Այդ դեպքում, յեթե ձեզ մի բան հարկավոր լինի, գրեցե՛ք ինձ և յես ձեզ այդ գործում կոգնեմ»:

Յեւ ձիշտ վոր, Լենինն ոգնեց: Մենք ամեն տեղ բեմ էյինք դուրս գալիս, գնում էյինք, շրջում գավառները... Հին ռուսական յերգեր ժողովող Մ. Յ. Պյատնիցկու գրույցից:

* * *

Վլադիմիր Իլյիչը դեռևս արտասահմանում եմիգրացիայի շրջանում մեծ բավականությամբ հաճախում էր կինո (1908թ): Ն. Կ. Կրուպսկայան մատնա-

նշում է նաև, վոր նա շատ էր հետաքրքրվում դեռ Հոկտեմբերյան հեղափոխության առաջին շրջանում, թե չի կարելի արդյոք մեզ համար ձեռք բերել գիտական նկարներ, վոր նա տեսել է կամ վորոնց մասին լսել է (Ն. Կ. Կրուպսկայայից՝ որինակ, վորն այն միջոցին, դեռևս եմիգրացիայի շրջանում, դիտել էր մանկավարժության վերաբերյալ գիտական նկարներ՝ Փարիզում և նրանց մասին պատմածով իր ժամանակին շատ էր հետաքրքրել Վլադիմիր Իլյիչին): Մենք գիտենք նաև նրա փայլուն գնահատականը հիդրավիկ յեղանակով տորֆի ստացման կինոնկարի մասին: Սակայն, անկախ դրանից, կան մի շարք տեղեկություններ նրա՝ դեպի կինո նկարներն ունեցած վերաբերմունքի մասին: Վլադիմիր Իլյիչը վորոշակի միշտ գնահատում էր և առաջին որերից սկսած սիրում էր խորհրդային կինո խրոնիկան: Դժբախտաբար, յերբ մեր խորհրդային կինո արտադրությունը նոր էր միայն սկսել վերածնվել, Վլադիմիր Իլյիչը այդ միջոցին տառապում էր հիվանդութամբ: Հիվանդության վերջին ամիսներում, գեկտեմբերին և հունվարի սկզբին, մի փոքր առաջ այն կատաստրոֆայից, վոր խեց համաշխարհային հեղափոխության ձեռքից իր վոգևորիչ և սիրելի դեկավաթին, նրա տառապանքները մասամբ մեղմացնում և նրան մեծ զվարճություն էր պատճառում կինեմատոգրաֆը: «Պրավդայում» 1924 թ հունվարի 31-ին լույս տեսած հոդվածում գերմանացի բժիշկ, պրոֆ. Ուֆրիդ Ֆերստերը, վորը բժշկում էր Վլադիմիր Իլյիչին, խոսում էր նրա կյանքի վերջին ամիսների մասին: «Նա շատ էր հետաքրքրվում կինեմատոգրաֆիայով և Դորկի-յում հատուկ կինեմատոգրաֆիական սեանսներ կայացան»: «Լենին և կինո» գրքույկի հեղինակին, Գ. Մ. Բուլայանսկուն, հաջողվել էր Սևդակինոյի և Դոսկինոյի

առաքման փաստաթղթերի միջոցով պարզել Վլադիմիր Իլյիչի համար ստացվող նկարների բովանդակությունը... Այստեղ յեղել են և՛ խրոնիկաներ մեծ քանակությամբ, և մեր խորհրդային կինոգեոգրաֆիկները («Чудотворец», «Комбриг Иванов» և այլն) և՛ տեսարանային, և պարզապես զվարճալի նկարներ:

Մենք Ն. Կ. Կրուպսկայայի հետաքրքիր վկայություններն ունենք Իլյիչի վերջին որերի այդ կինո-գիտությունների մասին: Այստեղ նա դարձյալ մատնանշում է, Վոր հիվանդ Իլյիչը գրեթե ամեն օր մի ամսվա ընթացքում դիտում էր նկարները: Խորհրդային խրոնիկան նա միշտ մեծ բավականությամբ էր դիտում: Ինչ վերաբերում է այլ նկարներին և մեր խորհրդային բեմադրություններին, Վլադիմիր Իլյիչը գրեթե միշտ նկարի միայն մի մասն էր դիտում: Սակայն Ն. Կ. Կրուպսկայան մատնանշում է մի բնորոշ բացառություն: Դա վերաբերում է «Чудотворец» («Հրաշագործ») նկարին: Նկարն, ինչպես հայտնի չե, իրենից ներկայացնում էր մի տիպի կոմեդիա, Վոր հիմնված է Նիկոլայ Ի-ի շրջանի պատմական անեկդոտի սյուժետի վրա և զբաղված է հակակրոնական պրոպագանդայի պլանով: Մենք իր ժամանակին բոլորս ել անցանք այդ նկարի կողքից, առանձնապես Վոր մի բան չտեսնելով նրա մեջ: Բայց հիվանդ Իլյիչը նշեց այդ նկարը: Նախ, ի տարբերումն մյուս նկարներից, նա չհրաժարվեց նկարը դիտելուց առաջին մասից հետո, ինչպես այլ նկարները, այլ մինչև վերջը դիտեց այն: «Նկարը Վորոշակի նրան դուր չեկավ, — մատնանշում է Նադեժդա Կոնստանտինովնա Կրուպսկայան, — Վորպես հակակրոնական բեմադրության մի տիպար՝ ի դանադանունն «Կոմբրիգ Իվանով» նույնպես հակակրոնական նկարից, Վոր նրան պարզապես դուր չեկավ: Դժվար կլիներ ձիշտ

ու մանրամասն ասել ու պարզել տարբերության բուրն այն պատճառաբանությունները, Վոր առաջ երբեք ում Վլադիմիր Իլյիչը այս յերկու նկարները համեմատելիս»:

Ն. Կ. Կրուպսկայան յենթադրում է, Վոր Վ. Ի. Լենինի այս յերկու նկարներից ամեն մեկի նկատմամբ ունեցած տարբեր վերաբերմունքի պատճառը կայանում է նրանում, Վոր «Կոմբրիգ Իվանովի» մեջ հակակրոնական պրոպագանդան պատահական բնույթ է կրում, Վորպես կենցաղի մեջ ներհյուսած միջադեպ, մինչդեռ «Չուդոտվորեց»-ում հակակրոնական պրոպագանդը հազեցված է պարզ և ուշագրավ ձևի մեջ, կրում է դասակարգային բնույթ:

«Кино-неделя» 1925 թ. № 4 (51)

ԼԵՆԻՆԸ ՎԽՈՒՏԵՄԱՍՅԻՆԵՐԻ ՄՈՏ*

...Լենինը ամեն ինչի մասին խոսում էր մեղմ, հեղնական ժպիտով, կարեկցությամբ, իսկ մեկ-մեկ՝ հայրական խստությամբ: Խոսեցինք արվեստի մասին: Ցերիտասարդությունը առաջավորներից էր և, ինչպես

* 1921 թ. փետրվարի 25-ին Վ. Ի. Լենինը այցելեց Մոսկվայի Բարձրագույն Գեղարվեստական Տեխնիքական Արհեստանոցների (Վխուտեմա) շանրակացարանը, Վորտեղ մնաց մոտ յերեք ժամ. Վ. Ի. այցելության տպավորությունները տես վերը (եջ 131—132): Իր «Ленин в его отношении к науке и искусству» հիշողություններ մեջ (1926 թ.) Ա. Վ. Լուսնաշարսկին առաջ է բերում Վ. Ի. խոսքերը, Վոր նա ասել էր Ա. Վ.-ին Վխուտեմացիների հետ ունեցած զրույցից հետո՝ բայց և այնպես, այդ ինչ լավ տղաներ են: Դրաշալի յերեխաներ են. ինչ լավ կլինեք, յեթե նրանց յեռանդը կարելի լինեք ուղղել մի Վորեք այլ գործի մեջ, մի Վորեք այլ հունով: Նրանցից կարող էր մի լավ բան դուրս գալ՝ լավ ինժեներ, լավ բժիշկ, բայց Վախենում եմ, Վոր նրանցից լավ նկարիչներ դուրս չգան:

ընդունված է, արվեստի մեջ կոնստրուկտիվիզմից աջ լուչինչ չէր ձանաչում։ Նրանց մեջ կար միայն մեկ ատելի նկարիչ, վորին նրանք արհամարհանքով մալյար էյին անվանում, բայց վորին այդ հանգամանքը չէր խանգարում շատ լավ ռեալիստական բաներ նկարել։ Յեւ ինչ նրա դործերից էլ գոհ էր մնացել Լենինը։ «Այ, սա, — ասում է, — յես հասկանում եմ։ Այս ինչ էլ է հասկանալի, ձեզ էլ է հասկանալի, բան-վորին էլ, և ամեն մեկին էլ հասկանալի յես։ Իսկ ի՞նչ կա, ասեք խնդրեմ, ձեր նոր աշխատանքներում։ Այն-տեղ մարդկանց դեմքերին յես վոչ աչք, վոչ էլ քիթ եմ տեսնում»։

Դրականության հետ նույն բանը ստացվեց. «Պոլշ-կինին հասկանում եմ և ընդունում, Նեկրասովին — ընդունում եմ, իսկ Մայակովսկուն, նե-րեցեք, չեմ հասկանում»։

«Քանի՞ անգամ եմ քեզ ասել, Վոլոդյա, ծիծաղում ե Նադեժդա Կոնստանտինովնան, — վոր դու վերցնես Մայակովսկուն ու կարդաս։ Դու նրան գուցե կը հասկանայիր։ Դու միայն վոչ մի կերպ գլուխ չես դնում»։

Լենինի ձեռքն ընկավ «УНОВИС» խմբակի գրքույկը։ Նրան բացատրեցին, վոր «УНОВИС»-ը նոր արվեստի հաստատողներն են («утвердители нового искусства»)։ Նա ծիծաղում է. «Դե, հապա մի մտածեցեք, ընկերներ, ինչի՞ նման է դա՝ — Ունովիս։ Ո՞վ կհասկանա այդ»։ Ուսանողներն սկսում են ձեռն խփել. «Վ. Իլյիչ, իսկ Սոֆյարկովը՝ միթե դա հասկանալի չէ. Սով-նար-կով»։

«Դուք արդարացի չեք, ընկերներ, Սով-նար-կովը — հասկանալի չէ։ Յեւ հարկավոր չէր գրականության միջ կրճատված անուններ մտցնել. նրանք մեզ հարկավոր են յեղել արտակարգ հանգամանքների ազդեցության

ներքո։ Դրա համար և միայն վոր մենք նրանց պետք է հանդուրժենք»։

Դարձյալ շատ բան խոսվեց... Լենինը խոստա-ցավ մեկ անգամ էլ գալ ուսանողների մոտ։

Յերեք տարի սպասեցինք և սպասելով մնացինք։
«Լենինը վերադառնալիս չէր» Մ. Գորոխովու,

* * *

«Նո՛ւ, իսկ ի՞նչ էք անում դուք զարոցում, յերեկ պայ-քարում էք ֆուտուրիստների դեմ։ — Նորից խմբով. — Վո՛չ, Վլադիմիր Իլյիչ, մենք բոլորս էլ ֆուտուրիստ-ներ ենք»։

— Ո՛ր, այ թե ինչպես, դա շատ հետաքրքիր է, պետք է ձեզ հետ վիճել, — հիմա դեռ յես չեմ վիճի, — դուք ինչ կհաղթեք, յես այդ հարցի մասին քիչ եմ կարդացել. անպատճառ կ'կարդամ, կկարդամ։ Պետք է, պետք է ձեզ հետ վիճել»։

«Մենք, Վլադիմիր Իլյիչ, ձեզ գրականություն կբերենք։ Մենք հավատացած ենք, վոր դուք էլ ֆու-տուրիստ կլինեք։ Զի կարող լինել, վոր դուք հին, փտած խլամի կողմնակից լինեք, մանավանդ, վոր ֆու-տուրիստները առայժմ միակ խմբակն է, վոր մեզ հետ է գալիս, բոլորն էլ դնացել են Դենիկինի մոտ»։

Վլադիմիր Իլյիչը ծիծաղից թուլանում է։

«Նո՛ւ, յես հիմա ուղղակի վախենում եմ ձեզ հետ վիճելուց, ձեզ հետ յուրա գնալ չի լինի. այ, կկարդամ, տեսնենք»։

Տղաները պատրաստ են նշանակել մահացու մենա-մարտի որն ու ժամը։ Վ. Ի. կոմիկ ձևով խնդրում է այնուամենայնիվ կարդալու ժամանակ տալ նրան, ապա թե վոչ, նա չի կարող պատրաստվել։

«Դեհ, ցույց տվեք, ինչ էք անում դուք. յերեկ պատի թերթ էք լույս ընծայում»։

«Ինչպէս չէ, արդե՞ն մոտ 20 համար լույս ենք ըն-
ծայել»:

Հանում ենք մեր պատի թերթի 1-ին №-ը:

Վլադիմիր Իլյիչը դիտավորյալ կերպով յերկար
կարդում է Մայակովսկու լողունը՝ «Мы разно-
чики новой веры — красоте задающей железный тон,
чтобы природами хилыми не сквернили скверы, в
небеса шарахаем железо-бетон».*

«Шарахаем, ասիւր, սա կարծես ուռսերեն չի, հը՞»:

Մեկը բերում է իմ նկարը, վոր պատրաստած եր
Կրպոտսկին ի հիշատակին նվիրված ժողովածուի
համար: Վլադիմիր Իլյիչը թունոտ նայում է և՛ նկա-
րին և՛ հեղինակին, ու հարցնում է. «Իսկ այս ի՞նչ է
նեղկայացնում»:

Յես ամենայն յետանդով ջանում եմ ապացուցել, վոր
դա վոչինչ չի պատկերացնում. հին նկարիչները խաբում
են իրենց և ուրիշներին, թե իրենք կարող են պատ-
կերել — վոչ վոք չի կարողանում, իսկ մենք սովորում
ենք և մեր խնդիրն է հանդիսանում կապիլ արվեստը
քաղաքականութեան հետ:

Վլադիմիր Իլյիչը հանգիստ կերպով ինձ թողնում է
շունչ քաշեմ և մի փոքրիկ հարց է տալիս.

«Նո՛ւ, իսկ դուք ինչպէ՞ս կկապեք արվեստը քաղա-
քականութեան հետ:» — Զանազան կողմերից շրջում-
դարձնում է նկարը, կարծես նրա մեջ վորոնելով այդ
կապը:

— Այս, չէ, Վլադիմիր Իլյիչ, մենք դեռևս չենք
կարողանում, բայց և այնպես մենք կհասնենք դրան,

* «Մենք տարածողներ ենք նոր հավատի, վոր գեղեցիկ-
թեան յերկաթե տոն է տալիս, վորպեսզի դառնա՞նք բնություն-
ներով չպղծեն սկզբները՝ դեպի յերկինք շրկեացնում ենք յեր-
կաթյա բետոն»:

(Ծ. Թ.)

իսկ առայժմ մենք այդ բանի համար պատրաստվում
ենք: Իսկ այդ՝ հիմնական անալիտիկ ելեմենտների վեր-
լուծումն է, — վորպեսզի սովորենք տիրապետել նրան...»

Զգում եմ, վոր յերկու խոսքով վոչինչ չեմ կարող
պատմել: Սկսում եմ շփոթվել: Վ. Իլյիչն ոգնութեան է
գալիս.

«Նո՛ւ, այդ դեպքում անպատճառ հարկավոր է, վոր
յես կարդամ. այ, այ հետևյալ անգամ կգամ հատկապես
ձեզ հետ վիճաբանելու»:

Կողքին նստած Նադեժդա Կոնստանտինովնայն նրան
նկատեց.

«Դե, դու յե՛լ, Վոլոդյա, ի՞նչ ես շաքունակ խոստա-
նում. չի՞ վոր յես առաջարկում եյի քեզ, իսկ դու միշտ
հետաձգում ես»:

Վլադիմիր Իլյիչն սկսեց հանաքի տալ, թե ինքն
այնուամենայնիվ ժամանակ կձարի և կկարդա: «Յես
նոր իմացա, — ասում է, — ֆուտուրիստների մասին, և
այն ե՛լ՝ լրագրային բանավեճի կապակցութեամբ, իսկ
բանից դուրս է գալիս, վոր Մայակովսկին ինձ մոտ
մի տարուց ավելի յես, ինչ վարում է Ռոստան»:
Հարցրեց մեզ՝ ինչպէս է դուր գալիս մեզ Մայակովսկին:
Սակայն այստեղ մեր կարծիքները բաժանվեցին. բոլորը
իրար յետեից սկսեցին ապացուցել առանձին տեղերի
Մայակովսկու «Паровозная обедня»-յից: Մեկը նույնիսկ ահ-
սկու «Паровозная обедня»-յից: Բայց բոլորը այնպես
նարկեց իմաժինիստների մասին. բայց բոլորը այնպես
հարձակվեցին նրա վրա, վոր պարզ եր դրանից, թե
իմաժինիստները մեր համակրութունը չեն վայելում:

Վ. Ի. ուշադրութուն դարձրեց նոր ձևով կրճատ-
ված մեր դպրոցի անվան վրա՝ «Вхутемас» և իսկույն
սկսեց անսխալ կերպով բանալ կրճատումները: Մենք
զարմացած եյինք մնացել՝ հաճույքի զգացմունքով հան-

դերձ, և հարցրինք Վլադիմիր Իլյիչին, թե ինչպես ե
նա հավանում խորհրդային կրճատման ձևերը: Վլադի-
միր Իլյիչը սկսեց շատ կոմիկ կերպով զղջալ իր մեղ-
քերը, վոր ինքն ել մեղսակից ե այն բանում, վոր
փչացրել ե մեծ, հզոր ռուսներն լեզուն նրանով, վոր
ինքն ե թույլ տվել «Սոցիալիզմ», «Վցիկ» անունները:
Մենք, ընդհակառակը, մեր պաշտպանության տակ
առանք կրճատումները, ապացուցելով նրանց հարմա-
րությունը...

...— «Նո՛ւ, ինչպե՛ս ե, դուք վիճաբանում եք,
Մարքսը, Ենգելսը կարդում եք»:

— Կարդալը կարդում ենք, բայց մեծ մասը՝ ըստ
մասնագիտության: Դիւսավորապես գործնականով ենք
պարապում, իսկ յերեկոները վիճում ենք:

Առասկացությունը նորից անցավ զրականությանը և
թատրոնին: Մենք վորդուրությամբ ապացուցում եյինք
«Միստերիա-Բուֆֆը»-ի* առավելությունները և սկսե-
ցինք պնդել, վորպեսզի Վ. Իլյիչն անպատճառ գնա
թատրոն: «Նակազ» տվինք Նադեժդա Կոնստանտին-
նովնային նախազգուշացնել Վ. Իլյիչին, յերբ բեմա-
դրվի «Միստերիա-Բուֆֆը»: Նադեժդա Կոնստանտին-
նովնան ասում ե, թե ինքը նրան առաջարկել ե գնալ,
բայց նա զբաղված եր և հրաժարվում եր:

«Իսկ ինչպես եք համարում Լուսնաչարսկու
գործերը. որինակ „Маги“-ն»:

* «Միստերիա-Բուֆֆը» — Վլ. Մայակովսկու «մեր եպոխայի
հերոսական և սատիրիկ պատկերավորումն ե», գրված եր Վս. Մե-
յերնոլդի և Վ. Բերուդովի ընծադրությամբ՝ РСФСР 1 թատրո-
նում (հետադաշտում Վս. Մեյերնոլդի թատրոն): «Միստերիայի»
պրեմիերան կայացավ Մոսկվայում 1921 թ. մայիսի 1-ին, մինչ-
դեռ Վ. Իլյիչի զրույցը վիճաբանության հետ 1921 թ. փետրվարի
25-ին եր: Ըստ յերեկոյթին՝ խոսքը պլեսի մասին եր (նախորդ
ապագրված) և վոչ թե ներկայացման: Ս. Դ.

Մեղանից վոչ մեկն այդ ժամանակ չեր կարդացել
Լուսնաչարսկու այդ գրվածքը և մենք վոչինչ չեյինք
կարող պատասխանել: Հարցրինք Իլյիչի կարծիքը: Նա
ծիծաղելով պատասխանեց. — «Նո՛ւ, այդ նայած թե ում
ինչպես: Ա՛յ, յես Մայակովսկու մի քանի անգամ
փորձել եմ կարդալ, և վոչ մի կերպ յերեք տողից ավել
չեյի կարող. շարունակ քունս տանում ե: Մի կերպ, մի
անգամ կպատրաստվեմ, կստիպեմ ինձ մի կերպ դիմա-
նալ: Նո՛ւ, իսկ ոպերա գնում եք, — հարցրեց մեզ Վ. Իլյիչը:

«Այնտեղ արդեն մեղ համար վոչ մի հետաքրքրա-
կան բան չկա»:

«Ինչպե՛ս թե, իսկ այ, ընկ. Լուսնաչարսկին
շատ ե աշխատում ոպերան պահպանելու համար»:

Վլադիմիր Իլյիչը խորամանկ կերպով դիտում եր
մեզ: — «Զե՛, վոր դուք ինքներդ վոչ մի նոր բան չեք
մատնանշում — հապա ի՞նչ անենք»:

Տղաները ամբողջ ուժով աշխատում են դուրս հանել
Մայակովսկուց առանձին հատվածներ, ապացու-
ցելու համար Վլադիմիր Իլյիչին, վոր նորը կա և իրար
մեջ վեճի յեն բռնվում, թե վո՞ր հատվածն ե ավելի լավ:
Վլադիմիր Իլյիչը կես նպատակին կպավ: Մենք վոչ մի
կերպ չենք կարողանում մի վորևե բանի վրա կանգ առ-
նել — բոլորը մոլեգնաբար իրենցն եյի ապացուցում: Յես
ինքս մեծ ուժ եմ գործ դնում և հանկարծ հայտարարում
եմ. — «Անշուշտ, Վլադիմիր Իլյիչ, նորը դեռևս քիչ ե,
բայց մենք սովորում ենք, պետք ե աշխատենք: մենք
տարբեր կերպով ենք հասկանում այդ նորը, բայց դրա
դիմաց մենք միաբերան դեմ ենք Յեվզենիյ Ունեզինին:
Յեվզենիյ Ունեզինները մեղ ձանձրացրել են»:

Վլադի-
միր Իլյիչը ուղղակի թուլանում ե ծիծաղից: Տղաները
միաբերան ձայնակցեցին. «Ի հարկե, մենք դեմ ենք
Յեվզենիյ Ունեզինին»:

«Այ, թե ի՞նչ. դուք ուրեմն Յեվգենիյ Ունեգինին դեմ եք: Նո՛ւ, այդ դեպքում յես պետք ե լինեմ կողմ, չե՞ վոր յես հին մարդ եմ: Իսկ ի՞նչպես եք համարում Նեկերասովին»:

Այստեղ մեր կարծիքները մասնատվեցին. մի քանիսը կողմ եյին, վրմանք դեմ, մի խոսքով արտահայտվեցին այն մտքով, վոր մեր ժամանակի համար նա հնացած ե: Մեզ այժմ այլ բան ե հարկավոր:

«Այդպես, այդպես, կնշանակի դուք Յեվգենիյ Ունեգինին դեմ եք»: Ըստ յերեւոյթին նրան այդ ձևակերպումը դուր եր յեկել:

«Այո, Վլադիմիր Իլյիչ. մենք հույս ունենք, վոր դուք ել մեզ հետ դեմ կլինեք այդ նվվոցին: Այժմ դրա համար ուղղակի ժամանակ չի լինում»:

«Այ, հետևյալ անգամ կգամ, այն ժամանակ կվիճենք»:

Արդեն յերրորդ ժամն եր: Հյուրերը պատրաստվեցին գնալու: Վլադիմիր Իլյիչը դարձյալ կատակեց ելեկտրականության մասին: — «Նո՛ւ, իսկ դուք, համենայն դեպս, վաղ քնեցեք, թե չե՛ ի՞նչ, — սովորելը կսովորեք, իսկ Յեվգենիյ Ունեգինի դեմ ուժներդ չի բավիլ: Խնայեցեք, խնայեցեք ձեր եներգիան — նա պետք կգա»:

«Լենինը վխտեմասցիներե կոմմունայում» Ս. Սենկին:

* * *

...Կրկնում եմ, վոր իր եստետիկական համակրություններն ու հակակրությունները Վլադիմիր Իլյիչը յերբեք ղեկավարող գաղափար չեր դարձնում:

«Լենինը և արվեստը» Ա. Վ. Լուճաչարսկու:

1. Արվեստի մասին Լենինի ունեցած տեսակետների պարզաբանումն ու տարածումը այն կարևորագույն միջոցն ե հանդիսանում, վոր ոժանակելու յե խորհրդային գրականության զարգացմանը՝ մանավանդ այժմ, յերկրորդ հնգամյակում, յերբ խորհրդային գրականության առաջ դրված խնդիրները ստանում են հսկայական նշանակություն, յերբ մեր գրականությունը դառնում ե կապիտալիզմի մնացորդները կենցաղից ու գիտակցությունից արմատախիլ անելու հզոր միջոց, յերբ վողջ խորհրդային գրականությունը վերակառուցվում ե համաձայն Համկոմկուսի Կենտկոմի 1932 թ. ապրիլի 23-ի վորոշման:

Լենինի ամբողջ ուսմունքը՝ իմպերիալիզմի եպոխայի, պրոլետարական հեղափոխության և պրոլետարական դիկտատուրայի մասին և հատկապես վիւլիւսովայությանը (նվիրված նրա աշխատությունները («Եմպերիոկրիտիցիզմ և մատերիալիզմ», Հեգելի «Գիտության տրամաբանությունը» գրքի կոնսպեկտը — Ժողովածու հատոր IX-րդ և XII-րդ.) Կ. Մարքսի, Ֆ. Ենգելսի և Ստալինի աշխատությունների հետ միասին կազմում են այն տեսական հիմքը, վորի վրա կառուցվում ու կառուցվելու յե Մարքս-Լենինյան արվեստագիտությունը: Պարզ ե, ուրեմն, վոր Լենինի դերը արվեստագիտության և գրականագիտության բնագավառում չի կարելի սահմանափակել

միմիայն այն մի շարք հոգիվածներով ու արտահատու-
թյաններով, վոր հավաքված են սույն ժողովածույի մեջ:

Սկզբունքային նշանակութուն ունեցող այս կարե-
վոր հանգամանքի վրա ե, վոր չի դրել շեշտը Ա. Վ.
Լուսնաչարսկին իր առաջաբանում. անհրաժեշտ ե հատ-
կապես ընդգծել, վոր Լենինը մեզ թողել ե վոչ «միայն
հատվածներ ու ակնարկներ», այլ ե թողել ե փրկիսո-
փայտթյան բնագավառի այն հսկա ժառանգությունը,
վորի թերափնահատությունը արվեստի բնագավառում
յևս առաջացնում ե իդիալիստական ե մեխանիստական
արվեստագիտական կոնցեպցիաներ:

Անհրաժեշտ ե ընդծել նաև, վոր մասնավորապես
հսկայական ե Լենինի դերը սուբյեկտիվ-իդեալիստա-
կան, մախիստական եստետիկայի, (վոր գլխավորում եր
ընկ. Լուսնաչարսկին) եյությունը մերկացնելու, նրա
մեթոդոլոգիական ե, սոցիալ-քաղաքական արմատ-
ները դիմակաղերծ անելու խնդրում: Սյդ հարցի մա-
սին Լենինը արտահայտվել ե իր «Նմպերիոկրիտիցիզմ
ե մատերիալիզմ» գրքում:

Տոլստոյի ստեղծագործությանը քաղաքական սխալ
գնահատական տվող մախիստ Բաղարովի հոգիվածի դեմ
ե ուղղված նաև Լենինի «Տոլստոյն ու պրոլետարական
պայքարը» վերտառությամբ հոգիվածը, վոր զետեղում
ենք ժողովածույի հայերեն թարգմանության մեջ ե
վորը ուսերեն ժողովածույում տեղ չի գտել:

Տեխնիկապես հնարավորություն չունենալով զետե-
ղելու ժողովածույի մեջ Լենինի մի շարք այլ հատված-
ներն ու արտահայտությունները կուլտուրայի, ար-
վեստի, գրականության ե հարակից խնդիրների մասին,
լրացուցիչ նյութերի վերաբերյալ ընթերցողների ուշա-
դրությունն ենք հրավիրում «Правда»-յի հրատարա-
կությամբ լույս տեսնող «Книга и пролетарская ре-

ВОЛЮЦИЯ» ամսագրի 1933 թվի № 8 գրքում զետեղված
մանրամասն ե արժեքավոր բիրլիոգրաֆիայի վրա:

2. Ի նկատի ունենալով, վոր սույն ժողովածույում
հավաքված Լենինյան բնագրերը հայերեն լեզվով լույս
են տեսնում առաջին անգամ, խմբագրությունս ան-
հրաժեշտ համարեց վերականգնել գրքույկի II-րդ ու-
սերեն հրատարակության մեջ Լենինի հոգիվածների
նկատմամբ կատարված կրճատումները: Վերականգ-
նումները կատարված են ըստ Լենինի ժողովածույի
II-III-րդ հրատարակության ե նրանք կարևոր են վոչ
թե ձևական այն պատճառով, վոր Լենինյան տեքստ-
երը հայերենում լինեն լրիվ, այլ ե այն կարևոր պատ-
ճառով, վոր վերականգնված հատվածները միանգամ
ևս շեշտում են այն սկզբունքային հանգամանքը, վոր
Լենինը արվեստի խնդիրները շարունակ դիտել ե կոնկ-
րետ քաղաքական կյանքի առնչությամբ ե պրոլետա-
րիատի դասակարգային պայքարի տեսանկյունով:

Գ. Ա.

Վ. Ի. հոգովածներն ու ճառերը արտաստվում են Վ. Ի. Լենինի յերկերի ժողովածույի տեքստերից (ГИЗ), Վ. Ի. նամակագրությունը առնված է «Լենինյան ժողովածուներից» (I—IV) և «Красная летопись» ամսագրից (1925 թ. № 1), Ռուսերեն լեզվի գտման մասին դիտողությունը «Правда-ից 1925 թ. № 76. Վ. Ի. գրողությունը ընկ. Լիսկենսին՝ „Кино-Арк“ պարբերական թերթից 1925 թ. № 1: Վ. Ի. նամակները՝ Մ. Ա. և Մ. Ի. Ուլյանովներին՝ „Пролетарская Революция“ ամս. 1929 թ. №№ 2—3 և 4, ՌԿԿ ԿԿ-ի նամակը Պրոլետկուլտների մասին «Պրավդա» թերթից՝ 1920 թ. 1/XII.

Վ.Ա.ՄԱՆԱԿԱԿԻՑՆԵՐԻ ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ ՈՊՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԵՆ.

Ն. Այլոման. Ինչպես եյի յես կաղապարում Լենինին, «Прожектор» 1924 թ. № 6.

Յա. Բերդին. Առաջին հանդիպումները Վ. Ի. ին («Պրավդա», 1928 թ. №18).

Վ. Բոգոլևսկի. Յերեք հանդիպում Վ. Ի.-ն (ժող. «Առաջին տարեգարձը» „Моск. Рабочий“—ի հրատարակում. 1925 թ.)

Գ. Բոլոյանսկի. Լենինը և կինոն. 1925 թ. (արժեքավոր աշխատություն՝ տվյալ նյութի համար):

Վ. Բոնչ-Բրուկիչ. Ինչպես եր աշխատում Վ. Ի. («Читатель и писатель» 1928 թ. № 2) Լենինը և Տալստոյը («Огонек», 1927 թ. № 46). Ինչ եր կարդ ում Վ. Ի. 1919 թ. («Կինո—ֆրոնտ», 1927 թ. №11—12). Լենինը՝ զրականագետների և գիտնականների աշխարհում («На лит. посту» 1927 թ. №20)

Ա. Վարնսկի. Անցյալից. («Прожектор» 1927 թ. № 6).

Յա. Գանցկի. Վ. Ի. Լենինը Մ. Գորկու մասին («Правда» 1928 թ. №75)

Մ. Գլյասներ. Հիշողություններ (ժող. «О Ленине», Լ. Բ. Կամենկի խմբագրությամբ, ГИЗ 1924 թ.)

Մ. Գորկի. «Վաղիմիր Լենին» («Русский современник» 1924 թ. № 1) Նամակ կենտր. որդ. «Правда»-յին՝ 1926 թ. 28/II.

Ա. Դոգատով. Ուսուցչի—ընկերոջ հիշատակին («Труд» 1926 թ. № 22):

Մ. Ի. Կալինին. Գեղարվ. Աշխատավորների Համաժողովական 5-րդ Համագումարում արտասանած ճառը 1925 թ. մայիս (սղագրություն):

Լ. Բ. Կամենկ. Իլյիչի գրական ժառանգությունը և յերկերի ժողովածուն («Правда» 5/VII 1924 թ.), «Կինեմատոգրաֆը, վորպես աշխատավորներին սպասավորող» («Петроградская Правда» 1920 թ. № 199):

Ա. Կիրժնից. Լենինը Սիբիրում («Сибирские Огни», 1924 թ. №1):

Պ. Կոզան. Գորկու մաս. (ժող. «О Горьком» ГИЗ. 1928 թ.):

Բ. Կոցին. Մի քանի տող նրա մասին. («Вестник раб. искусств», 1924 թ.)

Գ. Մ. Կրժիժանովսկի. Վաղիմիր Իլյիչի մասին (ГИЗ. 1924 թ.):

Ն. Կ. Կրուպսկայա. Վաղիմիր Իլյիչի մասին («Правда», 11/IV 1924 թ.) Ինչ եր դուր գալիս Վ. Ի.-ին գեղարվեստական գրականությունից (ալմանախ «Удар» 1927 թ.). ՌՍՖՖՆ Գլխ. քաղաքականության նախագահության արտ. ճառը՝ 1927 թ. աշնանը (սղագրություն):

Թ. Կ. Յերրորդ սերնդի դատաստանը («Веч. Красная Газета» 1928 թ. № 9):

«Լենինը՝ կինոցուցադրումներին» («Кино—Неделя» 1925 թ. № 4):

Պ. Ն. Լեպելյնսկի. Վ. Ի-ի հարևան. «На повороте» ГИЗ, 1923):

Ա. Վ. Լունաչարսկի. Լենինը և արվեստը («Художник и зритель» 1924 թ. № 2—3) Լենինը և կինոն («Пролеткино» 1923 թ. № 1—2) Լենինը՝ գիտության և արվեստի վերաբերմամբ («Научный работник», 1926 թ. № 1) Թատրոնական կուլտուրի դակցության արտասանած ճառը («Путь развития театра» изд. Театро—кино—печать. 1927 թ.) Գրականության կուլտուրի դակցության արտաս. ճառը (սб. «Вопросы культуры при диктатуре пролетариата» ГИЗ 1925 թ. ՄԱՏ-ի XXX ամյակի առթիվ կայացած նիստում արտ. ճառը (սղագրություն): Դասակարգային պայքարը արվեստի մեջ («Искусство», 1929 թ. № 1—2):

- Մ. Լյադով. Իմ հանդիպումները Լենինի հետ («Молодая Гвардия» 1924 թ., № 2—3):
- Բ. Մալիկին. Լենինը և Գորկին «Правда» 1928 թ., № 75):
- Շ. Մանուշարյան. «Ի՞նչ և ի՞նչպես եր կարողում Լենինը» («Записки Института Ленина, 1928 թ., III):
- Ս. Մերկուլով. Ապագայի ճանապարհին («Известия ВЦИК» 3 մարտի 1929 թ.):
- Ն. Լ. Մեշերյակով. Լենինի մասին հիշողությունները («Печать и революция», 1924 թ., № 2):
- Դ. Պետրիշևսկի. Լենինը և ուսուցանող յերգը («Кр. ткач», Ив. Вознесенск, 1925, №16—17):
- Վ. Պոլյանսկի. (Պ. Ի. Լեբեդև) Լենինը և զրականությունը («Под знаменем Марксизма» 1924 թ., № 2):
- Կ. Ռադեկ. Գրականության կուս. խորհրդակցության արտաս. ճառը (см. «Вопросы культуры...» ГИЗ, 1925 թ.):
- Ս. Սենկին. Լենինը վրտտեմասի կոմսունայում («Молодая Гвардия» 1924 թ., № 2—3):
- Լ. Սանոգովսկի. Ինչու յեր օրում Վ. Ի-չը Պուշկինին («Правда» 1924 թ., № 127) Իլյիչը և Սատիրան («Крокодил» 1924 թ., № 10):
- Մ. Տարլովսկի. Թանկագին հյուրը. («Огонек», 1924 թ., № 10):
- Կ. Յետկին. Հիշողություններ Լենինի մասին («Коммунист» 1924 թ., № 27):
- Ա. Շապովալով. Հիշողություններ Վ. Ի. Լենինի հետ ունեցած հանդիպումների մասին. («Пролет. Революция» 1929 թ., № 1):
- Կ. Շերիդան. Ինչպես եյի յես կաղապարում Լենինին («Заря Востока» 1926 թ., № 1084):
- Յա. Յակովլև. Գեղարվեստական զրականության նվիրված կուս. խորհրդակցության արտ. ճառը («Вопросы культуры» ГИЗ, 1925 թ.):

ԲՈՎԱՆԴԱՎՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Վ. ԼՈՒՆԱԶԱՐՍԿԻ. Լենինը և արվեստը . . .	5
ՍԻՄ. ԴՐԵՅԴԵՆ. Կազմողից	9

Մ. Լ. ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ԱՐՎԵՍՏԸ.

ԿՈՒԼՏՈՒՐԱԿԱՆ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ.

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ. Կուլտուրայի մասին	17
« « Պրոլետարական կուլտուրայի մասին	20
« « Կուսակցական կազմակերպությունը և կուսակցական զրականությունը .	23
« « «Ի՞նչ անել»-ից	33
« « Լուսժողկոմատի աշխատանքի մասին	—
Ժամանակակիցները պատմում են՝	
Կլ. Յետկին	34
Ա. Շապովալով	39
Ա. Մերկուլով	41
Ա. Լունաչարսկի	—
Ռեկկին Նամակից՝ «Պրոլետ-կուլտերի» մասին	42
Յա. Յակովլև	43
Ա. Լունաչարսկի	45

ԼԵՆԻՆԸ ՅԵՎ ԿԻՆՈՆ.	62
Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ. Գրություն ընկ. Լիտվենսին	47
Ժամանակակիցները պատմում են՝	
Ա. Լուսնաչարսկի	48
Ք. Կոցին	57
Դ. Լեշչենկո (զրույց)	56
Վ. Բոնչ-Բրույկին	61

ԼԵՆԻՆԸ ՅԵՎ ԹԱՏՐՈՆԸ.	
Ժամանակակիցները պատմում են՝	
Մ. Կալինին	62
Ա. Լուսնաչարսկի	—
Պ. Լեպեշինսկի	64
Ա. Լուսնաչարսկի	66

ՄՈՆՈԻՄԵՆՏԱԼ ՊՐՈՊԱԳԱՆԴԱ.	
Պատմում են՝ Ա. Լուսնաչարսկի	68

Մ. Ո. ԼԵՆԻՆԸ ՎՈՐՊԵՍ ԳՐԱԿԱՆ ՔՆՆԱԴԱՏ.	
ԼԵՆԻՆԸ ՅԵՎ ՏԱԼՍՏՈՅԸ.	
Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ. Լ. Տալստոյը վորպես ռուսական հե-	
ղափոխության հայելին	71
« « Լ. Ն. Տալստոյը	79
« « Լ. Ն. Տալստոյը և ժամանակակից	
բանվորական շարժումը	87
« « Լ. Ն. Տալստոյը և նրա եպոխան	92
« « Լ. Ն. Տալստոյը և պրոլետարական	
պայքարը	98
Ժամանակակիցները պատմում են՝	
Մ. Գորկի	100
Վ. Բոնչ-Բրույկին	101

ԼԵՆԻՆԸ ՅԵՎ ԳՈՐԿԻՆ.	62
Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ. Գորկուն զրաժ նամակներից	104
« « Բուրժուական մամուլի առասպելը	105
« « Հրապարակախոսի նոթերից	—
« « Նամակներ հեռվից	107
Ժամանակակիցները պատմում են՝	
Լ. Բ. Կամենև	108
Ա. Վ. Լուսնաչարսկի	109
Բ. Մալկին	110
Յա. Գանեցկի	113

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՅԵՎ ԳՐԲԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ՏՎԱԾ
ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆՆԵՐԻՑ.

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ. Նեկրասովի և Սալտիկով-Շչեդրինի	
մասին («Կոմս Գեյդենի հիշատակին»)	118
« « Շչեդրինի մասին («Պլեխանով և	
Վասիլև»)	119
« « Շչեդրինի մասին («Հաղթանակող	
ստորությունը»)	—
« « Նեկրասովի և Շչեդրինի մասին	
(«Դարձյալ մի արշավանք դեմոկրա-	
տիայի դեմ»)	120
« « Սինկևերի մասին («Անգլիական պա-	
ցիֆիզմը»)	—
« « Բարբյուսի մասին («III-րդ Ինտեր-	
նացիոնալի խնդիրները»)	121
« « «Տաղանդավոր զրքույկը» (Ավեր-	
չենկո)	—
« « Մայակովսկու մասին (1922 թվի	
մարտի 6-ի ճառից)	124
« « Ռուսաց լեզվի զտման մասին	125

Մ. III. ԱՐՎԵՍՏՐ ՎՆ. ԻԼԹԻՉԻ ԿՆՆՅԱՂՈՒՄ.

Ժամանակակիցները պատմում են՝	62
Ն. Կ. Կրուպսկայա	129
Կ. Շերիդան	137
Ա. Լուսնաշարակի	138
Ն. Մեշչերյակով	139
Լ. Կամենև	140
Գ. Կրժիժանովսկի	—
Վ. Իլյինի՝ Մ. Ա. և Մ. Ի. Ուլ- յանովներին գրած նամակից	141
Պ. Լեբեդև-Պալյանսկի	—
Ջամանակակիցները պատմում են՝	
Պ. Լեպեշինսկի	142
Վ. Բոնչ-Բրույերի	—
Մ. Գլյասսեր	143
Վ. Բոնչ-Բրույերի	—
Մ. Գորկի	145
Ռ. Կ.	—
Վ. Բոնչ-Բրույերի	146
Լ. Սասնովսկի	147
Յա. Բերգին	148
Վ. Բոգուշևսկի	149
Ա. Լուսնաշարակի	150
Ն. Ալաման	152
Կ. Ցեռլին	153
Ն. Մեշչերյակով	154
Ա. Լուսնաշարակի	155
Մ. Գորկի	156
Մ. Լյադով	—
Ա. Կլեբինց	157
Վ. Ի. — նամակներից գրած Մ. Ի. Ուլյանովային	158

Պ. Լեպեշինսկի	158
Ա. Դոգադով	161
Մ. Պլատինցկի	162
Ն. Կ. Կրուպսկայա	—
Մ. Գարլովսկի	165
Ս. Սենկին	167
Ա. Լուսնաշարակի	172
Հայ հրատ. խմբ. կողմից	173
Աղբյուրներ	176

Отв. редактор Е. Чаренц Техред. Т. Хачванян
 Сдано в набор 15/IX—33 г. Подписано к печати 14/XI—33 г.
 Формат 82×110¹/₃₂ Об'єм 53¹/₄ п. л. В печ. л. 55 000 п. зн.
 Уполн. Главлита № В 41872 Заказ № 918 Тираж 3,000
 Тип. Госиздата ССР Армении- Москва, Армянский, 2.

THE LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF CHICAGO
1000 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
U.S.A.

9120 5 n. 25 4.

10 n. Zuebat

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0174762

